AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Symbat ABDULMALIK

ABD VE TÜRK DÜNYASI ÜLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: STRATEJİK ORTAKLIKLAR, EKONOMİK BAĞLANTILAR VE JEOPOLİTİK DİNAMİKLER

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Symbat ABDULMALIK

ABD VE TÜRK DÜNYASI ÜLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: STRATEJİK ORTAKLIKLAR, EKONOMİK BAĞLANTILAR VE JEOPOLİTİK DİNAMİKLER

Danışman
Doç. Dr. Ramazan İZOL

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Symbat ABDULMALIK'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Doç. Dr. Tolga ÖZTÜRK	(İmza)
Üye (Danışman)	:	Doç. Dr. Ramazan İZOL	(İmza)
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Murat CİNGÖZ	(İmza)

Tez Başlığı:	ABD ve Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İlişkiler: Stratejik Ortaklıklar, Ekonomik Bağlantılar ve Jeopolitik Dinamikler

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 01.07.2025

Mezuniyet Tarihi : 24/07/2027

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ABD ve Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İlişkiler: Stratejik Ortaklıklar, Ekonomik Bağlantılar ve Jeopolitik Dinamikler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Symbat ABDULMALIK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

10 / 07 / 2025

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Symbat ABDULMALIK
Öğrenci Numarası	202252038502
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ramazan İZOL
Yüksek Lisans Tez Başlığı	ABD ve Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İlişkiler: Stratejik Ortaklıklar, Ekonomik Bağlantılar ve Jeopolitik Dinamikler
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2690524448
Rapor Tarihi	10 /07 /2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 1 Alıntılar dahil: % 1

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Doç. Dr. Ramazan İZOL

İ Ç İ N D E K İ L E R

ŞEKİLLER LİSTESİ…… i
TABLOLAR LİSTESİ……... ii
KISALTMALAR LİSTESİ……..... iii
ÖZET……... iv
SUMMARY……..v
TEŞEKKÜR……... vi
GİRİŞ……... 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ABD İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TARİHİ VE TEORİK TEMELLERİ

1.1 ABD'nin Türk Devletlerine Yönelik Dış Politika Stratejileri: Teorik Bir Analiz.....6
1.2 Uluslararası Sistem İçerisinde Türk Dünyasının Konumu ve ABD'nin Stratejik Çıkarları...15
1.3 Türk Devletleri ile ABD Arasındaki İlk Temasların Tarihî Arka Planı 24

İKİNCİ BÖLÜM
ABD İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DÖNEM

2.1 1991'den Günümüze Siyasi ve Diplomatik İlişkilerin Gelişimi.....30
2.2 Ekonomik İşbirliği ve Yatırımlar.....42
2.3 Güvenlik, Savunma ve Askerî Ortaklıklar.....55
2.4 ABD'nin Yumuşak Güç Politikaları: Kültür, Eğitim ve Medya.....65
2.5 ABD-Türk Dünyası İlişkilerinin Geleceği ve Potansiyel Perspektifler.....74

SONUÇ 86
KAYNAKÇA 88
ÖZGEÇMİŞ 94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Türkiye–ABD Arasındaki Dış Ticaret Hacminin Gelişimi (2010–2023) 44
Şekil 2.2. ABD'nin Türk Devletleriyle Ekonomik Temas Alanları.....49
Şekil 2.3. ABD ile Türk Devletleri Arasında Siber Güvenlik Alanındaki Kurumsal İş Birliklerin Niceliksel Dağılımı (2020–2024).....59

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. ABD'nin Türk Dünyasındaki Enerji ve Altyapı Alanındaki Başlıca Projeleri ve Jeopolitik Hedefleri 21
Tablo 2.1. Türkiye–ABD İlişkilerinin Tarihsel Dönemleri.....30
Tablo 2.2. Türkiye–ABD Arasındaki Önemli Anlaşmalar ve Girişimler (1991–2021).....37
Tablo 2.3. İkili Ticaretin Ülke Bazlı Dağılımı.....51
Tablo 2.4 ABD ile Türk Devletleri Arasında Çok Taraflı Güvenlik ve Askerî-Siyasi İşbirliği Alanlarının Karşılaştırmalı Analizi.....62
Tablo 2.5. ABD-Türk Dünyası Eğitim Programları ve Hedefleri.....68

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADA	Azerbaycan Diplomasi Akademisi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AUCA	American University of Central Asia
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
CESS	Central Eurasian Studies Society
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GASP	Genel Askerî Stratejik Politika
GWU	George Washington University
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NU	Nazarbayev University
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê
SEİA	Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TDT	Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UGRAD	Global Undergraduate Exchange Program
USAID	United States Agency for International Development
VOA	Voice of America
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ÖZET

Bu tez çalışması, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk Dünyası ülkeleri arasındaki ilişkileri tarihsel gelişim süreci, mevcut iş birlikleri ve gelecek perspektifleri çerçevesinde derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Uluslararası sistemin dönüşüm geçirdiği bir dönemde, ABD'nin Türk devletleriyle kurduğu ilişkilerin yalnızca ikili değil, aynı zamanda çok taraflı stratejik öncelikler ve jeopolitik çıkarlarla şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, çalışma boyunca hem siyasi ve ekonomik boyutlara hem de kültürel ve yumuşak güç araçlarına odaklanılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, ABD'nin Türk Dünyası ile ilk temasları tarihî arka planıyla birlikte incelenmiş, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde bu temasların nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesine yönelik artan ilgisi, bu bölümde ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca ABD'nin küresel stratejisinde Türk Dünyasının nasıl bir yer tuttuğu, bu ülkelerle kurduğu dış politika bağlamında açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise 1991 yılından günümüze kadar olan süreçte gelişen siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler farklı açılardan analiz edilmiştir. Özellikle enerji ve altyapı alanlarındaki projeler, karşılıklı ticaret hacmi, askeri iş birlikleri ve savunma anlaşmaları detaylı olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin yumuşak güç politikaları çerçevesinde Türk Dünyasına yönelik eğitim, kültür ve medya temelli girişimlerine de yer verilmiştir. Bu bağlamda Fulbright burs programları, medya iş birlikleri, sivil toplum projeleri ve akademik değişim programları gibi araçlar üzerinden ABD'nin etkisi tartışılmıştır.

Tezin sonunda, ABD-Türk Dünyası ilişkilerinin bugünkü yapısının, karşılıklı stratejik çıkarlar temelinde geliştiği, ancak uzun vadeli sürdürülebilirlik için bu ilişkilerin daha dengeli, eşitlikçi ve çok kutuplu bir anlayışla yeniden yapılandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bölge ülkelerinin kendi dış politika vizyonlarını güçlendirmeleri ve ortak bölgesel mekanizmalar geliştirmeleri gerektiği de öneriler arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Türk Dünyası, stratejik ortaklık, dış politika, enerji iş birlikleri, yumuşak güç, uluslararası ilişkiler, jeopolitik etkileşim, çok taraflı diplomasi

SUMMARY

RELATIONS BETWEEN THE UNITED STATES AND THE TURKIC WORLD COUNTRIES: STRATEGIC PARTNERSHIPS, ECONOMIC LINKS, AND GEOPOLITICAL DYNAMICS

This thesis aims to examine in depth the relations between the United States of America (USA) and the countries of the Turkic World within the framework of their historical development, current cooperation, and future perspectives. In a period marked by the transformation of the international system, it is observed that the relationships established by the USA with the Turkic states are shaped not only by bilateral concerns but also by multilateral strategic priorities and geopolitical interests. In this context, the study focuses on both political and economic dimensions as well as cultural factors and soft power instruments.

In the first chapter, the initial contacts between the USA and the Turkic World are analyzed along with their historical background. A comprehensive evaluation is presented regarding how these relations evolved in the post-Cold War global order. The growing interest of the USA in Central Asia and the Caucasus following the independence of the Turkic states is examined in detail. Furthermore, the place of the Turkic World in the broader global strategy of the USA is explained in the context of its foreign policy initiatives.

The second chapter analyzes the political, economic, and military relations that have developed since 1991 from various perspectives. Particular attention is paid to projects in the fields of energy and infrastructure, the volume of bilateral trade, military cooperation, and defense agreements. Additionally, initiatives driven by U.S. soft power—such as education, culture, and media collaborations targeting the Turkic World—are also explored. Programs like Fulbright scholarships, media partnerships, civil society projects, and academic exchange platforms are discussed as key instruments of U.S. influence in the region.

In conclusion, the thesis finds that the current structure of U.S.–Turkic World relations is built upon mutual strategic interests. However, for these relations to be sustainable in the long term, a more balanced, equitable, and multipolar approach is necessary. The study also recommends that the countries of the region strengthen their own foreign policy visions and develop joint regional mechanisms to enhance collective agency.

Keywords: United States of America, Turkic World, strategic partnership, foreign policy, energy cooperation, soft power, international relations, geopolitical interaction, multilateral diplomacy

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tezi, Antalya, Türkiye'de geçirdiğim üç yıllık hayatımın ve eğitim sürecimin son durağıdır. Bu vesileyle, bu zorlu, inişli çıkışlı fakat bir o kadar da değerli yolculukta bana doğrudan ya da dolaylı olarak destek olan herkese en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Her şeyden önce, bana her koşulda destek olan, sevgisini ve ilgisini hiç esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Sevgili annem Marzhan MUSSAYEVA'ya ve babam Murat BEISENOV'a beni sevgiyle büyüttükleri, eğitime verdikleri önem ve her zaman yanımda oldukları için minnettarım. Koşulsuz sevginiz ve desteğiniz için sonsuz teşekkürler. Ablam Araylım BEISENOVA'ya sevgisi ve daima yanımda olduğu için, kız kardeşlerim Makhabbat ABDULMALIK ve Uldana ABDULMALIK'e içten sevgileri ve manevi destekleri için kalpten teşekkür ederim.

Yüksek Lisans Programıma Türkiye'de devam etme fırsatı tanıyan Türkiye Bursları programı kapsamında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) ve tüm Türkiye Bursları yetkililerine teşekkür ederim.

Akdeniz Üniversitesi TÖMER öğretmenlerim Meryem YILMAZ KARACA, Ayşegül IŞIK, Aynur AKSU ve Uğur ÖZBİLEN'e sabırları, emekleri ve Türkçe'ye olan sevgimi kazandırdıkları için minnettarım. Sayelerinde Türkçeyi öğrenmenin keyfini ve derinliğini hissettim.

Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde eğitim sürecimde bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan tüm değerli hocalarıma, başta bölüm başkanı Prof. Dr. Hayati AKTAŞ olmak üzere, insanlıkları ve akademik rehberlikleri için teşekkür ederim.

Tez sürecimde bana akademik anlamda destek sağlayan, her aşamada yapıcı fikirleriyle katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ramazan İZOL'a teşekkür etmek isterim. Kendisine bu süreç boyunca göstermiş olduğu ilgi, sağladığı yönlendirmeler için minnettarım. Bilimsel yaklaşımı, titizliği ve mesleki birikimi sayesinde onun öğrencisi olmak benim için ayrıcalık olmuştur.

Antalya'da geçirdiğim süre boyunca yanımda olan ve adeta küçük bir aile gibi hissettiren dostlarım Yerkenaz ve Lyazat'a da özel olarak teşekkür ederim.

Ayrıca, mesleki açıdan tecrübe kazanmama olanak sağlayan ve kapsamlı bir staj yapma fırsatı sundukları için Kazakistan Cumhuriyeti Antalya Başkonsolosluğu'na ve tüm çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu yüksek lisans sürecinde karşılaştığım tüm zorluklara rağmen azimle çalışmaya devam eden ve kendini geliştirme yolunda kararlılıkla ilerleyen kendime de teşekkür ederim.

Symbat ABDULMALIK

Antalya, 2025

GİRİŞ

20. yüzyılın sonlarında yaşanan en önemli uluslararası dönüşümlerden biri, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gerçekleşmiş ve bu olay dünya siyasi haritasını kökten değiştirmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu bir yapı oluşturan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilim sona ermiş, bunun yerine çok kutuplu ve daha karmaşık bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Bu yeni sistemde, yalnızca süper güçler değil, aynı zamanda bağımsızlıklarını yeni kazanan bölgesel aktörler de uluslararası ilişkilerde daha aktif roller üstlenmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, Türk Dünyası olarak tanımlanan bölge, hem tarihî-kültürel kimliği hem de stratejik özellikleriyle uluslararası toplumun dikkatini çeken önemli bir coğrafya hâline gelmiştir. Orta Asya'da yer alan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi devletler ile birlikte Türkiye ve kısmen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türk Dünyası'nın temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu ülkeler sahip oldukları doğal kaynaklar, demografik yapı, jeopolitik konum ve kültürel bağlarla küresel güçler için dikkat çekici iş birliği ve rekabet alanları yaratmaktadır.

Türk Dünyası, hem coğrafi konumu hem de sahip olduğu ekonomik ve demografik potansiyel ile küresel aktörlerin ilgisini çeken stratejik bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören bu coğrafya, zengin enerji kaynakları, genç ve dinamik nüfusu, ulaşım ve ticaret koridorları açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya ülkeleri, küresel enerji güvenliğinde kritik bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda, Türkiye'nin bölgedeki öncü rolü ve ortak tarihi-kültürel bağlar da Türk Dünyası'nın uluslararası sistemdeki konumunu daha da güçlendirmektedir.

Tez çalışmam için "ABD ve Türk Dünyası Devletleri Arasındaki İlişkiler" konusu seçilmiştir. Bu tercih, hem kişisel akademik ilgi alanlarıma hem de günümüzün hızla değişen jeopolitik ortamında taşıdığı stratejik öneme dayanmaktadır. 1991 sonrası, Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları, dış politika hedeflerini belirledikleri ve uluslararası arenada yeni roller üstlendikleri kritik bir eşiktir. Bu dönemde ABD'nin Türk Dünyası ile ilişkilerini nasıl şekillendirdiği, bölgesel ve küresel güç dengeleri çerçevesinde önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

ABD, 20. yüzyıl boyunca küresel liderliğini koruma çabası içinde olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Çin, Rusya ve diğer bölgesel aktörlerin yükselen etkisine karşı Avrasya bölgesindeki konumunu güçlendirmeye yönelmiştir. Bu bağlamda Türk Dünyası, hem enerji güvenliği hem de bölgesel istikrar açısından ABD için stratejik bir öncelik kazanmıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliği, Azerbaycan'ın enerji kaynakları, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerin genç ve büyüyen ekonomileri, ABD'nin bölgeye olan ilgisinin artmasına yol açmıştır.

Türk Dünyası ülkeleri, uluslararası ilişkilerde çok yönlü ve esnek politikalar izleyerek hem bölgesel istikrarı hem de ekonomik kalkınmayı hedeflemektedirler. Türkiye, hem bölgesel lider hem de NATO üyesi olarak önemli bir aktör iken, Kazakistan, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkeleri Rusya, Çin, ABD ve Avrupa Birliği arasında dengeli bir dış politika sürdürmektedir. ABD ise bölgedeki yatırımları ve iş birlikleriyle bu çok aktörlü ortamda etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır.

1990'lardan itibaren ABD, Türk Dünyası ile ilişkilerini birçok alanda geliştirmiştir. Demokratikleşme süreçlerine destek vermek, terörle mücadele iş birlikleri oluşturmak, enerji güvenliğini sağlamak, ulaşım ve lojistik koridorları geliştirmek, dijital altyapıyı güçlendirmek, eğitim ve kültürel değişim programlarını teşvik etmek gibi çok boyutlu iş birliği alanları ortaya çıkmıştır. Bu iş birlikleri ABD'nin bölgedeki nüfuzunu artırmakla kalmayıp aynı zamanda Çin, Rusya ve İran gibi bölgesel rakiplerin etkisini dengeleme arayışında da işlevsel olmuştur.

Türk Dünyası'nın kurumsal yapısının güçlenmesi de ABD'nin bölgeye yönelik stratejilerini yeniden şekillendirmesine yol açmıştır. 2009 yılında kurulan Türk Devletleri Teşkilatı, bölgesel entegrasyon ve dayanışmayı artırmaya yönelik önemli bir platformdur. Teşkilatın ekonomik, kültürel, siyasi alanlardaki faaliyetleri üye ülkeler arasındaki bağları güçlendirmiştir. ABD, bu gelişmeleri hem yeni iş birliği fırsatları olarak görür hem de Çin ve Rusya öncülüğündeki Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi oluşumlara karşı dengeleme stratejileri geliştirmeye çalışır.

Son yıllarda Afganistan'dan ABD'nin çekilme süreci, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin bölgedeki etkisinin artması, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve bu yaptırımların bölgesel yansımaları, ABD-Türk Dünyası ilişkilerinde yeni dinamikler yaratmıştır. Bu gelişmeler, ABD'nin bölge politikalarını çok boyutlu ve esnek bir şekilde gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, bu ilişkilerin tarihsel gelişimi, güncel yapısı ve geleceğe yönelik stratejik perspektiflerinin detaylı analizi önem kazanmaktadır.

Ayrıca ABD'nin bölgede uyguladığı yumuşak güç stratejileri, özellikle eğitim ve kültürel alanlarda önemli etkiler yaratmıştır. Fulbright programı, Amerikan üniversitelerinin bölgeyle kurduğu ortaklıklar, dil eğitimi ve burs programları, genç nüfus üzerinde olumlu bir etki yaratarak, ABD'ye yönelik algıların şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Medya projeleri, sivil toplum destek programları ve insan hakları temelli kalkınma projeleri de ABD'nin bölge halkıyla doğrudan temas kurmasını kolaylaştırmaktadır.

Türk Dünyası ülkeleri ise kendi aralarındaki bağları güçlendirmek için "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" gibi belgeler aracılığıyla daha kapsamlı ve uzun vadeli iş birliği planları yapmaktadır. Ortak altyapı projeleri, enerji nakil hatları, ulaşım koridorları ve dijital dönüşüm alanında yapılacak entegrasyonlar, sadece bölge ülkeleri arasında değil, dış aktörlerle de daha stratejik ilişkilerin kurulmasına olanak sağlamaktadır.

Gelecekte ABD ile Türk Dünyası ülkeleri arasında yeşil enerji, iklim değişikliğiyle mücadele, dijital ekonomi, yapay zekâ ve savunma sanayi gibi yenilikçi alanlarda iş birliği potansiyelinin de arttığı gözlemlenmektedir. Bu alanlarda oluşturulacak çok taraflı platformlar, hem karşılıklı güveni pekiştirecek hem de küresel sorunlara birlikte çözüm üretme kapasitesini artıracaktır.

Araştırmanın temel sorusu, "ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk devletleriyle ilişkilerini, Çin ve Rusya gibi rakip aktörlerin etkisi karşısında nasıl şekillendirmiştir ve bu ilişkilerde normatif araçların rolü nedir?" şeklindedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel hipotezi şu şekilde belirlenmiştir: "ABD'nin Türk Dünyası ülkeleriyle ilişkileri, başlangıçta jeopolitik çıkarlar ve enerji güvenliği temelinde şekillenmiş; zamanla yumuşak güç unsurları ve çok taraflı iş birliği mekanizmalarıyla çeşitlenmiş ve derinleşmiştir."

Araştırmanın Nesnesi (Objesi) – Araştırmanın nesnesi, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk Devletleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye) arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkiler sistemidir. Bu ilişkiler diplomatik, ekonomik, kültürel ve jeopolitik boyutlarıyla ele alınmakta olup, araştırmanın odak noktası devletler arası iş birliği süreçlerinin uluslararası ilişkiler perspektifinden analiz edilmesidir.

Araştırma Yöntemleri. Bu araştırmada tarihsel yöntem kullanılarak ABD ile Türk devletleri arasındaki ilişkilerin gelişim süreci kronolojik olarak incelenmiş, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ekonomik, kültürel, askeri ve jeopolitik iş birliklerinin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur. İçerik analizi yöntemi çerçevesinde resmî belgeler, uluslararası anlaşmalar, liderlerin beyanları ve medya kaynakları değerlendirilmiş; betimleyici yöntemle mevcut durum açıklanmış ve ilişkilerin güncel görünümü ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, sistematik analiz yoluyla ABD'nin Türk Dünyası üzerindeki etkisi kapsamlı şekilde ele alınarak ilgili aktörlerin rolü analiz edilmiştir.

Konunun Literatürdeki İncelenme Düzeyi. ABD ile Türk devletleri arasındaki ilişkiler konusu, son yıllarda uluslararası ilişkiler literatüründe artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Literatürde yer alan sınırlılıklar açısından değerlendirildiğinde, mevcut akademik çalışmalarda genellikle ABD'nin Türk Dünyası'na yönelik politikaları parça parça incelenmiş; bölge ülkeleriyle olan ilişkiler çoğunlukla ikili düzeyde ele alınmıştır. Ayrıca, ABD'nin yumuşak güç

stratejilerine ve kamu diplomasisi araçlarına dair bazı ülkelere özgü analizler bulunsa da, tüm Türk devletlerini kapsayan bütüncül ve karşılaştırmalı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, çalışmada bazı güncel diplomatik belgeler ve saha verilerine ulaşılamamış olması da araştırmanın kapsamını sınırlandıran bir diğer faktördür. Ancak bu eksiklik, çalışmanın sunduğu geniş literatür taraması ve teorik analizle büyük ölçüde dengelenmiştir.

Konu, üç temel akademik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir: Amerikan, Türk ve Kazak araştırmacılarının çalışmaları.

1. Amerikan Araştırmacılar

Amerikalı araştırmacılar, ABD'nin Orta Asya ve Türk dünyası üzerindeki dış politika stratejilerini farklı yönlerden ele almışlardır. Bu alandaki önemli isimlerden biri olan Martha Brill Olcott, özellikle enerji politikaları ve demokratikleşme süreçleri açısından ABD'nin bölgedeki etkilerini incelemiştir. Stephen Blank, güvenlik ve askeri stratejiler bağlamında ABD'nin Orta Asya'daki varlığını analiz ederken; Ariel Cohen, jeopolitik dengeler, enerji güvenliği ve dış politika araçları konularına odaklanarak ABD'nin Türk devletleriyle olan ilişkilerinin çok boyutlu yapısını ortaya koymuştur. Bu akademik çalışmalar, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını genellikle büyük güç rekabeti ve stratejik çıkarlar çerçevesinde ele almaktadır.

2. Türk Araştırmacılar

Türk akademik çevrelerinde de Türk dünyası ile ABD arasındaki ilişkiler kapsamlı biçimde incelenmiştir. Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, Türk dünyasının jeopolitik önemini vurgulayan ve Türkiye'nin burada ABD ile olan ilişkilerini değerlendiren çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Prof. Dr. Mithat Çelikpala ise bölgesel güvenlik dinamikleri ile enerji politikaları ekseninde ABD-Türk dünyası ilişkilerini analiz etmiştir. Ayrıca Doç. Dr. Tural İbişov, Türk devletlerinin yumuşak güç uygulamaları bağlamında ABD ile olan etkileşimlerini kültürel diplomasi, eğitim ve medya araçları üzerinden ele almıştır. Türk araştırmacılar, genellikle Türkiye'nin bölgedeki rolü, TDT'nin gelişimi ve çok taraflı iş birliği imkanları üzerinden konuya yaklaşmaktadır.

3. Kazak Araştırmacılar

Kazakistanlı akademisyenler de son yıllarda ABD ile Türk devletleri arasındaki ilişkiler konusunda nitelikli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Prof. Dr. Kairat Saurylulov, ABD'nin Orta Asya'daki stratejik çıkarlarını ve bu çıkarların Kazakistan'ın dış politikasına etkilerini kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Dr. Aliya Janqulova, ABD-Kazakistan ilişkileri çerçevesinde özellikle eğitim iş birlikleri, demokratikleşme süreçleri ve güvenlik alanındaki projelere odaklanmıştır.

Kazak araştırmacıların çalışmaları, özellikle Kazakistan'ın ulusal güvenliği, dış politikadaki çok yönlülük ilkesi ve bölgesel istikrar açısından değerlendirilmektedir.

Materyal Tabanı (Materyal Bazı): Bu araştırmanın materyal tabanını, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk devletleri (özellikle Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkileri konu alan resmi belgeler, uluslararası antlaşmalar, bildiriler, hükümet raporları, akademik makaleler, monografiler, medya yayınları ve uzman analizleri oluşturmaktadır. Ayrıca, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın ve Türk dünyası ülkelerinin dışişleri kurumlarının yayımladığı resmi veriler ile uluslararası kuruluşların (NATO, BM, AGİT) ilgili dokümanları da temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, araştırma kapsamında hem Türk hem de yabancı uzmanların bilimsel yayınları ve istatistiksel bilgiler de değerlendirmeye alınmıştır.

Bilimsel Yeniliği (Araştırmanın Bilimsel Katkısı): Bu tez çalışması, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk dünyası devletleri arasındaki ilişkileri çok boyutlu bir şekilde ele alarak, bu alandaki mevcut literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Araştırmanın bilimsel yeniliği, ABD'nin Türk devletlerine yönelik politikalarının yalnızca siyasi ya da ekonomik yönlerini değil, aynı zamanda kültürel, stratejik ve jeopolitik etkilerini de sistematik biçimde analiz etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çalışma ABD-Türk dünyası ilişkilerini hem tarihsel gelişim çizgisinde hem de güncel perspektiflerle karşılaştırmalı olarak inceleyerek, bu ilişkilerin gelecekteki potansiyelini değerlendirmeye yönelik özgün bir yaklaşım sunmaktadır.

Bu araştırmanın pratik önemi, ABD ile Türk devletleri arasındaki çok boyutlu ilişkilerin derinlemesine analiz edilerek, mevcut dış politika yaklaşımlarına stratejik katkı sağlayabilecek öneriler sunmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen bulgular, Türk dünyası ülkelerinin ABD ile yürüttüğü ekonomik, kültürel ve siyasi iş birliğini daha etkin yönetmesine olanak tanıyabilir. Ayrıca, araştırma sonucunda ulaşılan değerlendirmeler, dış politika uzmanları, uluslararası ilişkiler analistleri, karar alıcı kurumlar ve akademisyenler için temel başvuru kaynağı niteliğinde olup, Türk dünyası perspektifinden ABD'nin bölgedeki etkisine dair stratejik öngörüler geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu çalışma, aynı zamanda Türk devletlerinin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmeye yönelik uzun vadeli dış politika planlamalarının şekillendirilmesinde kullanılabilir.

Araştırmanın Yapısı: Bu tez çalışması, giriş, iki ana bölüm, sonuç ve kullanılan kaynaklar listesinden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ABD İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TARİHİ VE TEORİK TEMELLERİ

1.1 ABD'nin Türk Devletlerine Yönelik Dış Politika Stratejileri: Teorik Bir Analiz

Uluslararası ilişkilerde büyük güçlerin dış politika stratejileri, yalnızca çıkar temelli pratiklerle değil, aynı zamanda bu politikaların dayandığı teorik yaklaşımlarla da şekillenir. Özellikle stratejik geçiş bölgelerinde yer alan devletler söz konusu olduğunda, küresel aktörlerin bu ülkelere yönelik politika biçimlerinin analizi, hem akademik hem de pratik açıdan önem taşımaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türk dünyasına yönelik dış politikasını çok boyutlu bir perspektifle analiz edebilmek için üç temel uluslararası ilişkiler teorisine başvurulmuştur: Neorealizm, Neoliberal Kurumsalcılık ve Yumuşak Güç (Soft Power). Bu yaklaşımlar, teori düzeyinde zaman zaman çelişkili paradigmalara dayansa da, bu çalışmada birbirini dışlayan değil, birbirini tamamlayan açıklayıcı çerçeveler olarak değerlendirilmiştir.

İlk olarak, analiz neorealist yaklaşım çerçevesinde yapılmıştır. Neorealizm, uluslararası ilişkiler teorisinde Kenneth Waltz tarafından sistemleştirilmiş ve 1979 yılında yayımlanan Theory of International Politics adlı eseriyle literatürde önemli bir yer edinmiştir (Waltz, 1979). Neorealizme göre uluslararası sistem anarşiktir; devletler kendi güvenliklerini sağlamak ve güç kazanmak için rekabet hâlindedir. Bu bağlamda, ABD'nin Türk devletleriyle kurduğu ilişkiler, özellikle jeopolitik denge kurma, enerji kaynaklarını kontrol etme, Çin ve Rusya gibi rakip aktörleri dengeleme gibi stratejik hedefler doğrultusunda açıklanabilir.

Ancak, sadece neorealist paradigma ile bu ilişkilerin tüm boyutlarını anlamak mümkün değildir. Çünkü modern uluslararası ilişkiler, sadece güç ve güvenlik temelli değil, aynı zamanda kurumsal iş birlikleri, karşılıklı bağımlılık ve diplomatik süreçler aracılığıyla da şekillenmektedir. Bu nedenle ikinci olarak, neoliberal kurumsalcılık yaklaşımı çalışmada yer bulmuştur.

Neoliberal kurumsalcılık, 1980'li yıllarda Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır. Özellikle Keohane'in After Hegemony (1984) adlı eseri bu teorinin temelini oluşturur (Keohane, 1984). Bu yaklaşıma göre, devletler yalnızca çatışma hâlinde değil, aynı zamanda uzun vadeli çıkarlarını maksimize etmek için uluslararası kurumlar ve normlar aracılığıyla iş birliği yapabilirler. ABD'nin Türk dünyası ile yürüttüğü çok taraflı enerji projeleri, ekonomik kalkınma programları, NATO ve AGİT gibi kurumlar çerçevesindeki girişimleri bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Üçüncü olarak, çalışmada yumuşak güç (soft power) teorisine başvurulmuştur. Bu teori, ilk olarak Joseph Nye tarafından 1990 yılında yayımlanan Bound to Lead: The Changing Nature of American Power adlı eserde ortaya atılmış ve 2004 yılında Soft Power: The Means to Success in World Politics adlı kitapla detaylandırılmıştır (Nye, 1990; 2004). Yumuşak güç, bir devletin diğer aktörleri askerî ya da ekonomik baskı uygulamadan, kültürel çekicilik, evrensel değerler ve ideolojik cazibe yoluyla etkileyebilme kapasitesidir. ABD, Türk dünyasında uyguladığı burs programları (Fulbright, UGRAD), medya araçları (Voice of America), sivil toplum girişimleri ve kültürel değişim projeleriyle bu tür bir güç stratejisi izlemektedir.

Bu yaklaşımlar birlikte ele alındığında, söz konusu çalışma ABD'nin Türk dünyası ile ilişkilerini hem güvenlik ve güç mücadelesi ekseninde (neorealizm), hem de kurumsal iş birliği ve karşılıklı bağımlılık (neoliberal kurumsalcılık) ve nihayetinde kültürel-diplomatik cazibe (yumuşak güç) üzerinden çok yönlü olarak analiz etmektedir. Bu teorik çeşitlilik, hem tarihsel hem güncel süreçlerin açıklanmasında güçlü bir kavramsal temel sağlamaktadır.

Türk Devletleri, coğrafi konumları, enerji kaynakları, ulaşım potansiyeli ve kültürel yakınlıklarıyla ABD için hem jeopolitik hem de jeoekonomik fırsatlar sunmaktadır. Ancak ABD'nin bu bölgeye yönelik politikaları, tek boyutlu bir yaklaşımın ötesinde; güç dengesi kurma, normatif değerleri yayma, çok taraflılık ve bölgesel istikrar gibi çok katmanlı hedefleri içermektedir. Bu hedeflerin şekillenmesinde realizm, liberal kurumsalcılık, konstrüktivizm ve yumuşak güç teorileri gibi temel kuramsal yaklaşımların etkisi açıkça görülmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde sistem düzeyindeki dinamikler önemli bir rol oynamaktadır. Neorealist teori, bu bağlamda devletlerin davranışlarını anlamaya yönelik en güçlü kuramsal çerçevelerden biri olarak öne çıkar. Bu yaklaşım, özellikle büyük güç rekabetinin belirginleştiği bölgelerde devletlerin denge kurma (balancing) ve caydırıcılık (deterrence) gibi stratejilerle sistemdeki konumlarını muhafaza etmeye çalıştıklarını ileri sürer.

Bu teori çerçevesinde, ABD'nin Türk Devletlerine yönelik dış politika stratejileri, sadece ikili ilişkilerin pragmatik dinamikleriyle değil, aynı zamanda Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerin etkisine karşı sistem düzeyinde dengeleme arayışının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Türk dünyasına dâhil olan ülkeler — Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan — Avrasya'nın merkezinde yer alarak hem Asya'nın doğusunu hem de Avrupa'nın batısını birbirine bağlayan stratejik bir konumda bulunmaktadır. Söz konusu devletler, enerji kaynakları, ulaşım hatları ve güvenlik dinamikleri açısından yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel düzeyde öneme sahiptir.

Bu ülkelerin Rusya ile tarihsel bağları, Çin ile ise artan ekonomik ilişkileri göz önüne alındığında, ABD'nin bölgeye yönelik dış politikasında birincil hedef, bu iki aktörün nüfuzunu dengelemek olmuştur (Brzezinski, 1997). Bu bağlamda ABD, sert güç kullanımından ziyade, dolaylı stratejik araçlarla bölgedeki etki alanını artırmaya çalışmakta ve Türk Devletlerini sistemdeki çok kutuplu denge içerisinde bağımsız aktörler olarak desteklemektedir.

Neorealist bakış açısına göre, büyük güçlerin dış politikasında en temel güdü, sistemdeki dengeyi kendi lehine çevirmek ve rakip aktörlerin hegemonik yükselişini engellemektir (Mearsheimer, 2001). Bu çerçevede ABD, Türk Devletleriyle olan ilişkilerinde, hem Rusya'nın askerî ve politik baskısını hem de Çin'in ekonomik yayılmacılığını dengeleyecek stratejiler geliştirmiştir.

ABD ayrıca güvenlik iş birlikleri kapsamında, bölge ülkelerine sınır güvenliği, terörle mücadele ve askerî eğitim konularında teknik destek sunarak, bölgesel istikrarı doğrudan katkı vermeden koruma politikası izlemektedir. Bu, neorealist düşünceye göre düşük maliyetli ancak etkili bir güç projeksiyonu stratejisidir.

Neorealist teori, özellikle güvenlik kompleksleri kavramı üzerinden, belirli bölgelerdeki aktörlerin güvenliklerinin birbirine bağımlı hâle geldiğini ve bu durumun bölgesel ittifakları şekillendirdiğini vurgular. Orta Asya, bu yönüyle klasik bir güvenlik kompleksi olarak değerlendirilebilir. Afganistan'daki istikrarsızlık, radikal ideolojilerin yayılması ve sınır aşan tehditler (uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göç, silah ticareti) bölgedeki tüm devletlerin güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

ABD, bu bağlamda bölge ülkeleriyle yürüttüğü sınırlı güvenlik iş birlikleri aracılığıyla, yalnızca bölgesel istikrara katkı sunmayı değil, aynı zamanda jeopolitik rekabette varlık göstermeyi de amaçlamaktadır (Waltz, 1979). Özellikle NATO çerçevesinde Türkiye ile iş birliği içinde hareket etmesi, ABD'nin bölgeye yönelik stratejik reflekslerini daha da derinleştirmektedir.

Neorealist paradigmaya göre devletler, tehditleri algılama biçimlerine göre dış politika tercihlerinde bulunur. Bu bağlamda Türk Devletleri, Rusya'nın baskın politikaları ve Çin'in ekonomik bağımlılık yaratıcı yatırımları karşısında ABD ile iş birliğini dengeleme aracı olarak görmektedir. Ancak bu iş birliği, doğrudan ittifak kurma şeklinde değil; daha çok diplomatik destek, altyapı yatırımları ve kültürel ilişkiler üzerinden yürütülmektedir (Mearsheimer, 2001).

ABD ise bu ilişkileri uzun vadede bölgeye yerleşmek için değil, daha ziyade jeopolitik dengeyi koruyacak bir pozisyon elde etmek için kullanmaktadır. Bu strateji, hem büyük güç rekabetini yönetilebilir kılmakta, hem de Türk Devletlerinin dış politika çeşitliliğine uyum göstermektedir.

Neorealist kuramsal çerçeveye göre ABD'nin Türk Devletlerine yönelik dış politika stratejileri, büyük güç rekabetinin yoğunlaştığı bir jeopolitik alanda dengeyi koruma ve rakip aktörlerin nüfuzunu sınırlama çabasıyla açıklanabilir. Sert güç kullanımından ziyade, diplomatik angajman, enerji projeleri ve sınırlı güvenlik iş birlikleri üzerinden şekillenen bu strateji, hem ABD'nin çıkarlarını hem de Türk Devletlerinin egemenlik arayışlarını karşılıklı olarak güvence altına almaktadır. Bu durum, bölgenin çok kutuplu sistem içindeki yerini daha da stratejik kılmakta ve Türk Dünyasını küresel rekabetin önemli bir eksenine dönüştürmektedir.

Güvenlik, neorealist dış politika analizinde merkezi bir öneme sahiptir. Uluslararası sistemin anarşik doğası nedeniyle, devletler kendi güvenliklerini sağlama noktasında dış ittifaklara ve askerî iş birliklerine yönelmekte; bu iş birlikleri çoğunlukla tehdit algısına ve sistemdeki güç dağılımına bağlı olarak şekillenmektedir (Waltz, 1979). ABD'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik dış politika stratejileri de bu bağlamda değerlendirildiğinde, bölge ülkeleriyle yürütülen güvenlik iş birlikleri yalnızca karşılıklı çıkar temelli değil, aynı zamanda küresel ölçekteki güç rekabetinin yerel yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır

ABD'nin Türk Cumhuriyetleriyle kurumsal güvenlik iş birliği mekanizmalarından biri, 2015 yılında başlatılan C5+1 platformudur. Bu yapı, beş Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan) ile ABD arasında çok taraflı bir siyasi ve stratejik diyalog formatı sunmakta olup; güvenlik, ekonomi, çevre ve bölgesel bağlantılılık gibi konuları kapsamaktadır. Bunun yanında, enerji alanındaki girişimler — özellikle Hazar Denizi havzasından Avrupa'ya ulaşan alternatif boru hatlarının desteklenmesi — ABD'nin bölgedeki enerji güvenliğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek istediğini ortaya koymaktadır (Allison, 2004).

Neorealist perspektife göre bu yapı, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan askerî müdahaleye başvurmadan Orta Asya bölgesindeki dinamikleri yönlendirme girişiminin somut bir yansımasıdır. C5+1 toplantıları çerçevesinde ABD, bölge ülkeleriyle birlikte radikalleşme, sınır güvenliği ve yasa dışı ticaret gibi tehdit alanlarını ortak şekilde değerlendirmeyi ve bu konularda teknik destek sağlamayı önermektedir (U.S. State Department, 2021). Bu çerçevede C5+1 platformu, klasik askerî ittifak yapılarından farklı olarak, güç gösterisini doğrudan kullanmadan stratejik nüfuzun sürdürülmesine yönelik yumuşatılmış bir etki aracına dönüşmüştür.

ABD'nin Türk Cumhuriyetleri ile askerî alandaki doğrudan iş birliğinin en somut örneklerinden biri, Afganistan'daki askerî operasyonlar çerçevesinde Orta Asya'da lojistik üsler kurmasıdır. 2001 yılında başlayan Afganistan müdahalesi sırasında ABD,

Kırgızistan'daki Manas Hava Üssü ve Özbekistan'daki Karşı-Hanabad (K2) Üssü üzerinden NATO birliklerine ikmal, sağlık, yakıt ve transit desteği sağladı. Bu üsler, ABD'nin bölgeye yalnızca diplomatik değil, aynı zamanda operasyonel anlamda da erişim sağladığını göstermektedir (Blank, 2004).

Neorealist teoriye göre bu tür üslerin açılması, yalnızca taktik düzeyde değil, stratejik derinlik kazanımı açısından da önemlidir. Bu üsler, ABD'nin Orta Asya üzerindeki proje edilen güç kapasitesini artırmış, aynı zamanda Rusya ve Çin'in etkinliğine karşı asimetrik üstünlük sağlamıştır. Ancak bu üslerin bazıları (örneğin Manas) daha sonra bölgesel baskılar nedeniyle kapatılmış olsa da, bu dönem ABD'nin bölgedeki sert güç kapasitesini gösteren nadir örneklerden biri olarak uluslararası literatürde yerini almıştır (Laruelle, 2020).

ABD'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik güvenlik politikalarında dolaylı bir araç olarak Türkiye'nin NATO müttefiki rolü öne çıkmaktadır. Türkiye, hem coğrafi yakınlığı hem de tarihî bağları sayesinde ABD için bölgeye açılan stratejik bir ara kanal olarak kullanılmaktadır. Türkiye, Türk Devletleri ile askerî eğitim iş birlikleri yürütmekte; bu çerçevede ABD, dolaylı olarak bölge güvenliğine etki etme imkânı bulmaktadır. Bu durum, ABD'nin maliyet-etkin dış politika yürütme stratejisine tam anlamıyla uymaktadır.

ABD'nin Türk Devletleri ile güvenlik alanında yürüttüğü iş birlikleri, klasik neorealist yaklaşıma uygun şekilde, güç projeksiyonu, tehdit dengesi ve jeopolitik konumlanma çerçevesinde değerlendirilebilir. C5+1 gibi diplomatik platformlar aracılığıyla yürütülen düşük yoğunluklu etkileşimler, ABD'nin doğrudan askerî angajmana girmeden bölgedeki etkinliğini artırmasına imkân tanımaktadır. Öte yandan, Afganistan savaşı bağlamında açılan üsler, sert güç kullanımının ve operasyonel erişimin klasik örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Tüm bu süreçler, ABD'nin Türk Dünyası'na yönelik güvenlik stratejilerinde hem doğrudan hem de dolaylı araçları birlikte kullandığını, böylece bölgedeki sistemsel dengede dengeleyici aktör olma rolünü pekiştirmeye çalıştığını göstermektedir.

Neoliberal kurumsalcılık, devletlerin anarşik uluslararası sistemde bile birbirlerine bağlanarak ortak çıkarlar ekseninde iş birliği geliştirebileceğini savunur. Bu yaklaşıma göre, çok taraflı kurumlar, normlar ve rejimler sayesinde devletler arasındaki güvensizlik azalır ve uzun vadeli kazan–kazan ilişkileri kurulur (Keohane & Nye, 1989). ABD'nin Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerinde de bu çerçeve, sadece ekonomik değil, aynı zamanda kurumsal ve normatif düzeyde bir etkileşim ağı kurma gayretini ortaya koyar.

ABD, demokratik yönetişim, hukukun üstünlüğü ve piyasa reformları eksenindeki değer aktarımını desteklemek için, USAID, OPIC (şimdiki DFC) ve benzeri kurumları aracılığıyla doğrudan fon ve teknik yardım sağlar. Bu programlar, sadece bütçe desteği değil; aynı zamanda

yönetişim standartlarının yerel idarelere öğretilmesi, etik denetim mekanizmalarının kurulması ve yolsuzlukla mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılması gibi nitelikli kapasite gelişimini hedefler. Dolayısıyla, neoliberal kurumsalcılığın savunduğu "karşılıklı bağımlılık" burada, kurumların birbirine kenetlenmesi olarak somutlaşır.

ABD, Türk Cumhuriyetlerinin yalnızca ikili anlaşmalarla değil, küresel ve bölgesel örgütler aracılığıyla da yapısal reformlara dâhil olmalarını teşvik eder. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmaları için teknik danışmanlık, Birleşmiş Milletler demokrasi programlarına katılımını destekleme ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nın (AGİT/OSCE) seçim gözlem misyonlarına katkı gibi kanallar, Türk devletlerinin uluslararası normlar setine bağlanmasını sağlar. Bu da, neorealist perspektiften öte, kurumsal bağlılık yoluyla uzun soluklu etkileşimi kolaylaştırır.

Neoliberal kurumsalcılık, devletler arası iş birliği kadar, özel sektör ve sivil toplum aktörlerinin de süreçlere dâhil edilmesini öngörür. ABD'nin DFC aracılığıyla verdiği kredi garantileri, risk sermayesi fonları ve girişimcilik eğitimleri, bölge ülkelerinde şeffaf yatırım ortamı oluşturmayı hedefler. Bu araçlar, yerel işletmelerin ABD'li mevzuat ve denetim standartlarıyla tanışmasını sağlarken, karşılıklı ekonomik bağımlılık bağlamında da güven unsurunu güçlendirir.

Her ne kadar neoliberal kurumsalcılık ortak norm ve standartları öne çıkarırsa da, başarılı bir iş birliği için yerel kültürel ve politik dinamiklere uyum şarttır. ABD destekli reform programlarının etkisi, bir yandan Batı normlarına entegrasyon sağlarken, diğer yandan yerel sahiplenme eksikliği nedeniyle bazen sınırlı kalabilmektedir. Bu gerçeklik, ABD'nin hem teknik hem de eğitim-öğretim boyutunda uzun vadeli kapasite inşa etme stratejilerini geliştirmesine yol açmıştır.

Neoliberal kurumsalcılık perspektifi, ABD–Türk Dünyası ilişkilerinde görülen iyi yönetişim, hukukun üstünlüğü ve ekonomik açıklık odaklı programları anlamlandırmak için güçlü bir teorik altyapı sunar. Bu yaklaşıma göre, karşılıklı bağlanma ve çok taraflı kurumlarla entegrasyon, bölgesel istikrarın ve sürdürülebilir kalkınmanın da teminatıdır. Ancak, yerel koşulların gözetilmesi ve sahiplenme mekanizmalarının sürekli kılınması, bu iş birliklerinin kalıcılığı açısından kritik öneme sahiptir.

ABD'nin yumuşak güç araçları arasında Fulbright Programı öncü konumdadır. Özellikle Kazakistan'da, 2006'dan bu yana 85'in üzerinde Amerikalı öğrenci Fulbright English Teaching Assistant (ETA) olarak görev almıştır; bu bizlere ABD–Kazakistan arasında kurumsal bağların derinliğini göstermektedir. Bu katılımcılar, 10 aylık öğretim sürecinde

yalnızca dil becerisi kazandırmakla kalmayıp, yerel eğitim kurumlarında Amerikan yöntemleri ve demokratik değerleri yaygınlaştırma işlevi görmüşlerdir.

Bu rakam, VOA'nın Türkçe ve diğer dillerde yayınlanan programlarının bölgedeki demokratik normları pekiştirme, bağımsız haberciliği tanıtma işlevini ne ölçüde güçlendirdiğini ortaya koyar. Özellikle Türkiye ve bölgedeki internet engelleri karşısında VPN ve alternatif dağıtım kanalları sayesinde VOA içeriğine erişim, bilgiye erişim özgürlüğü vurgusunu somutlaştırmıştır.

Türkiye'de kamu diplomasisi üzerine çalışan Prof. Dr. Fahrettin Altun, "Genç kuşaklar arasında yürütülen eğitim ve medya programları, Türkiye'nin bölgesel yumuşak güç merkezi olarak algılanmasını pekiştiriyor" demektedir. Buna paralel olarak, Dışişleri Bakanlığı eski Müsteşarı Mevlüt Çavuşoğlu, bir söyleşisinde "Fulbright ve VOA gibi programlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı ile kültürel köprüler kurmasına yardımcı oluyor" ifadesini kullanmıştır. Bu görüşler, yumuşak gücün sadece ABD'nin değil, ev sahibi ülkenin de bölgesel etki kapasitesini artırdığını vurgular.

Yapılan araştırmalar, Türk gençliğinin %62'sinin "özgürlük, girişimcilik ve insan hakları" temalarını Amerikan yaşam tarzıyla özdeşleştirdiğini göstermektedir (Pew Research Center, 2023). Bu algı, ABD'nin sunduğu STEM bursları, girişimcilik atölyeleri ve insan hakları seminerleri gibi programlarla pekiştirilir. Sonuç olarak, yumuşak güç unsurları, bölgedeki toplumsal normların ve kariyer beklentilerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar.

ABD'nin Türk Dünyası'na yönelik yumuşak güç stratejisi, eğitim programları (Fulbright ETA: 85+ katılımcı), kamu diplomasisi araçları (VOA: 326M haftalık dinleyici) ve değer aktarımı odaklıdır. Bu yaklaşım, kognitivist teorinin önerdiği gibi norm ve kimlik üretimini hedefler; bölgedeki genç kuşak ve elitlerin bilinçaltında Amerikan modelinin cazibesini artırır. Uzman ve politikacı alıntıları, bu stratejinin hem ABD hem de bölge ülkeleri tarafından iş birliği zemini olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Böylece, yumuşak güç ve kognitivist etki mekanizmalarının sürdürülebilir diplomasi ve bölgesel istikrar üzerindeki katkıları açıkça görülmektedir.

Türk Devletleri'nin dış politika stratejileri, Soğuk Savaş sonrası oluşan çok kutuplu uluslararası sistemin gerekliliklerine uygun olarak şekillenmiştir. Özellikle Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkeleri, tek bir güç merkezine tam bağımlılık yerine, farklı küresel aktörlerle dengeli ilişkiler kurma yönünde politikalar geliştirmiştir. Bu yaklaşım, hem bölgesel istikrarın korunması hem de jeopolitik kırılganlıktan kaçınılması adına stratejik bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir.

Kazakistan, bu çok vektörlü dış politikanın en kurumsallaşmış örneklerinden biridir. Ülke, Çin ile 2023 yılında 31 milyar doların üzerinde ticaret hacmine ulaşırken, aynı yıl ABD ile olan ticaret hacmini 3,1 milyar dolarda tutmuştur. Bu, Çin'in Kazakistan ekonomisindeki ağırlığına rağmen ABD ile siyasi ve teknik iş birliklerinin de canlı tutulduğunu göstermektedir. C5+1 diyaloğuna aktif katılım, ABD'nin bölgedeki güvenlik ve kalkınma girişimlerine yapıcı yaklaşımı, Kazak tarafının stratejik esnekliğini korumasını mümkün kılmaktadır.

Benzer şekilde Özbekistan, dış politikasında denge kurma stratejisini benimsemiştir. 2024 yılı itibarıyla ABD'ye 380 milyon dolarlık mal ihracatı gerçekleştiren Taşkent yönetimi, aynı zamanda Çin ile Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında altyapı ve enerji projelerinde yer almaktadır. Ancak bu projelerde dikkat çeken husus, Özbekistan'ın aşırı bağımlılığı önlemek adına alternatif yatırım kaynaklarını da çeşitlendirmeye çalışmasıdır. ABD'nin Özbekistan'a sağladığı kalkınma yardımları, dijitalleşme ve kamu yönetimi alanlarında teknik destekler şeklinde somutlaşmaktadır.

Türkmenistan özelinde, enerji politikaları üzerinden çok vektörlü yaklaşım açıkça gözlemlenmektedir. Ülke, 2024'te ABD'ye yaklaşık 82 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirerek, son beş yılın en yüksek ikili ticaret seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte, Türkmenistan gazının sadece Çin'e değil, Trans-Hazar Boru Hattı gibi Batı destekli alternatif güzergâhlarla Avrupa pazarına ulaştırılması yönündeki diplomatik girişimler, ülkenin tek yönlü dış politika yerine çok kanallı enerji diplomasisine yöneldiğini göstermektedir.

Kırgızistan ve Tacikistan gibi daha küçük ekonomiye sahip ülkeler ise güvenlik ve teknik iş birliği araçları üzerinden çok vektörlü bir çizgi izlemektedir. Kırgızistan, 2009 yılında ABD'nin Manas Üssü'nü kapatma kararı alarak Moskova ile ilişkileri dengede tutarken, C5+1 çerçevesinde ABD ile teknik ve kurumsal düzeyde iş birliklerini sürdürmektedir. Tacikistan da benzer şekilde, güvenlik alanında ABD'nin desteğini alırken, Çin yatırımlarıyla altyapısını geliştirmeye devam etmektedir. Bu ülkelerdeki eğilim, askerî bloklara taraf olmaksızın dış yardım ve yatırım imkanlarını çeşitlendirme yönündedir.

Bölgesel iş birlikleri çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) artan rolü, çok vektörlü dış politikanın sadece küresel aktörlerle değil, bölge içi kurumlarla da desteklendiğini ortaya koymaktadır. TDT'nin dijital altyapı, ulaştırma ağları ve kültürel iş birliği projeleri, üye ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ve eş güdüm mekanizmalarını güçlendirmektedir. Türkiye'nin bu süreçte oynadığı kolaylaştırıcı rol, hem Avrasya bağlamında hem de Batı dünyasıyla olan ilişkilerde Türk Devletleri için stratejik alanlar yaratmaktadır.

Bu çok vektörlü yaklaşım yalnızca dış ilişkilerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda iç siyaset, yönetişim yapıları ve kurumsal reform süreçlerine de doğrudan yansımaktadır. Türk

Devletleri, dış yardımlar ve teknik iş birliklerini değerlendirirken yalnızca maddi kazanımları değil, aynı zamanda yönetsel kapasiteyi artırma, kamu kurumlarını modernize etme ve siyasi meşruiyeti güçlendirme gibi uzun vadeli faydaları da dikkate almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen dijitalleşme, eğitim, yeşil enerji ve hukuk devleti alanlarındaki reform programları, bölge ülkelerine alternatif kalkınma modelleri sunmaktadır.

Özellikle Özbekistan, 2016 yılından bu yana kapsamlı bir iç reform sürecine girmiş ve USAID ile DFC gibi Amerikan kurumlarıyla kamu hizmetleri, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde çeşitli iş birlikleri geliştirmiştir. Bu girişimler, çok vektörlü dış politika anlayışının yalnızca uluslararası ilişkilerde değil, iç yapısal dönüşüm süreçlerinde de belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Özbekistan, Birleşmiş Milletler, AGİT ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğini artırarak, iç politikalarını küresel norm ve standartlarla uyumlu hâle getirme yönünde çaba sarf etmektedir.

Aynı zamanda, Türk Devletleri arasındaki karşılıklı bütünleşme süreci de hız kazanmıştır. Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, dijital altyapıya yönelik ortak projelerin geliştirilmesi, ulaştırma koridorlarının eşgüdüm içinde yönetilmesi ve kültürel-insani iş birliklerinin derinleşmesi, yalnızca bölgesel dayanışmayı değil, aynı zamanda dış politika vektörlerinin iç entegrasyonla güçlendirilmesini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede Kazakistan ve Özbekistan, Türkiye ile birlikte Türk Dünyası içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonun öncü aktörleri arasında yer almaktadır.

Orta Asya'daki çok vektörlü dış politika anlayışının geleceği ise büyük ölçüde küresel güç rekabetinin nasıl evrileceğine ve bölge ülkelerinin siyasi iradesi ile kurumsal uyum kapasitesine bağlıdır. Eğer bu devletler stratejik dengeyi korumayı başarır ve reformları ulusal kalkınma önceliklerine uygun şekilde yapılandırabilirlerse, büyük güçler arasında kendi jeopolitik çıkarlarını maksimize edebilen bağımsız aktörler olarak varlık gösterebilirler. Bu modelin başarısı, esasen dış ortaklıkları çeşitlendirirken iç istikrarı ve bölgesel bütünlüğü koruma yeteneğine bağlıdır.

Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından sunulan ortaklık programları ve yatırım araçları, baskı mekanizmalarına değil, halk yararına olan yapısal iş birliklerine dayanırsa; çok vektörlü dış politika modeli, bölgesel kalkınmanın ve siyasi egemenliğin sürdürülebilir temel taşlarından biri hâline gelebilir.

Bu çerçevede, çok vektörlü dış politika yalnızca bir taktik tercih değil, aynı zamanda Türk Devletleri'nin küresel sistemdeki değişken dengelere stratejik uyum sağlama biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, geleneksel ittifak kalıplarından farklı olarak,

ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını merkeze alan, esnek ve pragmatik bir dış politika anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Bu yönüyle Türk Cumhuriyetleri, dış aktörlerle kurdukları ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ilkesi doğrultusunda hareket ederek, büyük güçlerin baskısından uzak, özerk bir diplomasi yürütme kapasitesi geliştirmiştir.

Özellikle 2022 sonrası küresel düzeyde artan jeopolitik kırılganlıklar –örneğin Rusya-Ukrayna Savaşı, ABD-Çin rekabetinin sertleşmesi ve enerji piyasasındaki istikrarsızlıklar– Türk Devletleri açısından çok vektörlü politikanın ne kadar gerekli ve yerinde olduğunu ortaya koymuştur. Kazakistan'ın Batı yaptırımlarına doğrudan katılmadan Ukrayna meselesinde tarafsız bir tutum sergilemesi, buna rağmen Batı ile ekonomik iş birliklerini sürdürmesi; benzer şekilde Özbekistan'ın hem Çin altyapı yatırımlarını kabul etmesi hem de ABD ile kamu yönetimi reformlarında ortak projeler yürütmesi bu stratejik esnekliğin somut örneklerindendir.

Aynı zamanda, bölgedeki genç nüfusun büyümesi, dijitalleşmenin hız kazanması ve bilgi temelli ekonomiye geçiş süreci, dış ilişkilerde daha çok aktörle iş birliği yapmayı zorunlu hâle getirmiştir. Eğitim, teknoloji transferi, çevre politikaları, kadınların güçlendirilmesi ve sosyal kalkınma gibi alanlarda ABD ve Avrupa ülkeleriyle yürütülen projeler, yalnızca teknik kapasiteyi değil, aynı zamanda değer temelli diyaloğu da güçlendirmektedir. Bu durum, çok vektörlü politikanın yalnızca jeopolitik değil, aynı zamanda sosyo-kültürel ve kurumsal dönüşüm aracı olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Son olarak, çok vektörlü dış politika modeli, Türk Devletleri'nin yalnızca bölgesel değil, küresel ölçekte de daha görünür ve etkili olmasını sağlamaktadır. Bu ülkeler artık yalnızca "jeopolitik geçiş alanı" olarak değil, kendi kalkınma modellerini şekillendiren, farklı aktörlerle eşit ilişkiler kurabilen ve çok taraflı diplomasi yürütebilen özneler olarak uluslararası sistemde yer almaktadır. Bu bağlamda, yapısal uyum kapasitesiyle birleşen çok vektörlü strateji, uzun vadede Türk Dünyası'nın siyasi, ekonomik ve kültürel olarak daha bütünlüklü bir aktöre dönüşmesini mümkün kılacaktır.

1.2 Uluslararası Sistem İçerisinde Türk Dünyasının Konumu ve ABD'nin Stratejik Çıkarları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte şekillenen çok kutuplu yeni dünya düzeninde, Türk dünyası olarak adlandırılan Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk cumhuriyetleri uluslararası sistemin dikkat çeken ve stratejik önem arz eden bir bölgesi hâline gelmiştir. Hem tarihî ve kültürel bağlarıyla hem de jeopolitik ve jeoekonomik potansiyelleriyle öne çıkan bu coğrafya, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere küresel aktörlerin dış politika gündeminde önemli bir yer edinmiştir. ABD'nin enerji güvenliği, Çin ve Rusya'ya karşı denge kurma

stratejileri, liberal değerlerin yaygınlaştırılması gibi temel dış politika hedefleriyle doğrudan örtüşen Türk dünyası, aynı zamanda yükselen Avrasya jeopolitiğinde kritik bir kavşak noktası olarak değerlendirilmektedir.

– Türk Dünyasının Jeopolitik Statüsünün Evrimi

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte, uluslararası sistemde köklü dönüşümler yaşanmış ve çok kutupluluğa evrilen bir jeopolitik düzen ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, sadece küresel güç dengelerini değil, aynı zamanda bölgesel aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki konumunu da yeniden tanımlamıştır. Bu bağlamda, Sovyet ardılı Türk cumhuriyetleri – Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan – bağımsızlıklarını kazanarak ilk kez küresel düzeyde bağımsız dış politika yürütme fırsatına sahip olmuşlardır. Bu devletlerin jeopolitik statüsü, özellikle 1990–2020 yılları arasında önemli bir evrim sürecinden geçmiştir.

– Bağımsızlık Sonrası Arayış Dönemi (1991–2001)

Türk dünyasının uluslararası sistemdeki yeri, ilk on yılda büyük ölçüde iç istikrar arayışı ve dış politik yönelimlerin belirlenmesiyle şekillenmiştir. Yeni bağımsız devletler, bir yandan Rusya Federasyonu ile tarihî ve ekonomik bağlarını sürdürürken, diğer yandan Batı ile, özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmışlardır. ABD, bu süreçte bölgeye ekonomik yardım, demokratik kurumların inşası ve piyasa reformlarının desteklenmesi yönünde katkı sağlamıştır (Olcott, 1996). Aynı şekilde Türkiye, ortak kültürel mirasa dayalı "yumuşak güç" politikalarıyla bölgeyle ilişkilerini derinleştirmeyi hedeflemiştir.

– Güvenlik Odaklı Yakınlaşma ve Jeopolitik Denge (2001–2010)

11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından ABD'nin dış politikasında güvenlik teması ön plana çıkmış ve bu durum Orta Asya'ya yönelik ilgiyi artırmıştır. Afganistan operasyonları kapsamında ABD, Kırgızistan'daki Manas Hava Üssü ile Özbekistan'daki Hanabad Üssü'nü aktif olarak kullanmış, bu da Türk cumhuriyetleriyle stratejik yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Ancak 2005 yılında Özbekistan'daki Andican olaylarından sonra ABD ile Taşkent arasındaki ilişkiler ciddi şekilde gerilmiş, Kırgızistan ise ABD üssünün faaliyetlerine 2014'te son vermiştir. Bu gelişmeler, ABD'nin bölgedeki askerî varlığının sınırlanmasına yol açarken, Rusya ve Çin'in etkisi giderek artmıştır (Blank, 2012).

– Çok Yönlü Dış Politika ve Denge Arayışı (2010–2020)

2010 sonrası dönemde Türk cumhuriyetlerinin dış politikasında belirginleşen temel eğilim çok yönlülük (multi-vector policy) olmuştur. Bu strateji, ABD, Rusya, Çin, Avrupa Birliği ve Türkiye gibi büyük aktörlerle eş zamanlı ve dengeleyici ilişkiler kurmayı

hedeflemektedir. Bu bağlamda Kazakistan öne çıkan bir örnek teşkil etmektedir; ülke, bir yandan Avrasya Ekonomik Birliği üzerinden Rusya ile entegrasyonu sürdürürken, diğer yandan Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne dâhil olarak ekonomik iş birliğini artırmış, aynı zamanda ABD ile enerji ve güvenlik alanlarında iş birliği yapmıştır (Kassenova, 2014).

– ABD'nin Stratejik Çıkarlarıyla Kesişimler ve Çelişkiler

Türk dünyasının çok yönlü dış politika yaklaşımı, bazı alanlarda ABD'nin stratejik çıkarlarıyla örtüşse de, kimi durumlarda çelişkili dinamikler ortaya çıkarmıştır. Örneğin, ABD bölgeye demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde yaklaşırken; bölgedeki birçok devlet otoriter yönetim biçimini sürdürmüş ve Batı'nın bu taleplerine mesafeli durmuştur. Ancak enerji güvenliği, terörle mücadele ve altyapı yatırımları gibi alanlarda iş birliği potansiyeli devam etmiştir. Özellikle Hazar Havzası'ndaki doğal gaz ve petrol kaynakları, ABD için hem ekonomik fırsat hem de Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma aracı olarak önem kazanmıştır.

Ancak Çin'in ekonomik yayılımı ve Rusya'nın askerî-politik baskınlığı karşısında ABD'nin bölgedeki etkisi sınırlı kalmıştır. Bu durum Türk cumhuriyetlerini pragmatik bir çizgide hareket etmeye, her aktörle temkinli ilişki geliştirmeye zorlamıştır. Nitekim bölge devletleri için istikrar, yatırım ve altyapı gelişimi öncelikli hedefler arasında yer almakta, bu da ABD ile ilişkilerde ideolojik boyuttan çok faydacı bir yaklaşımı öne çıkarmaktadır.

Türk dünyasının jeopolitik konumu, 1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen süreçte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bağımsızlık sonrası dönem, uluslararası sistemde tanınma ve istikrar arayışıyla şekillenirken; 2000'li yıllarda güvenlik merkezli stratejiler ön plana çıkmış, 2010 sonrasında ise çok yönlü dış politika anlayışı hâkim olmuştur. ABD ile ilişkiler bu süreçte zaman zaman iş birliğiyle, zaman zaman da çıkar çatışmasıyla şekillenmiştir. Günümüzde Türk dünyası, hem Avrasya'nın kalbinde jeopolitik bir denge unsuru olarak, hem de küresel güçlerin rekabet sahasında stratejik bir oyuncu olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe "yumuşak güç" (soft power) kavramı, bir devletin başka aktörleri ekonomik ya da askerî baskı uygulamadan, kültürel cazibe, değerler ve idealler yoluyla etkileme kapasitesini ifade eder (Nye, 2004). Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), yalnızca askerî ve ekonomik gücüyle değil, aynı zamanda küresel ölçekte etkili olan kültürel, akademik ve ideolojik araçlarıyla da uluslararası sistemi şekillendirme kapasitesine sahiptir. Türk dünyası da, bu stratejinin önemli hedef alanlarından biri hâline gelmiştir. ABD'nin bölgeye yönelik yumuşak güç stratejileri özellikle eğitim, kültür, medya ve sivil toplum alanlarında kendini göstermektedir.

ABD’nin yumuşak güç stratejisinin temel ayaklarından biri, Türk dünyasındaki eğitim sistemleriyle kurulan ilişkiler ve burs programları aracılığıyla yürütülen akademik diplomasi olmuştur. Özellikle Fulbright Programı, USAID Eğitim Girişimleri ve American Councils for International Education gibi kuruluşlar aracılığıyla çok sayıda Türk Cumhuriyeti vatandaşı Amerika’daki üniversitelerde eğitim alma, araştırma yapma ve kültürel alışveriş deneyimi elde etmiştir. Bu programlar, yalnızca bireysel kariyerlere değil, aynı zamanda ABD’ye yönelik olumlu bir algının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Örneğin, Fulbright Programı kapsamında yalnızca Kazakistan’dan her yıl ortalama 25–30 öğrenci ve araştırmacı ABD’ye gitmektedir. Dönüşlerinde bu bireyler, ülkelerindeki akademik ve bürokratik yapılarda görev alarak ABD’nin değerlerini dolaylı biçimde yaygınlaştırmaktadır. Ayrıca bölgedeki bazı üniversitelerde ABD destekli Amerikan Köşeleri (American Corners) kurularak, İngilizce dil öğretimi, Amerikan kültürü ve değerleri hakkında etkinlikler düzenlenmektedir (Fulbright Kazakhstan, 2022).

ABD, Türk cumhuriyetlerinde İngilizce öğretimini yaygınlaştırmak amacıyla hem doğrudan eğitim kurumları aracılığıyla, hem de dolaylı olarak İngilizce öğretmenlerinin eğitimi ve materyal desteği yoluyla önemli adımlar atmıştır. Access Micro-scholarship Programı ve TEA (Teaching Excellence and Achievement) gibi projeler, liseli öğrencilerin ve öğretmenlerin Amerikan eğitimiyle tanışmasına vesile olmaktadır. Bu, uzun vadede hem İngilizce'nin bölgedeki prestijli konumunu pekiştirmekte hem de kültürel aktarımı kolaylaştırmaktadır.

ABD destekli eğitim programlarının bir diğer amacı, liberal değerlerin – bireysel özgürlük, çoğulculuk, insan hakları ve hukukun üstünlüğü – toplumlar nezdinde meşrulaşmasına katkıda bulunmaktır. Özellikle genç nüfus arasında bu değerlerin benimsenmesi, ABD’nin uzun vadeli stratejik vizyonuyla doğrudan ilişkilidir. Bu yönüyle eğitim, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda norm transferi aracı olarak da işlev görmektedir (Nye, 2011).

Yumuşak gücün önemli bir diğer boyutu medya ve dijital iletişimdir. ABD, Türk dünyasında medya ve kamu diplomasisi araçlarını etkin biçimde kullanmaktadır. Voice of America (VOA), Radio Free Europe / Radio Liberty gibi medya kuruluşları Türkçe ve yerel dillerde yayın yaparak, alternatif bilgi kaynakları sunmakta ve Amerikan perspektifinin yayılmasına katkı sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra sosyal medya platformları, bloglar, online seminerler ve dijital medya eğitimleri de ABD’nin dijital diplomasi stratejisinin parçası hâline gelmiştir. Özellikle genç kuşaklar nezdinde bu tür araçlar oldukça etkilidir. Dijital medya üzerinden yürütülen kamu

diplomasisi, yalnızca propaganda amaçlı değil, aynı zamanda kültürel yakınlık ve güven inşa etme aracı olarak da değerlendirilmektedir.

USAID gibi kuruluşlar, medya okuryazarlığı, ifade özgürlüğü ve gazetecilik standartları üzerine çeşitli eğitim projeleri yürütmekte, böylece bilgiye erişimi destekleyerek demokratikleşme süreçlerine katkı sunmaktadır. Bu çabalar, doğrudan devlet destekli olmasa da ABD'nin kurumsal kimliğini ve ideallerini bölge halkı nezdinde cazip kılmaya yöneliktir.

ABD'nin Türk dünyasına yönelik yumuşak güç stratejileri, sadece ikili ilişkileri güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda uzun vadeli bir etki alanı oluşturmuştur. Eğitim ve kültür aracılığıyla şekillenen bu strateji, ABD'nin değerlerini ve dünya görüşünü toplumlara dolaylı yollarla benimsetme hedefi taşımaktadır. Özellikle genç kuşaklar arasında oluşan kültürel yakınlık ve Batı'ya olan sempati, ABD'nin bölgedeki etkisinin sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak bu stratejilerin sürdürülebilirliği, Türk cumhuriyetlerinin iç politik yapısı, alternatif aktörlerin (örneğin Çin ve Rusya) karşı hamleleri ve toplumsal dirençle doğrudan ilişkilidir.

Enerji kaynakları, 21. yüzyılın uluslararası ilişkilerinde yalnızca ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda jeopolitik rekabetin de temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle Hazar Havzası ve Orta Asya, zengin hidrokarbon rezervleriyle enerji güvenliği arayışındaki büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bu bölgede yürüttüğü enerji stratejileriyle sadece ticari çıkarlarını değil, aynı zamanda jeopolitik etki alanını da genişletmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda ABD'nin Türk dünyasındaki enerji ve altyapı politikaları üç ana eksen etrafında şekillenmiştir: (1) enerji arzının çeşitlendirilmesi, (2) Rusya ve İran'a olan bağımlılığın azaltılması, (3) enerji altyapılarının uluslararası entegrasyonu ve güvenliği.

ABD'nin Türk dünyasındaki enerji stratejilerinin somutlaştığı ilk ve en önemli projelerden biri Baku–Tiflis–Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattıdır. 2006 yılında faaliyete geçen bu proje, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki petrol kaynaklarını Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Limanı'na ulaştırmaktadır. Boru hattı yaklaşık 1.768 km uzunluğundadır ve günlük 1 milyon varile kadar petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Proje, ABD'nin güçlü desteğiyle geliştirilmiş ve Rusya'nın enerji üzerindeki tekelleştirici etkisine bir alternatif olarak sunulmuştur (Roberts, 2004).

BTC hattının başarısı, Trans-Hazar Gaz Boru Hattı (Trans-Caspian Pipeline, TCP) gibi benzer projelerin gündeme gelmesini sağlamıştır. TCP, Türkmenistan gazını Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a, oradan da Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaştırmayı amaçlayan stratejik bir girişimdir. Bu hattın hayata geçmesi, hem Türkmenistan'ın hem de Avrupa'nın

Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltacaktır. ABD, bu projeyi "Güney Gaz Koridoru" çerçevesinde desteklemekte, Avrupa'nın enerji güvenliğini Orta Asya ile entegre hâle getirmeye çalışmaktadır.

Her iki proje de yalnızca ticari değil, jeoekonomik ve jeopolitik anlamda büyük birer stratejik manevra olarak değerlendirilmektedir. Rusya ve İran'ın projelere yönelik itirazları, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin tartışmaları uzun yıllar geciktirmiştir. Ancak ABD, bu engellere rağmen diplomatik kanallarla projelerin ilerletilmesine destek vermiştir.

Orta Asya'daki enerji kaynakları, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkeler açısından büyük ekonomik potansiyele sahiptir. Ancak bu ülkelerin dış pazarlara erişiminde yaşadığı lojistik ve jeopolitik sınırlılıklar, ABD'nin devreye girmesini gerekli kılmıştır. ABD, Orta Asya'nın küresel enerji pazarlarına entegre olabilmesi için yatırım, teknoloji ve diplomatik destek sağlamıştır.

Kazakistan'daki Tengiz ve Kaşagan gibi dev petrol sahalarında Chevron, ExxonMobil gibi Amerikan enerji şirketlerinin yatırımları belirleyici olmuştur. Chevron, Sovyet sonrası dönemde bölgeye giren ilk büyük Batılı şirketlerden biri olmuş ve "Tengizchevroil" konsorsiyumunu kurarak Kazakistan'ın enerji sektörünün modernleşmesine katkı sağlamıştır. Bu iş birliği, sadece enerji üretimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda altyapı geliştirme, çevre standartlarının yükseltilmesi ve kurumsal yönetişim alanlarında da dönüşüm yaratmıştır (Kalyuzhnova & Nygaard, 2008).

Türkmenistan özelinde de ABD, enerji projeleri için teknik danışmanlık ve hukuki altyapı desteği sunmuştur. Bu çerçevede, Trans-Hazar Boru Hattı girişimlerinin yanı sıra, Türkmenistan'ın İran ve Çin'e olan ihracat bağımlılığını azaltmak amacıyla alternatif güzergâhlar üzerinde çalışılmıştır. Her iki ülkenin de çok yönlü enerji diplomasisi geliştirme sürecinde ABD'nin etkisi açıkça hissedilmiştir.

Enerji sektörü, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin ulusal egemenliklerini pekiştirmeleri için kritik bir alandır. Bu nedenle ABD'nin bölgedeki stratejik amacı, yalnızca kaynaklara erişim değil, aynı zamanda bu ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını artırmak ve siyasi çeşitliliklerini korumalarına yardımcı olmaktır.

ABD'nin desteğiyle uygulanan projelerde aşağıdaki stratejik amaçlar ön plana çıkmaktadır:

- Yasal ve kurumsal altyapı reformları: ABD, enerji yatırımlarını çekebilmek için Kazakistan ve Türkmenistan'daki enerji yasalarının modernizasyonunu teşvik etmiş, özellikle yatırım ortamının şeffaflaştırılması ve mülkiyet haklarının korunması konularında teknik destek vermiştir.

- Enerji güvenliği bilinci: Bölge ülkelerinde enerji güvenliği yalnızca dışa bağımlılıktan kurtulma anlamında değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın temel ayağı olarak yeniden tanımlanmıştır.
- Çok taraflılık ve alternatif pazarlar: ABD, Kazakistan ve Türkmenistan'ın yalnızca Rusya ve Çin'e bağımlı kalmaması için Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleriyle enerji iş birliğini geliştirmeye teşvik etmiştir.

Bu çabalar sonucunda ABD, yalnızca enerji yatırımı yapan aktör değil, aynı zamanda enerji bağımsızlığının destekleyicisi ve bölgesel dengeleyici bir güç olarak algılanmıştır.

ABD'nin Türk dünyasındaki enerji ve altyapı politikaları, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve jeopolitik boyutlara sahiptir. BTC ve Trans-Hazar gibi projeler, ABD'nin enerji arz güvenliği stratejileriyle doğrudan örtüşmekte, Rusya ve İran gibi geleneksel enerji tedarikçilerine alternatif oluşturma işlevi görmektedir. Orta Asya ülkeleri için bu projeler, yalnızca ihracat kapısı değil, aynı zamanda bağımsız dış politika yürütebilmenin ve küresel sisteme entegrasyonun da bir aracıdır.

ABD'nin bu bölgedeki etkisinin uzun vadede ne ölçüde devam edeceği, sadece enerji piyasalarındaki dinamiklere değil, aynı zamanda Çin'in ekonomik yükselişi, Rusya'nın jeopolitik hamleleri ve bölge ülkelerinin iç siyasi istikrarına da bağlıdır. Ancak bugüne kadar atılan adımlar, ABD'nin Türk dünyasında enerji diplomasisi yoluyla yumuşak ama kararlı bir jeostratejik duruş sergilediğini göstermektedir.

Tablo 1.1. ABD'nin Türk Dünyasındaki Enerji ve Altyapı Alanındaki Başlıca Projeleri ve Jeopolitik Hedefleri

Proje / Girişim	Katılımcı Ülkeler	ABD'nin Rolü	Jeopolitik Hedef
Baku–Tiflis–Ceyhan (BTC) Boru Hattı	Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye	Finansal ve siyasi destek; güvenlik teminatı	Rusya'yı by-pass ederek enerji taşımak
Trans-Hazar Gaz Boru Hattı (TCP)	Türkmenistan, Azerbaycan (planlanan)	Diplomatik baskı ve siyasi teşvik	Türkmen gazını Avrupa'ya ulaştırmak
Tengizchevroil (Chevron - Kazakistan)	Kazakistan, ABD	Ana yatırımcı ve teknoloji sağlayıcı	Enerji üretimini artırmak ve çeşitlendirmek
ExxonMobil Yatırımları (Kaşagan Sahası)	Kazakistan, ABD, İtalya	Sermaye ve teknik uzmanlık desteği	Yüksek verimli enerji sahalarının geliştirilmesi
Caspian Pipeline Consortium (CPC)	Kazakistan, Rusya, ABD	Ortak yatırım ve taşıma ağı desteği	Çok taraflı boru hattı erişimini artırmak
USAID Enerji Reform Destek Programları	Kazakistan, Türkmenistan	Kurumsal reform ve enerji mevzuatı danışmanlığı	Enerji bağımsızlığını ve yasal altyapıyı güçlendirmek

Küresel güç dengesinin yeniden şekillendiği 21. yüzyılın ikinci çeyreğinde, uluslararası sistemdeki jeopolitik gerilimler artmakta ve bu gerilimlerin merkezinde Çin ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki çok boyutlu rekabet yer almaktadır. Bu rekabet yalnızca askerî veya teknolojik alanlarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda altyapı, enerji, dijital dönüşüm ve kültürel etki gibi yumuşak güç unsurlarını da kapsamaktadır. Söz konusu çok yönlü çekişmenin yeni stratejik alanlarından biri, Avrasya'nın merkezinde yer alan Türk dünyası olmuştur.

Gerek coğrafi konumu, gerekse doğal kaynakları ve kültürel bağları itibarıyla Türk devletleri, hem Çin'in küresel altyapı girişimi olan "Kuşak ve Yol" (Belt and Road Initiative - BRI) projesi, hem de ABD ve müttefiklerinin geliştirdiği "Blue Dot Network", "Build Back Better World" ve "Global Gateway" gibi alternatif stratejik projeler arasında kritik bir tercih yapma eşiğinde yer almaktadır. Ancak bu tercih siyah-beyaz bir ikilikten ziyade, denge siyaseti ve çok taraflı ortaklık kurma becerisi çerçevesinde gelişmektedir.

Çin'in 2013 yılında başlattığı "Kuşak ve Yol" girişimi, Pekin'in küresel ekonomik etki alanını genişletme ve altyapı üzerinden dış politika oluşturma stratejisinin temel taşı hâline gelmiştir. Bu inisiyatifin kara yolu bileşeni olan Orta Koridor, Çin ile Avrupa arasında uzanan ticaret yollarında Türk devletlerinin transit rolünü artırmakta ve bu ülkeleri projeye entegre etmektedir. Özellikle Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan, bu güzergâhta stratejik düğüm noktaları olarak öne çıkmaktadır.

Kazakistan'da Kuşak ve Yol projesiyle uyumlu yürütülen "Nurly Zhol" (Parlak Yol) altyapı stratejisi, Çin yatırımlarının doğrudan etkisiyle demiryolu, lojistik merkezleri ve sınır ticaret bölgeleri açısından büyük gelişmeler göstermiştir. "Horgos" sınır geçiş noktası ve Khorgos Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi, bu dönüşümün somut örneklerindendir (Chatzky & McBride, 2020).

Çin'in sunduğu bu yatırımlar çoğunlukla düşük faizli krediler, altyapı inşası ve kapsayıcı finansal paketler şeklinde olmaktadır. Ancak uzun vadede bu tür finansal ilişkiler, birçok Türk devletinde borçlanma riski, altyapı üzerindeki kontrolün kaybı ve ekonomik bağımlılık gibi kaygıları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Kuşak ve Yol Girişimi, kısa vadeli faydalar üretse de, bazı çevrelerce "borç diplomasisi" olarak nitelendirilmektedir.

Çin'in artan ekonomik etkisine karşılık olarak ABD ve müttefikleri, daha yüksek standartlara ve şeffaf yönetişim ilkelerine dayalı projeleri ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda "Blue Dot Network (BDN)" girişimi, Japonya, Avustralya ve ABD ortaklığında başlatılmış ve özel sektör ile kamu kurumları arasında sorumlu yatırım ilişkilerini teşvik etmeyi hedeflemiştir. BDN, sadece altyapı değil, aynı zamanda demokratik değerler, çevresel sürdürülebilirlik ve

sosyal kapsayıcılık ilkelerine dayanan projeleri desteklemektedir (U.S. State Department, 2021).

2021'de bu çerçeveye ek olarak "Global Gateway" ve "Build Back Better World" gibi yeni platformlar devreye sokulmuş ve özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da dijital altyapı, enerji verimliliği ve ulaşım gibi alanlarda alternatif projeler sunulmaya başlanmıştır. Ancak ABD'nin sunduğu bu alternatiflerin somutlaşması, Çin'in kredili hızlı yap-sat projeleriyle kıyaslandığında daha yavaş ilerlemekte; buna karşılık daha sürdürülebilir, şeffaf ve egemenliği koruyucu bir model sunmaktadır.

Tüm bu gelişmeler karşısında Türk devletleri, dış politikalarda tek taraflı bloklara bağlı kalmaksızın çok vektörlü bir denge politikası izlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, hem ekonomik çıkarları koruma hem de dış baskılara karşı egemenliklerini muhafaza etme çabasının bir yansımasıdır.

Kazakistan örneğinde görüldüğü üzere, Çin'le lojistik ve altyapı iş birliği yapılırken, ABD ile de enerji, çevre ve dijitalleşme alanlarında temaslar sürdürülmektedir. Özbekistan, son yıllarda uyguladığı reform süreci çerçevesinde ABD ile diplomatik ve ticari ilişkileri canlandırırken, Çin ile de ekonomik bağlarını derinleştirmektedir. Benzer şekilde Azerbaycan, Çin'den gelen yatırımları desteklemekle birlikte, Batı ile stratejik enerji ortaklıklarını güçlendirmektedir.

Ayrıca Türk devletleri, dış güçlerin etkisini dengelemek adına bölgesel iş birliği mekanizmalarını geliştirme yoluna gitmektedirler. Bu çerçevede Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), siyasi söylemin ötesine geçerek ekonomi, ulaştırma, eğitim ve dijital dönüşüm alanlarında somut projelere yönelmiştir. TDT'nin bu şekilde kurumsallaşması, bölgenin dış etkiler karşısında kendi kararlarını verme kapasitesini artırmakta, aynı zamanda ortak altyapı planlamalarında eşgüdüm sağlamaktadır.

Türk dünyası, bugün Çin ile ABD arasında küresel ölçekte yaşanan ekonomik ve stratejik rekabetin tam ortasında konumlanmış durumdadır. Çin'in hızlı, finansman odaklı ve kapsamlı altyapı teklifleri, kısa vadede cazip görünse de; uzun vadeli etkileri açısından sorgulanmakta, özellikle borç yükü ve egemenlik konularında çekinceler doğurmaktadır. Buna karşılık, ABD'nin ve müttefiklerinin sunduğu daha sürdürülebilir ve kurallı ortaklıklar, daha yavaş ilerlemekte ancak daha dengeli ve şeffaf bir iş birliği modeli sunmaktadır.

Bu bağlamda Türk devletlerinin temel stratejisi, tek kutuplu bir bağımlılık tuzağına düşmeden, kendi ulusal önceliklerine ve toplumsal ihtiyaçlarına uygun çok yönlü dış politika çizgisini sürdürmek olmuştur. Uzun vadede bu denge siyaseti, Türk dünyasının bölgesel bütünlüğünü ve küresel etkisini güçlendirecek bir kaldıraç işlevi görecektir.

1.3 Türk Devletleri ile ABD Arasındaki İlk Temasların Tarihî Arka Planı

ABD ile Türk Devletleri arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşümüyle birlikte yeni bir boyut kazanmış ve özellikle 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'daki beş Türk Cumhuriyeti'nin (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan) bağımsızlıklarını ilan etmesiyle bu ilişkiler daha da önem kazanmıştır. ABD, bu yeni bağımsız devletleri hızla tanımış ve siyasi, ekonomik, kültürel alanlarda çeşitli işbirlikleri geliştirmeye başlamıştır. Bu süreçte, ABD'nin dış politikası hem demokratik değerleri yayma hem de enerji güvenliği, jeopolitik denge ve bölgesel istikrar sağlama hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir.

ABD'nin Türk dünyasına olan ilgisi, sadece siyasi veya ekonomik etkenlerle sınırlı değildir; aynı zamanda kültürel diplomasi, yumuşak güç stratejileri ve uluslararası örgütler aracılığıyla yürütülen çok yönlü etkileşimleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda, ABD-Türk devletleri ilişkileri, uluslararası ilişkiler disiplininde artan oranda ilgi gören ve çok boyutlu analizleri gerekli kılan bir alan haline gelmiştir.

Osmanlı Döneminden İtibaren İlk Diplomatik İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk resmi temaslar, 19. yüzyılın başlarında dünya ticaretinin gelişmesi ve Akdeniz'de Amerikan ticaret gemilerinin artan varlığı ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin Osmanlı topraklarında ticari haklar elde etme arzusu, bu iki devlet arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Bu çerçevede, 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan "Dostluk ve Ticaret Antlaşması", ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk resmi antlaşma olmuştur. Bu antlaşma sayesinde ABD, Osmanlı limanlarında ticaret yapma hakkını kazanmış, Osmanlı topraklarında ticari faaliyetlerini yürütmek üzere konsolosluklar açma imkanına sahip olmuştur (Karpat, 2002). Antlaşma aynı zamanda ABD yurttaşlarının Osmanlı hukuk sistemine tabi olmamasını, bunun yerine kendi konsolosları tarafından yargılanmasını öngören kapitülasyon benzeri bir yapı da oluşturmuştur.

1831 yılında David Porter, ABD tarafından İstanbul'a görevlendirilen ilk resmî diplomatik temsilci olmuştur. Porter'ın gelişi, ABD'nin Osmanlı topraklarına duyduğu ekonomik ilginin ötesinde, siyasi ve diplomatik stratejilerinin de varlığını göstermiştir. Elçi Porter, Osmanlı'nın siyasi yapısını anlamaya çalışmış, çeşitli diplomatik görüşmeler yoluyla ABD'nin bölgedeki etkisini artırmaya gayret etmiştir (Howard, 2001).

Osmanlı-ABD ilişkileri, 19. yüzyıl boyunca büyük oranda ticaret odaklı olsa da, misyonerlik faaliyetleri ve eğitim alanlarında da etkili olmuştur. Amerikan misyonerleri

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde okullar ve hastaneler kurarak hem sosyal hizmet sunmuş, hem de Amerika'nın "yumuşak güç" politikasını yürütmüştür. Bu faaliyetler, Osmanlı'nın bazı kesimlerinde tepki çekse de, genel olarak iki taraf arasındaki sosyal teması artırma işlemi görmüştür.

Ayrıca, ABD'nin Osmanlı ile olan ilişkilerinde "ticaret diplomasisi" ön planda olmuş, dış politika çıkarları ticari imtiyazlar üzerinden yürütülmüştür. Osmanlı da ABD ile olan ilişkilerini daha çok ticari düzenlemeler ve diplomatik tarafsızlık çerçevesinde sürdürmeyi tercih etmiştir. Osmanlı-ABD ilişkilerinin temelleri 19. yüzyılın ilk yarısında atılmış, ticaret ve diplomasi odaklı bu temaslar daha sonraki dönemlerde Türk-Amerikan ilişkilerinin çok boyutlu gelişimine zemin hazırlamıştır.

I. Dünya Savaşı ve Sonrası: ABD'nin Tarafsızlığı ve Diplomatik Tavrı

I. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), uzun bir süre boyunca dış politikada tarafsızlık ilkesine bağlı kalmıştır. Bu yaklaşım, ABD'nin kendi toprakları dışındaki askeri ve siyasi çatışmalara doğrudan müdahil olmama doktriniyle uyumludur. Ancak savaş ilerledikçe, İtilaf Devletleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlenmesi sonucunda, ABD 1917 yılında resmi olarak savaşa katılmış ve Almanya ile müttefikleri — bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu — ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

1917–1927 yılları arasında ABD ile Osmanlı (daha sonra Türkiye Cumhuriyeti) arasında resmi diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bu dönem bir yandan Türkiye'nin yeni, laik bir cumhuriyet olarak yeniden inşa edilmesiyle, diğer yandan ABD'nin Avrupa ve Orta Doğu'ya yönelik dış politika stratejilerini yeniden değerlendirmesiyle karakterize edilmiştir. 1927 yılında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş ve ABD, Türkiye'yi modern, ulus-devlet olarak tanımaya yönelik resmi adım atmıştır.

20. Yüzyılın İlk Yarısında İdeolojik İlgi

Sovyet döneminde Türk halkları SSCB bünyesinde yer aldıkları için, ABD bu bölgelerle doğrudan diplomatik ilişkiler kuramamıştır. Ancak bu durum, Amerikan siyasetçileri ve akademisyenlerinin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk etnik gruplarına olan bilimsel ve ideolojik ilgisini engellememiştir. Bu ilgi birkaç ana eksende gelişmiştir:

- İdeolojik İlgi: Türk halkları, Sovyet sisteminde "yumuşak direniş" gösteren etnik gruplar olarak değerlendirilmiştir. Amerikan entelektüelleri, bu halkların İslamî ve geleneksel kimliklerinin komünist ideolojiye karşı bir potansiyel barındırdığını avunmuştur.
- Bilimsel Araştırmalar: Harvard Üniversitesi'nin Sovyet Sosyal Sistemi Projesi (Harvard Project on the Soviet Social System) gibi akademik girişimler, Sovyet coğrafyasındaki

etnik grupların sosyo-politik ve kültürel durumunu incelemeyi amaçlamıştır. Bu araştırmalar, Sovyet politikalarının Türk halkları üzerindeki etkilerini analiz etmiştir.

- Bilgi Stratejileri: 1950'li yıllardan itibaren "Radio Liberty" ve "Radio Free Europe" gibi Amerikan medya platformları, Türk halklarına yönelik yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu yayınların amacı Sovyet resmi ideolojisine karşı alternatif bilgi sunmak ve ulusal bilinci güçlendirmek olmuştur.

II. Dünya Savaşı ve Sonrası: "Yumuşak Güç" ve Jeostratejik Etki

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinde ABD ile SSCB arasındaki gerilim yeni bir döneme girmiştir — bu dönem "Soğuk Savaş" olarak bilinmektedir. Bu süreçte ABD, doğrudan askerî çatışmadan ziyade, ideolojik ve kültürel etkiyi hedef alan "yumuşak güç" stratejisini benimsemiştir. Bu bağlamda Türk halkları ve Orta Asya bölgesi özel bir ilgi alanı hâline gelmiştir.

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olması, ABD için Orta Asya bölgesine yönelik yeni jeopolitik fırsatlar sunmuştur. ABD, Türkiye aracılığıyla Orta Asya'daki Türk halklarına dolaylı yollardan etki etmeyi planlamıştır. Bu strateji birkaç ana faktöre dayanmaktaydı:

- Dilsel ve Kültürel Yakınlık: Türkiye ile Orta Asya halklarının ortak Türk dili ve kültürel mirası, ABD'nin bu bölgeyi "kültürel köprü" olarak görmesine zemin hazırlamıştır.
- Bilgi Tabanlı Etki: Türkiye üzerinden ABD, medya ve kültürel forumlar gibi araçlarla "yumuşak güç" politikasını uygulamaya başlamıştır.
- İnsani ve Bilimsel İşbirlikleri: Türkiye ile ABD arasında eğitim alanında geliştirilen işbirlikleri, Orta Asya ülkelerinden gelen gençlerin demokratik ve Batılı değerlere daha açık bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamıştır.

Sovyetler Birliği Döneminde Sınırlı İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin hüküm sürdüğü dönemde, bugünkü bağımsız Türk devletleri — Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve diğerleri — Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) egemenliği altında bulunmaktaydı. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) söz konusu bölge halklarıyla doğrudan diplomatik, ticari veya kültürel ilişkiler kurmasını büyük ölçüde engellemiştir. Dolayısıyla ABD ile Türk halkları arasındaki temaslar, dolaylı yollarla ve çoğunlukla ideolojik eksende şekillenmiştir.

SSCB'nin katı merkeziyetçi yapısı ve demir perde politikası gereği, dış dünya ile özellikle de Batı ülkeleriyle olan etkileşimleri sıkı bir şekilde denetlenmekteydi. Bu bağlamda, Türk halklarının etnik, dini ve kültürel kimlikleri bastırılmaya çalışılmış; milliyetçi düşüncelerin yayılması engellenmiş ve Batı etkisine karşı ideolojik bir izolasyon politikası

uygulanmıştır. Bu ortamda ABD'nin, Türk cumhuriyetleriyle doğrudan diplomatik ilişki kurması veya bu halklarla serbest etkileşimde bulunması mümkün olmamıştır.

Ancak, bu fiziksel ve siyasi sınırlandırmalara rağmen, ABD'nin Türk halklarına yönelik ilgisi tamamen ortadan kalkmamıştır. Aksine, Soğuk Savaş'ın ideolojik cephesinde ABD, SSCB'ye karşı mücadelede etnik ve dini azınlıkların haklarına dikkat çekerek, Sovyet propagandasına karşı karşı-propaganda araçlarını etkin biçimde kullanmıştır. Bu çerçevede en etkili araçlardan biri, 1953 yılında kurulmuş olan Radio Free Europe/Radio Liberty (Azattyk Radiosu) gibi yayın kuruluşları olmuştur.

Bu medya kuruluşları, Sovyet denetiminde yaşayan çeşitli halklara — özellikle Türk kökenli halklara — kendi dillerinde haber, yorum ve kültürel içerikler sunarak, Sovyet sistemine karşı demokratik ve özgürlükçü değerleri tanıtmayı hedeflemiştir. Radyo Azattyk, Kazakça, Özbekçe, Türkmence ve diğer Türk lehçelerinde yayınlar yaparak, bu halklara Batı'nın bakış açısını aktarmış, aynı zamanda onların kimliklerini koruma ve millî bilinci uyandırma yönünde önemli bir rol oynamıştır (Kenez, 2006).

Ayrıca, ABD akademik ve istihbarat çevrelerinde Türk halklarına yönelik araştırmalar, dil ve kültür çalışmalarına önem verilmiş; bu bölgelerin tarihî bağlamı, demografik yapısı ve potansiyel siyasi hareketlilikleri izlenmiştir. SSCB içindeki Müslüman ve Türk toplulukların Batı ile olan her türlü dolaylı temasları, ABD tarafından dikkatle analiz edilmiş ve bu analizler, ilerleyen dönemde — özellikle 1991 sonrası bağımsızlık sürecinde — ABD dış politikasının temel taşlarını oluşturmuştur (Yalçın, 2012).

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği döneminde ABD ile Türk halkları arasındaki ilişkiler doğrudan diplomatik değil, daha çok ideolojik ve kültürel propaganda düzeyinde şekillenmiştir. Bu dönemde atılan dolaylı adımlar, Sovyetlerin çöküşüyle birlikte yeni kurulan Türk devletleriyle geliştirilecek çok boyutlu ilişkilerin zeminini oluşturmuş, ABD'nin bu bölgeye olan ilgisinin temelleri bu dönemde atılmıştır.

Türkiye ve ABD Arasındaki Stratejik Ortaklık: Türk Dünyasına Dolaylı Etki Aracı Olarak Türkiye'nin Rolü

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki stratejik ortaklık, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenmiş ve uluslararası ilişkiler sisteminde karşılıklı güvene ve jeopolitik çıkarlara dayanan çok yönlü bir iş birliği modeli haline gelmiştir. Bu ortaklığın temel taşlarından biri, Türkiye'nin 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmasıdır. Türkiye'nin NATO'ya katılımı, onu Batı askeri-siyasi bloğunun ayrılmaz bir parçası haline getirmiş ve ABD ile savunma, güvenlik ve stratejik politika alanlarındaki ilişkileri güçlendirmiştir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu – Avrupa ile Asya'nın kesişim noktasında bulunması, Müslüman ve Türk dili konuşan halklarla olan tarihsel-kültürel bağları – onu Orta Asya ve Kafkasya'daki Amerikan çıkarları açısından stratejik bir ortak yapmıştır. ABD için Türkiye yalnızca bir askeri müttefik değil, aynı zamanda "kültürel köprü" işlevi gören bir aktör olarak da önem kazanmıştır. Bu işlev özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilere yön vermede belirginleşmiştir.

Türkiye, bu ülkelerle dilsel, dini ve etnik yakınlıklar sayesinde 1990'lı yıllardan itibaren bölgede etkili bir aktör olarak konumlanmıştır. Türkiye'nin bölgede yürüttüğü faaliyetler; eğitim, kültürel değişim, dini ilişkiler, insani yardım ve medya aracılığıyla etkide bulunma gibi çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Bu süreçte ABD, Türkiye'nin bölgedeki aktifliğini desteklemiş ve bunu dolaylı yoldan kendi dış politika hedeflerini gerçekleştirme aracı olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla uyguladığı programlar – TİKA, YTB, Maarif Vakfı gibi kurumların faaliyetleri – bu bağlamda öne çıkmaktadır (Altunışık, 2024).

Bu iş birliği modeli, ABD–Türkiye ilişkilerinde "üçüncü taraflar" üzerinden etki yaratma biçimini ortaya koymuştur. Bu durumda Türkiye'nin kültürel etkisi, ABD'nin Orta Asya'daki gayriresmî çıkarlarıyla örtüşmektedir. Türk Cumhuriyetlerindeki dil öğretimi programları, ortak eğitim projeleri, İslam'ın "yumuşak", laik modeliyle sunulması – bu ideolojik etkinin başlıca unsurlarına dönüşmüştür.

Bununla birlikte, bu stratejik ortaklık zaman zaman çelişkiler de barındırmıştır. ABD ile Türkiye arasında askeri-siyasi ittifak sürse de, Irak ve Suriye politikaları, İsrail ile ilişkiler, Türkiye'nin Rusya ile enerji iş birlikleri gibi konularda görüş ayrılıkları ve güven bunalımları yaşanmıştır. Yine de Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri, ABD için bölgeye dolaylı nüfuz sağlama açısından hâlâ değerli bir araç olarak görülmektedir.

Böylece, Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklık yalnızca savunma alanındaki iş birliklerinden ibaret değildir. Bu ortaklık, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk halklarıyla kültürel, dini ve dilsel bağlar yoluyla ABD'nin dolaylı etki kurmasına olanak tanımaktadır. Türkiye, bu coğrafyada tarihsel ve kültürel kaynaklarını kullanarak ABD'nin jeopolitik stratejilerine bir "köprü" rolü oynamakta ve aynı zamanda kendi çok boyutlu dış politikasını da sürdürmektedir. Gelecekte bu ortaklık, küresel dengelerin yeniden şekillendiği ortamda önemini koruyacak ve yeni iş birliklerinin temelini oluşturacaktır.

ABD ile Türk Devletleri arasındaki ilişkiler, tarihsel süreç içerisinde değişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak çok boyutlu bir gelişim göstermiştir. Bu ilişkilerin temelinde, jeopolitik çıkarlar, ideolojik eğilimler, enerji güvenliği, kültürel bağlar ve stratejik

ortaklıklar yer almıştır. Araştırmada ulaşılan temel bulgular, iki taraf arasındaki ilişkilerin yalnızca diplomatik düzeyde değil, aynı zamanda sosyo-kültürel, ekonomik ve güvenlik alanlarında da önemli derinlik kazandığını ortaya koymuştur.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Osmanlı döneminde başlayan sınırlı diplomatik temaslar, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden canlandırılmış ve Soğuk Savaş dönemiyle birlikte yeni bir stratejik anlam kazanmıştır. ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya dâhil etmesi ve onu Sovyet yayılmacılığına karşı bir "ön cephe" olarak değerlendirmesi, daha sonra bağımsızlık kazanan Türk Cumhuriyetleri ile kurulacak ilişkilerin de zeminini hazırlamıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD için Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletleriyle doğrudan ilişkiler kurma fırsatı sunmuştur. Bu süreçte ABD, bağımsızlıklarını yeni kazanmış bu devletlere ekonomik, teknik ve diplomatik destek vererek, bölgedeki etkisini artırmayı hedeflemiştir. Eğitim programları, demokratikleşme projeleri, enerji güvenliği iş birlikleri ve kültürel etkileşim mekanizmaları bu ilişkinin temel araçları olmuştur.

Ancak 21. yüzyılda küresel güç dengelerinin değişmesiyle birlikte, ABD'nin Türk dünyası üzerindeki etkisi Çin, Rusya ve hatta Türkiye gibi diğer aktörlerle rekabet etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı üzerinden yürüttüğü dış politika, bölgedeki çok kutupluluğu artırmış; ABD'nin Türk devletleriyle ilişkilerini yeniden yapılandırmasını gerektirmiştir.

Sonuç olarak, ABD ile Türk devletleri arasındaki ilişkiler bugün çok boyutlu, stratejik ve zaman zaman rekabetçi bir yapıya sahiptir. ABD'nin bölgeye yönelik politikasının başarısı, bu devletlerin egemenliklerine, kültürel kimliklerine ve iç dinamiklerine saygı temelinde yürütülecek dengeli, uzun vadeli ve karşılıklı faydaya dayalı yaklaşımlarla mümkündür. Gelecekte bu ilişkilerin daha yapıcı ve sürdürülebilir bir zemine oturtulabilmesi için, özellikle eğitim, dijital diplomasi, çevre iş birliği ve insani kalkınma gibi alanlara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
ABD İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: SOĞUK SAVAŞ SONRASI YENİ DÖNEM

2.1 1991'den Günümüze Siyasi ve Diplomatik İlişkilerin Gelişimi

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemde meydana gelen yapısal dönüşümler, yalnızca Avrasya bölgesindeki güç dengelerini değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dış politika önceliklerini de derinden etkilemiştir. Bu bağlamda, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan, ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya politikasında hem jeopolitik hem de ideolojik açıdan özel bir yere sahip olmuştur. Washington yönetimi, bu devletleri bir yandan enerji güvenliği ve bölgesel istikrar açısından stratejik ortaklar olarak görürken, diğer yandan piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları gibi Batılı değerlerin taşıyıcısı olarak şekillendirmeye çalışmıştır.

1990'lı yıllardan günümüze kadar uzanan süreçte, ABD ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler çok katmanlı ve çok boyutlu bir şekilde evrilmiştir. Bu evrim, dönemsel olarak farklı dış politika araçlarının – yumuşak güç, ekonomik yardım, güvenlik iş birliği ve kamu diplomasisi – devreye alınmasıyla biçimlenmiş; zaman zaman yakınlaşmalarla, zaman zaman da siyasi gerilimlerle şekillenmiştir. Özellikle 11 Eylül sonrasında artan güvenlik merkezli yaklaşımlar, Afganistan'daki operasyonlar bağlamında bölge ülkelerinin askeri iş birliği açısından önemini artırmış, 2010'lu yıllarla birlikte yeniden yumuşak güç stratejilerine dönülmüştür. Son yıllarda ise ABD'nin Türk Devletleri ile ilişkilerinde çok taraflılık, dijitalleşme, enerji geçişi ve iklim politikaları gibi yeni temalar öne çıkmaktadır.

Tablo 2.1. Türkiye–ABD İlişkilerinin Tarihsel Dönemleri

Dönem	Yıllar	Temel Özellikler ve Gelişmeler
1. Soğuk Savaş Dönemi	1947–1990	Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında ABD'den ekonomik ve askerî yardım aldı. 1952'de NATO'ya katıldı. 1964 ve 1974 Kıbrıs krizleri, 1975'te ABD'nin silah ambargosu ile ilişkilerde gerilimler yaşandı. Ancak Türkiye, Batı bloğunun önemli bir müttefiki olarak konumlandı.

2. Sovyet Sonrası Stratejik Ortaklık Dönemi	1991–2001	Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye, ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki politikasında öncelikli aktörlerden biri hâline geldi. 1991 Körfez Savaşı'nda Türkiye, ABD ile iş birliği içinde hareket etti.
3. Terörle Mücadele ve Güven Bunalımı Dönemi	2001–2010	11 Eylül saldırılarının ardından Türkiye, ABD öncülüğündeki Afganistan operasyonlarına destek verdi. Ancak 2003'te Irak Savaşı için 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi ve "Çuval Olayı" güven krizine neden oldu.
4."Model Ortaklık" ve Arap Baharı Dönemi	2010–2013	Obama'nın 2009'daki Türkiye ziyaretiyle "Model Ortaklık" kavramı geliştirildi. Ancak 2013'te Mısır'da Sisi'nin darbesi ve ardından gelen Suriye krizine yönelik yaklaşım farkları, iki ülke arasında derin diplomatik ayrılıklar yarattı.
5. Güven Erozyonu ve Askerî Gerilimler Dönemi	2013–2016	ABD'nin YPG/PYD'ye silah desteği, FETÖ'nün iade edilmemesi ve 15 Temmuz darbe girişimine ABD'nin tepkisiz kalması ilişkilerde kopuş yarattı. Türkiye'nin sınır ötesi askerî operasyonlarına ABD'nin eleştirel yaklaşımı da krizi derinleştirdi.
6. Yaptırımlar ve Açık Gerilim Dönemi	2017–2020	Trump döneminde Rahip Brunson krizi, S-400 alımı nedeniyle CAATSA yaptırımları, ekonomik baskılar ve Twitter üzerinden açıklamalar, iki ülke arasında büyük krizlere neden oldu. YPG/PKK'ya verilen destek sürdü.
7. Stratejik Diyaloğun Yeniden Tesisi Dönemi	2021–günümüz	Biden yönetimiyle "Stratejik Mekanizma" yeniden başlatıldı. NATO, Ukrayna, enerji, savunma ve Orta Asya konularında diyalog devam etse de F-16, S-400, insan hakları ve FETÖ konuları halen sorun alanı olmaya devam etmektedir.

Tabloda sunulan dönemleme, Türkiye–ABD ilişkilerinin tarihsel seyri boyunca yaşanan dönüşümleri jeopolitik, güvenlik ve diplomatik bağlamda sınıflandırmaktadır. Her dönem,

küresel ve bölgesel güç dengelerindeki değişimlere paralel olarak şekillenmiş, dış politika öncelikleri ile ulusal güvenlik algılarına dayalı olarak farklılaşmıştır.

1. Soğuk Savaş Dönemi (1947–1990): Güvenlik Odaklı Bağımlılık İlişkisi

Bu dönemde ilişkiler realizm kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Türkiye, Batı bloğunun bir parçası olarak ABD'nin Sovyet yayılmacılığına karşı stratejik bir müttefiki hâline gelmiş, Truman Doktrini ve Marshall Planı üzerinden ekonomik ve askerî yardımlarla Batı kampına entegre olmuştur. NATO'ya üyelik ise bu ilişkinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Ancak Kıbrıs krizleri gibi konular, ittifak içindeki çıkar farklılıklarını da gözler önüne sermiştir.

2. Sovyet Sonrası Stratejik Ortaklık Dönemi (1991–2001): Bölgesel Rol Arayışı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan jeopolitik boşlukta, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'da "model ülke" olarak sunulması, ABD'nin bölgesel stratejileri açısından önem taşımıştır. Bu dönem, Türkiye'nin Batı ile stratejik uyumunu sürdürdüğü ancak daha fazla bölgesel inisiyatif aradığı bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Liberal kurumsalcı yaklaşıma göre, ortak çıkarlar ve bölgesel istikrar hedefi iş birliğini şekillendirmiştir.

3. Terörle Mücadele ve Güven Bunalımı Dönemi (2001–2010): Asimetrik Güven Krizi

11 Eylül sonrası küresel güvenlik mimarisi değişmiş, Türkiye, NATO üyesi olarak Afganistan müdahalesine destek vermiştir. Ancak 2003'te Irak'a yönelik 1 Mart tezkeresinin reddi ve sonrasında yaşanan "Çuval Olayı", ikili ilişkilerde ciddi bir güven krizine neden olmuştur. Bu dönem, müttefiklik ilişkilerinin karşılıklı beklentilerle çatıştığı ve karar alma süreçlerinde eşgüdüm eksikliği yaşandığı bir dönemdir.

4. "Model Ortaklık" ve Arap Baharı Dönemi (2010–2013): Normatif Yakınlaşmadan Sapma

Obama yönetimiyle "Model Ortaklık" gibi kavramsal yakınlaşmalar gündeme gelmiş, ancak Arap Baharı sürecinde Suriye ve Mısır gibi dosyalarda yaşanan politika ayrılıkları, yapısal uyumsuzluğu gözler önüne sermiştir. Bu dönem, liberal normatif söylemlerle gerçekçi çıkarların çeliştiği bir safhayı temsil eder.

5. Güven Erozyonu ve Askerî Gerilimler Dönemi (2013–2016): Yükselen Asimetrik Gerilim

ABD'nin YPG/PYD'ye verdiği destek, FETÖ'nün iade edilmemesi ve 15 Temmuz darbe girişimine ABD'nin tepkisizliği gibi meseleler, müttefiklik ilişkisinde ciddi bir kopuş yaratmıştır. Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına yönelik eleştiriler, egemenlik anlayışı ve güvenlik öncelikleri arasında çatışmaya yol açmıştır. Bu dönem, yapısal realizmin "müttefikler arası çıkar ayrışması" teziyle örtüşmektedir.

6. Yaptırımlar ve Açık Gerilim Dönemi (2017–2020): Karşılıklı Baskı ve Ekonomik Araçlar

Trump yönetiminde ilişkiler, kişisel diplomasiye rağmen krizlerle karakterize edilmiştir. Rahip Brunson krizi, CAATSA yaptırımları ve sosyal medya üzerinden yapılan tehdit içerikli açıklamalar, ilişkilerin açık gerilim dönemine dönüşmesine yol açmıştır. YPG/PKK'ya desteğin sürmesi ve S-400 meselesi, taraflar arasında stratejik uyumsuzluğu derinleştirmiştir. Bu süreçte ABD, ekonomik ve askerî baskı araçlarını etkin şekilde kullanmış, Türkiye ise daha özerk dış politika yürütmeye çalışmıştır.

7. Stratejik Diyaloğun Yeniden Tesisi Dönemi (2021–günümüz): Diyalog Arayışları ve Sınırlı İş Birliği

Biden yönetimiyle birlikte "Stratejik Mekanizma" çerçevesinde yeniden diyalog kurulmuş, özellikle NATO, enerji ve Orta Asya gibi alanlarda eşgüdüm sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak S-400, F-16 satışı, insan hakları ve FETÖ gibi konular ilişkilerin normalleşmesini engelleyen kalıcı sorun alanları olarak kalmaktadır. Bu dönem, sınırlı iş birliği ve temkinli müzakere süreciyle tanımlanabilir.

1990'lı yıllarla birlikte uluslararası sistemdeki dönüşümlere paralel olarak Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler yeni iş birliği alanları üzerinden yeniden şekillenmiştir. Balkanlar, Kafkasya-Orta Asya ve Ortadoğu gibi bölgeler, bu dönemde ortak dış politika girişimlerine zemin hazırlamış; bu kapsamda Türk-Amerikan ilişkileri, özellikle Körfez Savaşı'yla birlikte stratejik yakınlaşma sürecine girmiştir. Türkiye, Saddam Hüseyin rejiminin Kuveyt'i işgal etmesinden sonra ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesini desteklemiş ve bu çerçevede hava sahasını açarak, sınır güvenliğini artırarak ve Suudi Arabistan'daki koalisyon güçlerine asker göndererek önemli katkılar sunmuştur. Ancak bu katkılara rağmen, savaşın mali yükü Türkiye için ağır olmuş, beklentileri karşılanmamış ve Irak meselesi Türkiye açısından kronik bir güvenlik sorunu hâline gelmiştir. Buna rağmen Türkiye, Körfez Savaşı sonrası oluşturulan Çekiç Güç yapısına ev sahipliği yaparak, ABD ile askeri düzeyde iş birliğini sürdürme kararlılığını göstermiştir.

Çekiç Güç'ün devamı ve Türkiye'de konuşlandırılması, iç politikada ciddi eleştirilere yol açmış; bu durum, özellikle Kuzey Irak'taki Kürt yapılanmaları ile ilgili gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkilerinde süreklilik arz eden bir gerilim kaynağına dönüşmesine neden olmuştur. Bu gerilim, 1999 yılına kadar Türk dış politikası açısından belirleyici olmuştur. Ancak 1998 yılında ABD ile Irak'taki Kürt gruplar hakkında sağlanan uzlaşı, CIA ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasında Türkiye'ye sağladığı istihbarat

desteğiyle pekiştirilmiştir. PKK sorununun bu bağlamda kısmen çözülmesi, iki ülke arasında önemli bir güven bunalımının hafifletilmesine katkı sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türk-Amerikan ilişkileri yeni bir yakınlaşma dönemine girmiştir. Bu süreçte iş birliği yalnızca Ortadoğu ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Balkanlar'da da askeri ve diplomatik girişimlerle güçlendirilmiştir. Özellikle Bosna Savaşı ve Kosova Krizi sırasında Türkiye, NATO ve ABD öncülüğünde yürütülen operasyonlara destek vermiş, bölgeye asker göndermiş ve gözlem uçuşlarına katkı sağlamıştır. 1994 yılında imzalanan Boşnak-Hırvat Federasyonu anlaşmasında Türkiye ve ABD birlikte hareket etmiş, bu iş birliği Dayton Anlaşması sürecine kadar devam etmiştir. Kosova'daki kriz sırasında da Türkiye, ABD'nin yanında aktif rol üstlenmiş ve Çorlu ile Bandırma üslerinin ABD kullanımına açılmasına yeşil ışık yakmıştır.

2000'li yıllar Türk-Amerikan ilişkileri açısından iki farklı dönemi barındırmaktadır. İlk aşamada terörle mücadele etrafında şekillenen stratejik iş birliği sürerken, ikinci aşamada ilişkiler, hem Türkiye'nin iç siyasetindeki değişimler hem de ABD'nin bölgesel politikaları nedeniyle kırılganlaşmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası George W. Bush yönetiminin geliştirdiği "ya bizdensiniz ya da karşımızdasınız" söylemi, Türk-Amerikan ilişkilerinde güvenlik odaklı yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Türkiye, bu süreçte ABD'nin Afganistan'a müdahalesini desteklemiş, hava sahasını koalisyon güçlerinin kullanımına açmıştır. Ancak 2003 yılında Irak Savaşı öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tezkerenin reddedilmesi, ABD'nin beklemediği bir sonuç doğurmuş ve ilişkilerde ciddi bir gerginliğe neden olmuştur. Bu olay sonrası ABD yönetimi, Türkiye ile ilişkileri tanımlamak için artık "stratejik ortaklık" terimini kullanmamaya başlamıştır.

1 Mart 2003 tezkeresinin reddedilmesinin ardından yaşanan Süleymaniye krizi (4 Temmuz 2003), iki ülke arasında var olan gerilimi daha da tırmandırmıştır. Bu gelişmeler, taraflar arasında çıkar çatışmalarının açık şekilde gün yüzüne çıkmasına neden olmuş ve ilişkilerin onarımı ancak 2007'den itibaren mümkün olmuştur. George W. Bush yönetimi yerini Barack Obama'ya devrettiğinde, Türk-Amerikan ilişkileri birçok konuda tıkanma yaşamaktaydı. Obama'nın "değişim" söylemi bu bağlamda Türk kamuoyunda olumlu bir beklenti yaratmıştır. ABD Başkanı olarak yaptığı ilk yurt dışı gezilerden birini Türkiye'ye gerçekleştirmesi, ilişkilerin yeniden canlandırılması niyetinin açık göstergesi olmuştur.

Obama'nın 6 Nisan 2009'da TBMM'de yaptığı konuşmada, İslam dünyası ile savaş hâlinde olmadıklarını, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediklerini ve PKK'ya karşı Türkiye'nin yanında olacaklarını belirtmesi, ilişkilerde yeni bir sayfa açma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, "model ortaklık" kavramı ilk kez resmi söylemlerde

kullanılmış ve iki ülke arasındaki iş birliğinin yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda kültürler arası anlayış ve ekonomik kalkınma alanlarına da yayılacağı ifade edilmiştir. NATO çerçevesinde yürütülen füze kalkanı projesi gibi inisiyatifler, Obama döneminde Türkiye-ABD iş birliğinin çok taraflı platformlarda da sürdürüldüğünü göstermiştir.

Barack Obama'nın başkan seçilmesi, George W. Bush döneminde yaşanan Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerilimin ardından taraflar arasında "model ortaklık" temelinde yeni bir dönemin başlayacağı yönünde beklentiler doğurmuştur. Ancak Obama'nın ikinci başkanlık dönemine girilmesiyle birlikte bu beklentiler yerini ciddi görüş ayrılıklarına bırakmıştır. Arap Baharı sonrasında, özellikle 2013 yılında Mısır'da gerçekleşen askeri darbe ve Muhammed Mursi'nin görevden uzaklaştırılması, Türkiye ve ABD arasında farklı normatif ve siyasi yaklaşımların su yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Mısır'daki bu gelişmeleri takiben Suriye meselesi, iki ülke ilişkilerinde kalıcı bir çatışma alanı hâline gelmiş; bu durum ilerleyen yıllarda da çözülememiştir.

Bu dönemde küresel ve bölgesel gelişmelerin ötesinde, Türkiye'nin iç siyasi dinamikleri de ilişkilerin seyrini etkilemiştir. 2013'te yaşanan Gezi Parkı protestoları sırasında ABD kamuoyu ve medyasının Türk hükümeti aleyhine bir söylem geliştirmesi, taraflar arasındaki güven krizini derinleştirmiştir. Türkiye'nin güvenlik önceliklerine karşı ABD'nin kayıtsız tavrı, bu dönemde belirginleşmiş; Washington'un krize hızlı ve somut yanıt verememesi eleştirilmiştir. Özellikle 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrasında, ABD'nin tepki vermekte gecikmesi ve açıklamalarındaki belirsiz ton, Ankara'da "bekle-gör" stratejisi izlenildiği şeklinde yorumlanmıştır. Obama'nın Türk mevkidaşını telefonla aramak için dört gün beklemesi ve darbenin arkasında olduğu iddia edilen FETÖ lideri Fetullah Gülen'in iadesine dair adım atmaması, iki ülke arasında tarihsel düzeyde bir güven kaybına neden olmuştur.

Söz konusu güven bunalımı, yalnızca retorik düzeyde değil, sahadaki gelişmelerle de derinleşmiştir. Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği PKK'nın Suriye kolu YPG'ye karşı yürüttüğü mücadelede, ABD'nin bu gruplara DEAŞ'la savaş bahanesiyle doğrudan silah ve askeri destek vermesi, Türk tarafında ciddi tepkiyle karşılanmıştır. Buna karşın, Türkiye 2014 yılında Kobani krizinde Peşmerge güçlerinin kendi toprakları üzerinden geçişine izin vererek uluslararası koalisyonun taleplerine yanıt vermiştir. Ayrıca 2015'te ABD ile birlikte Suriyeli muhaliflere yönelik "eğit-donat" programı yürürlüğe konmuştur. Ancak bu tür sınırlı iş birlikleri, Suriye dosyasında ABD'nin Türkiye'nin kırmızı çizgilerine yaklaşmaması nedeniyle beklenen etkiyi yaratamamıştır.

Obama döneminin sona ermesiyle birlikte, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası bozulan ilişkilerin onarılabileceği yönünde umutlar Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle yeniden canlanmıştır. Trump'ın göreve gelişi, FETÖ ve YPG/PKK konularında daha olumlu bir tutum sergileyeceği beklentisini doğurmuş, Türk-Amerikan ilişkilerinde başlangıçta iyimser bir atmosfer oluşmuştur. Ancak kısa sürede bu beklentiler boşa çıkmış; ABD yönetimi Türkiye'nin iki temel güvenlik kaygısı olan FETÖ'nün iadesi ve YPG'ye yönelik destek konularında beklenen adımları atmaktan kaçınmıştır. Türkiye, bu duruma rağmen 2017'de Sincar bölgesine yönelik hava operasyonları düzenleyerek kendi güvenlik politikasını bağımsız bir şekilde uygulamaya koymuştur.

Trump yönetimi, özellikle 10 Mayıs 2017 tarihinde YPG'nin doğrudan silahlandırılmasına izin vererek, Obama döneminin Suriye politikasını büyük ölçüde sürdürdüğünü göstermiştir. Trump'ın bu adımı, Türkiye'nin bölgedeki beklentilerini ve güvenliğe dair taleplerini görmezden geldiği yönünde algılanmıştır. Ayrıca, Obama'nın DEAŞ'la Mücadele Özel Temsilcisi olarak görevlendirdiği ve PKK'nın Suriye koluyla yakın ilişkileriyle bilinen Brett McGurk'ün görevde kalması, Trump yönetiminin önceki politikadan ciddi anlamda ayrılmadığını ortaya koymuştur. McGurk'ün geçmişte terör örgütü mensuplarıyla verdiği pozlar ve kamuoyuna yansıyan mesajları, Türkiye'de ciddi rahatsızlık yaratmış; bu durum iki ülke ilişkilerinde yalnızca siyasi değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de kırılmalara neden olmuştur.

Obama yönetimi döneminde başlayan PYD/YPG ile kurulan yakın ilişki, Trump yönetimi süresince de herhangi bir kesintiye uğramadan devam etmiş ve özellikle DEAŞ'la mücadele çerçevesinde sürdürülen bu angajman, Türkiye-ABD ilişkilerinde derin bir güven krizine neden olmuştur. Bu sürecin sembolik göstergelerinden biri, Trump'ın Obama döneminde DEAŞ'la Mücadele Özel Temsilcisi olarak atanan Brett McGurk'ü görevde tutmasıdır. McGurk'ün PKK bağlantılı gruplarla doğrudan temasta bulunması, Türkiye'nin ciddi diplomatik tepkilerine neden olmuş, Washington'un bu tutumu Ankara'da "teröre dolaylı destek" olarak algılanmıştır. ABD'nin PYD/PKK'ya yönelik desteği yalnızca siyasi düzeyde değil, aynı zamanda askeri ve lojistik yardımlar şeklinde de devam etmiş; bu destek, ABD'li askeri yetkililer tarafından açıkça dile getirilmiştir.

2017 yılında ABD'nin PYD/YPG'ye yönelik askeri yardımlarının artması üzerine Türkiye, bu gelişmeleri sert bir dille eleştirmiş ve Milli Güvenlik Kurulu bildirisinde "Suriye Demokratik Güçleri" adı altında faaliyet gösteren yapılarla iş birliğinin müttefiklik ruhuna aykırı olduğu vurgulanmıştır. Buna rağmen Washington'un mevcut politikasını sürdürmesi, Türkiye'nin tepkisini giderek daha açık ve sert bir üslupla dile getirmesine neden olmuştur.

Ankara'nın, sınır güvenliğini sağlamak amacıyla yürüttüğü Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı gibi sınır ötesi operasyonlara destek vermeyen hatta zaman zaman eleştiren ABD tutumu, ilişkilerdeki krizi daha da derinleştirmiştir.

Bu dönemde iki ülke ilişkilerini geren bir diğer gelişme, ABD vatandaşı ve İzmir'de faaliyet gösteren Diriliş Kilisesi'nin rahibi Andrew Brunson'un Türkiye'de FETÖ ve diğer yasa dışı örgütlerle bağlantılı suçlamalarla tutuklanması olmuştur. Brunson'un 15 Temmuz darbe girişimi, Gezi olayları ve çeşitli şiddet eylemleriyle bağlantılı olduğuna dair iddialar, Türk yargısı tarafından değerlendirilmiş ve yargı süreci başlatılmıştır. Ancak bu dava, Trump yönetiminin Türkiye'ye yönelik baskı politikalarının merkezine yerleşmiştir. Trump'ın Brunson'un serbest bırakılması talebi gerçekleşmeyince, ABD tarafından Türkiye'ye yönelik yaptırımlar uygulanmış; içişleri ve adalet bakanlarına yaptırım kararı alınmış ve çelik ile alüminyum ithalatında tarifeler artırılmıştır.

Bu yaptırımların ekonomik etkisi kısa sürede hissedilmiş; özellikle 2018 yazında Türk lirasında yaşanan değer kaybı kamuoyunda ABD'nin doğrudan ekonomik müdahalesi olarak yorumlanmıştır. Dönemin Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak, yaşanan dalgalanmanın arkasında Trump yönetiminin bulunduğunu açıkça ifade etmiş, Türk kamuoyunda ABD karşıtı algı güçlenmiştir. Her ne kadar Brunson'un daha sonra serbest bırakılması diplomatik tansiyonu geçici olarak düşürmüş olsa da, iki ülke arasındaki güven ortamı ciddi şekilde zarar görmüştür.

Bu süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde görece bir normalleşme gözlemlenmiş olsa da, taraflar arasında çözüm bekleyen yapısal sorunlar derinleşmiştir. FETÖ'nün iadesi, ABD'nin YPG/PKK'ya verdiği destek, Türkiye'nin Rusya'dan aldığı S-400 hava savunma sistemi gibi meseleler, ilişkilerin önünde ciddi engeller olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağlamda Trump yönetimi, Türkiye'nin ulusal güvenlik önceliklerine duyarsız kalmakla eleştirilmiş ve bu dönemde ABD'nin Suriye politikasındaki belirsizlikler bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırmıştır.

Özellikle 2019 yılında Trump'ın ABD askerlerinin Suriye'den çekileceğine yönelik açıklamaları, Türkiye'de olumlu karşılanmış olsa da, çekilme sürecinin PKK/YPG unsurlarının korunmasına yönelik bir taktikle ertelenmesi, Washington'un stratejik niyetleri konusunda Ankara'da ciddi şüpheler doğurmuştur. Tüm bu gelişmeler, Trump döneminin Türkiye-ABD ilişkileri açısından yalnızca çatışmalarla değil, aynı zamanda beklentilerin karşılanmamasıyla karakterize edilen bir dönem olarak hatırlanmasına neden olmuştur.

Tablo 2.2. Türkiye–ABD Arasındaki Önemli Anlaşmalar ve Girişimler (1991–2021)

Yıl	Anlaşma / Girişim	Açıklama

1991	Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması (SEİA) kapsamının güncellenmesi	Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri üs ve savunma iş birliği çerçevesinin yenilenmesi.
1997	ABD–Türkiye Stratejik Diyalog Mekanizması'nın kurulması	Yüksek düzeyli kurumsal temasların çerçevesini çizmek ve çok taraflı iş birliğini kurumsallaştırmak.
2003	1 Mart Tezkeresi'nin reddi sonrası mutabakat arayışları	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ABD askerine geçiş izni vermemesi sonrası diplomatik telafisüreci.
2006	İkili Terörle Mücadele İş Birliği Çerçevesi	Ortak terör tehditlerine karşı operasyonel iş birliği ve istihbarat paylaşım mekanizması.
2009	Model Ortaklık Deklarasyonu (Obama ziyareti)	Obama'nın Türkiye ziyareti sırasında iki ülke ilişkilerini "model ortaklık" kavramı ile tanımlaması.
2010	NATO Füze Kalkanı Projesi – Malatya Kürecik Üssü	Türkiye'nin NATO kapsamında Malatya'da radar üssüne ev sahipliği yapması.
2014	DEAŞ'a karşı Eğit-Donat Programı	Suriye'deki yerel unsurların eğitilmesine yönelik ABD-Türkiye ortak askeri protokolü.
2016	15 Temmuz sonrası güvenlik iş birliği görüşmeleri	Darbe girişimi sonrası ikili ilişkilerde güvenlik ve istihbarat temelli iş birliği arayışları.
2019	S-400 sonrası yaptırım ve savunma diyaloğu	Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımı sonrası CAATSA yaptırımları çerçevesinde kriz yönetimi.
2021	Stratejik Mekanizmanın yeniden başlatılması	Biden dönemiyle birlikte ilişkilerin yeniden canlandırılması ve yapıcı diyaloğun kurulması.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni jeopolitik konjonktür, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin içeriğini ve kapsamını köklü biçimde etkilemiştir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk önemli adımı, Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması (SEİA) çerçevesinde savunma alanındaki mevcut düzenlemelerin güncellenmesi olmuştur. Bu gelişme, ABD'nin Türkiye'yi sadece NATO ittifakı kapsamında değil, aynı zamanda Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya politikalarında stratejik bir ortak olarak konumlandırma niyetinin göstergesidir.

1997 yılında kurulan Stratejik Diyalog Mekanizması, iki ülkenin diplomatik ilişkilerini kurumsal düzeye taşımak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak bu iş birliği süreçleri zamanla kırılmalara uğramış, özellikle 2003 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart Tezkeresi'ni reddetmesi, diplomatik düzeyde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu red kararı, Irak Savaşı bağlamında Türk topraklarının ABD tarafından kullanılamamasıyla sonuçlanmış ve taraflar arasında kısa süreli bir soğukluk yaratmıştır.

2006 yılında imzalanan İkili Terörle Mücadele Çerçeve Anlaşması, tarafların güvenlik politikalarında ortak tehdit algısına dayalı bir uyum arayışında olduğunu göstermiştir. Bunu izleyen 2009 Model Ortaklık Deklarasyonu, Barack Obama'nın Türkiye'ye yaptığı sembolik ziyaret sırasında açıklanmış ve iki ülke ilişkilerini sadece askeri değil, ekonomik ve kültürel boyutlara da taşımayı hedeflemiştir. Ancak bu deklarasyon, zamanla sembolik bir kavram olarak kalmış ve uygulamada istenen derinlik sağlanamamıştır.

2010 yılında Malatya Kürecik'te NATO Füze Kalkanı projesi kapsamında kurulan radar üssü, Türkiye'nin Batı güvenlik mimarisine bağlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak 2014'ten itibaren başlayan DEAŞ'a karşı Eğit-Donat Programı, Suriye iç savaşı bağlamında Türkiye ile ABD arasındaki stratejik görüş ayrılıklarını da gün yüzüne çıkarmıştır. Bu süreçte ABD'nin YPG/PYD unsurlarına verdiği destek, Türkiye açısından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve ilişkilerde yeni bir gerginlik alanı yaratmıştır.

2016 yılındaki 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında taraflar arasında yeniden güvenlik iş birliği kurma yönünde girişimlerde bulunulmuş, ancak ABD'nin FETÖ liderinin iadesine yönelik net adım atmaması ilişkilerde ciddi bir kırılmaya yol açmıştır. 2019 yılında Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alması, CAATSA kapsamındaki yaptırımlarla karşılık bulmuş ve savunma alanındaki ilişkileri zedelemiştir.

2021 yılında başlatılan Stratejik Mekanizmanın yeniden tesis edilmesi, Biden yönetiminin Türk-Amerikan ilişkilerini kurumsal bir çerçeveye oturtma ve sorunları diyalogla çözme niyetini yansıtmaktadır. Bu süreç halen devam etmekte olup, tarafların yeni küresel krizler karşısında stratejik uyum arayışı sürmektedir.

Tablodaki anlaşma ve girişimler, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı ancak stratejik olarak süreklilik arz eden bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Her ne kadar çeşitli dönemlerde karşılıklı güven sorunu ve politik ayrışmalar yaşansa da, taraflar farklı dönemlerde değişen öncelikler doğrultusunda yeniden iş birliği zeminleri oluşturmaya çalışmışlardır. Bu da, Türkiye-ABD ilişkilerinin pragmatik ve jeopolitik temelli karakterini ortaya koymaktadır.

2021 yılında Joe Biden yönetiminin göreve gelmesiyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerde diplomatik bir yeniden yapılandırma çabası gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki diyalogun kurumsal bir zemine oturtulması ve sorun alanlarının kontrollü bir şekilde ele alınabilmesi amacıyla "Stratejik Mekanizma" adı verilen diplomatik çerçeve yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Stratejik Mekanizma, Türkiye ile ABD arasında sistematik, düzenli ve çok yönlü diplomatik temasların yürütülmesini hedefleyen bir platformdur. Bu yapı, yalnızca dışişleri bakanlıkları arasında değil, aynı zamanda güvenlik, savunma, enerji ve ekonomi gibi farklı alanlardan yetkililerin de katılımıyla oluşturulan bir koordinasyon sistemidir. Mekanizmanın temel amacı, taraflar arasında biriken yapısal sorunların çatışmaya dönüşmesini önlemek, diyalog ve müzakere yoluyla çözüm üretmek ve karşılıklı güveni yeniden inşa etmektir.

Bu mekanizmanın kurulması, liberal kurumsalcılık kuramı kapsamında değerlendirildiğinde, uluslararası ilişkilerde sürekli müzakere, şeffaflık ve kurumsal yapıların barışı koruma kapasitesini artırdığı varsayımına dayanmaktadır. Kurumsal diyalogun güçlenmesi, aktörler arasında yanlış anlamaların azalmasına ve çıkarların daha açık biçimde ifade edilmesine olanak tanımaktadır. Aynı zamanda realist yaklaşıma göre, bu tarz mekanizmalar her iki tarafın da maliyet-fayda hesabı içinde çatışmadan ziyade iş birliğini tercih etmesini sağlar.

Stratejik Mekanizma çerçevesinde 2021 sonrası dönemde çeşitli düzeylerde toplantılar düzenlenmiş; özellikle şu başlıklarda temaslar yoğunlaşmıştır

- Savunma iş birliği ve F-16 modernizasyonu
- Suriye politikası ve YPG/PYD konusunda pozisyonların aktarılması
- Ukrayna krizi kapsamında NATO çerçevesindeki eşgüdüm
- Enerji güvenliği ve Doğu Akdeniz gelişmeleri
- İnsan hakları, demokrasi ve yargı süreçlerine ilişkin karşılıklı eleştiriler

Bu tematik başlıklar mekanizmanın hem yapıcı hem de çatışmalı boyutlarını ortaya koymaktadır. Örneğin, NATO ve Ukrayna gibi başlıklarda iş birliği daha kolay sağlanırken; YPG, FETÖ, S-400 gibi dosyalar derin diplomatik ayrışmalar üretmektedir.

Stratejik Mekanizma'nın yeniden canlanması, aynı zamanda diplomatik kültürün değişen doğasına da işaret etmektedir. Klasik nota ve basın açıklamaları yoluyla yürütülen diplomasi yerine, artık çok taraflı teknik heyetler, ortak çalışma grupları ve doğrudan lider diplomatisi gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu durum, iletişimin hızlanması kadar, bazı meselelerde sessiz diplomasi yöntemlerinin de tercih edildiğini göstermektedir.

Her ne kadar mekanizma teorik olarak sorun çözmeye hizmet etse de, uygulamada bazı sınırlamalar söz konusudur. En başta, iki taraf arasında yapısal güven eksikliği ve geçmişten gelen derin kırılmalar (örneğin 15 Temmuz sonrası FETÖ meselesi) bu mekanizmanın kapsayıcılığını ve etkinliğini sınırlamaktadır. Ayrıca ABD iç siyasetinde Türkiye'ye yönelik olumsuz algılar (özellikle Kongre düzeyinde) bu süreci sekteye uğratmaktadır.

Stratejik Mekanizma, Türkiye–ABD ilişkilerinde yaşanan çok katmanlı sorunlara rağmen, diplomatik temasın sürdürülmesini sağlayan nadir araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Her iki tarafın da ilişkilerde tamamen kopuşu istememesi, bu mekanizmanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu platform, ikili ilişkilerin "yönetilebilir gerilim" ekseninde tutulmasına katkı sunmakta ve daha büyük krizlerin önüne geçilmesine olanak tanımaktadır.

2022 yılında Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yeniden canlandırılan Stratejik Mekanizma, iki ülke arasındaki ilişkileri daha dengeli ve yapıcı bir zemine oturtma çabasının ürünü olarak dikkat çekti. Bu çerçevede, dışişleri bakanları düzeyinde gerçekleşen ilk toplantılar, tarafların birbirini daha iyi anlamasını ve sorunları doğrudan konuşmasını sağladı. Özellikle savunma iş birliği, ticaret hacminin artırılması ve Ukrayna'daki savaşın bölgesel güvenliğe etkileri gibi konular bu görüşmelerin merkezindeydi.

2023 yılına geldiğimizde, Stratejik Mekanizmanın kapsamı genişledi ve enerji ile iklim değişikliği gibi daha küresel meseleler de gündeme alınmaya başlandı. Türkiye ile ABD, yenilenebilir enerji, LNG ve nükleer enerji gibi alanlarda ortak projelere yönelerek iş birliğini derinleştirdi. Ayrıca, Türkiye'nin Orta Asya'daki etkinliği de Washington tarafından daha fazla ciddiyetle değerlendirilmeye başlandı. Türkiye'nin sadece NATO üyesi olarak değil, bölgesel bir aktör olarak da önemi vurgulandı.

2024 yılı ise mekanizmanın dayanıklılığını test eden bir dönem oldu. F-16'larla ilgili yaşanan teknik ve siyasi sıkıntılar, özellikle ABD Kongresi'ndeki bazı muhalif tutumlar nedeniyle gündeme geldi. Ancak buna rağmen diyalog kapıları kapanmadı. Taraflar teknik heyetler aracılığıyla süreci sürdürdü. Aynı yıl içinde dijital güvenlik alanında da ilerleme kaydedildi. Siber tehditler, dezenformasyonla mücadele ve veri güvenliği gibi konularda iki ülke arasında yeni anlaşmalar yapıldı.

2025'in ilk aylarında taraflar, Stratejik Mekanizmayı daha kalıcı ve kurumsal bir yapıya dönüştürmek amacıyla yeni adımlar attılar. Her yıl düzenli olarak yapılacak "Stratejik Forum" gibi öneriler masaya yatırıldı. İnsan hakları gibi hassas konularda taraflar arasında görüş ayrılıkları devam etse de, bu meselelerin açık diyalogla çözülmesi gerektiği konusunda ortak

bir irade ortaya kondu. Biden yönetimi, Türkiye'nin jeopolitik konumunu ve bölgesel inisiyatiflerini daha yapıcı bir bakış açısıyla değerlendirmeye başladı.

Bölgesel krizlerde Türkiye'nin arabuluculuk rolü de ilişkilerde olumlu bir etki yarattı. Özellikle 2022–2023 yıllarında Karadeniz Tahıl Koridoru kapsamında yürüttüğü diplomasi, ABD tarafından desteklendi. Aynı zamanda Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü ve Çin'le olan yakınlaşması dikkatle izlenmesine rağmen, bu gelişmeler iki ülke arasında yeni bir gerilim yaratmadı. Taraflar, farklı yönelimleri olsa da stratejik dengeyi korumaya çalıştı.

2022–2025 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında kurulan Stratejik Mekanizma, iki ülke ilişkilerinde karşılıklı güvenin yeniden tesisi ve düzenli diyalog ortamının oluşması açısından önemli bir adım oldu. Her konuda uzlaşı sağlanmasa da, ilişkilerin krizlerden uzak tutulması bu mekanizmanın en büyük başarısı olarak görülebilir. Önümüzdeki dönemde, bu yapının daha da kurumsallaşıp somut sonuçlar doğurması, iki ülkenin stratejik ortaklık bağlamında yeniden bir yakınlaşma yaşamasına katkı sağlayabilir.

1991'den günümüze uzanan süreçte Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler, çok katmanlı ve dalgalı bir seyir izlemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte iki ülke arasındaki iş birliği alanları çeşitlenmiş, Türkiye ABD'nin Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu politikalarında önemli bir stratejik ortak olarak konumlanmıştır. Ancak bu dönemde, özellikle güvenlik, terörle mücadele ve bölgesel politikalar konularında zaman zaman derin görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

Son yıllarda yeniden canlandırılan Stratejik Mekanizma, iki ülke arasındaki diyaloğun kurumsal bir zemine oturtulmasına katkı sağlamış; krizlerin diplomasi yoluyla yönetilmesini mümkün kılmıştır. 1991'den bu yana gelişen siyasi ve diplomatik ilişkiler, her ne kadar inişli çıkışlı olsa da, karşılıklı bağımlılığın ve bölgesel jeopolitik ihtiyaçların etkisiyle stratejik rekabetten çok stratejik zorunluluğa dayalı bir ortaklık anlayışıyla sürdürülmektedir. Bu bağlamda, önümüzdeki süreçte ilişkilerin yönü, tarafların farklılıkları yönetebilme kapasitesine ve ortak çıkar alanlarında sürdürülebilir iş birliği geliştirmelerine bağlı olacaktır.

2.2 Ekonomik İşbirliği ve Yatırımlar

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler, yalnızca askeri ve diplomatik alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda güçlü bir ekonomik temele de dayandırılmıştır. 1991 yılından itibaren küresel jeopolitik dengelerde yaşanan dönüşümler, iki ülkenin ekonomik iş birliğini çeşitlendirmesini ve derinleştirmesini zorunlu hâle getirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında serbest piyasa ekonomisinin küresel ölçekte yaygınlaşması, çok taraflı

ticaret anlaşmalarının artması ve dijitalleşme süreçleri, Türkiye–ABD ekonomik ilişkilerinde yeni fırsat alanları oluşturmuştur.

Özellikle son yirmi yıl içinde taraflar arasında hem dış ticaret hacminde hem de karşılıklı doğrudan yatırımlarda dikkate değer bir artış yaşanmıştır. ABD, Türkiye için önemli bir ihracat pazarı ve teknoloji tedarikçisi konumunda yer alırken; Türkiye de ABD açısından stratejik bir üretim ve enerji geçiş noktası olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu ekonomik ilişkiler zaman zaman siyasi gelişmelerden etkilenmekte; yaptırım tehditleri, tarifeler ve diplomatik krizler ikili ekonomik dinamiklerde belirsizlik yaratabilmektedir.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin tarihi temelleri II. Dünya Savaşı sonrasına kadar uzansa da, dış ticaretin gerçek anlamda kurumsallaşması ve çeşitlenmesi 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel ticarette serbestleşme eğilimleri güçlenmiş, Türkiye'nin dışa açılma politikaları ile ABD'nin serbest piyasa modeli çerçevesindeki dış ticaret politikaları birbiriyle daha uyumlu hâle gelmiştir. 1990'lı yılların ortasında yaklaşık 3,5 milyar dolar seviyesinde olan toplam dış ticaret hacmi, ilerleyen yıllarda düzenli artış göstermiştir.

Bu dönemde iki ülke arasında imzalanan Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TIFA) ikili ticari ilişkilerin daha şeffaf, öngörülebilir ve kurallara dayalı bir temelde gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin 1995 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olması, ABD ürünlerinin Türkiye pazarına girişini kolaylaştırmış; ticari dinamikleri hızlandırmıştır.

2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin sanayi üretim kapasitesindeki artış ve ihracat odaklı büyüme stratejileri sayesinde ABD ile olan dış ticaret hacmi belirgin şekilde artmıştır. 2010 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 15 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam, 2019 yılında 21 milyar dolara, 2022 yılında ise yaklaşık 30 milyar dolara yaklaşmıştır. 2023 yılı itibarıyla toplam dış ticaret hacmi 32,1 milyar dolara ulaşmış, bu da ABD'nin Türkiye açısından en büyük 5 ihracat pazarı arasında yer almasını sağlamıştır.

ABD'nin Türkiye'ye ihracatı genellikle yüksek teknolojili ürünlerden, Türkiye'nin ABD'ye ihracatı ise ağırlıklı olarak orta-düşük teknolojili sanayi mallarından oluşmaktadır.

Türkiye'den ABD'ye yapılan ihracatta aşağıdaki sektörler öne çıkmaktadır:

– Hazır giyim ve tekstil ürünleri: ABD, Türk tekstil sektörü için önemli ve sürekli büyüyen bir pazardır. 2023 yılında bu sektörde yapılan ihracat toplam ihracatın %10'unu oluşturmuştur.

– Otomotiv sanayi: Türkiye, hem yedek parça hem de binek ve ticari araçlar açısından ABD pazarına ihracat gerçekleştirmektedir. Ford Otosan ve Tofaş gibi firmaların ABD pazarına yönelik üretimleri bu alandaki hacmi büyütmektedir.

– Savunma sanayi ve havacılık: ASELSAN, TUSAŞ gibi şirketlerin geliştirdiği ürünler doğrudan veya ortak üretim yoluyla ABD pazarında yer bulmaktadır.

– Madencilik ve doğal taşlar: Özellikle işlenmiş mermer, bor ve krom gibi ürünler ABD'ye yapılan ihracatta önemli paya sahiptir.

ABD'den Türkiye'ye ithal edilen ürünlerin büyük kısmı şu başlıklarda toplanmaktadır:

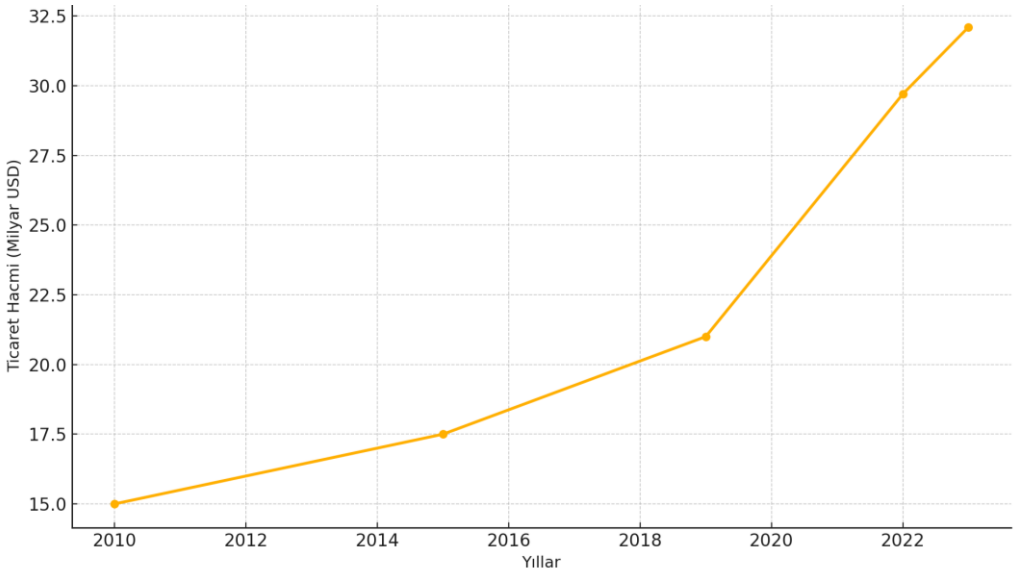
1) Uçak ve uçak parçaları: Boeing başta olmak üzere, ABD'li üreticilerden alınan sivil havacılık ekipmanları Türkiye'nin ithalat kalemlerinde önemli bir yer tutar.

2) Yüksek teknoloji ürünleri: Özellikle bilgisayar bileşenleri, yazılım ekipmanları, tıbbi cihazlar ve optik sistemler gibi alanlarda ABD, Türkiye'nin başlıca tedarikçisidir.

3) Tarım ürünleri: Soya fasulyesi, mısır, pamuk ve hayvancılığa yönelik yem türleri Türkiye'ye ABD'den düzenli olarak ithal edilen ürünlerdir.

4) Enerji ürünleri: ABD'nin LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ihracatındaki artış, Türkiye'nin enerji ithalatında alternatif kaynak çeşitliliğini desteklemiştir.

Türkiye ile ABD arasındaki dış ticarette yapısal dengesizlikler dikkat çekmektedir. Türkiye, ABD'ye karşı genellikle ticaret fazlası vermemekte; yüksek teknolojili ürünlerin ithalatına karşılık orta ve düşük teknoloji ürünleri ihraç etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin dış ticaret dengesinde sürekli açık verme riski oluşturmakta ve uzun vadede ekonomik kırılganlık yaratmaktadır.

Şekil 2.1. Türkiye–ABD Arasındaki Dış Ticaret Hacminin Gelişimi (2010–2023).

Yukarıdaki grafikte, 2010–2023 yılları arasında Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki dış ticaret hacminin yıllara göre değişimi gösterilmektedir. Yatay eksende

yıllar, dikey eksende ise toplam dış ticaret hacmi milyar Amerikan doları (USD) cinsinden ifade edilmiştir.

2010 yılında yaklaşık 15 milyar dolar seviyesinde olan toplam ticaret hacmi, izleyen yıllarda istikrarlı bir artış göstermiş; 2019 yılında 21 milyar dolar, 2022 yılında ise 29,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2023 yılında bu rakam 32,1 milyar dolar ile zirveye ulaşmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin kapsamı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Bu artış eğilimi, Türkiye ile ABD arasındaki ticari ilişkilerin sadece hacimsel olarak değil, aynı zamanda sektörel çeşitlilik açısından da geliştiğini göstermektedir. Özellikle 2010 sonrası dönemde:

– Türkiye'nin sanayi ve ihracat kapasitesindeki artış,

– ABD pazarında Türk ürünlerine yönelik talebin büyümesi,

– Gümrük tarifeleri, yatırım teşvikleri ve ticari forumlar gibi mekanizmaların devreye alınması,

– Stratejik iş birliği alanlarının (enerji, savunma, teknoloji) genişlemesi,

– Küresel tedarik zincirlerinde Türkiye'nin rolünün güçlenmesi gibi etkenler bu büyümenin temel nedenleri arasında yer almaktadır.

Ancak grafikteki olumlu tabloya rağmen, iki ülke arasındaki ticaret hâlen yapısal dengesizlikler içermektedir. Türkiye genellikle düşük ve orta teknolojili ürünleri ihraç ederken, ABD yüksek teknolojili ürünlerin başlıca tedarikçisidir. Bu durum dış ticaret açığı sorununu derinleştirmekte ve uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca, gümrük tarifeleri, teknik düzenlemeler, ürün standardizasyonu ve sertifikasyon engelleri gibi ticaretin önündeki görünmeyen bariyerler, Türkiye'nin ihracatçı firmaları açısından zaman zaman önemli sorunlara yol açmaktadır. Örneğin, 2018 yılında ABD'nin Türk çeliğine uyguladığı ek vergiler, sektör bazında ciddi kayıplara neden olmuş, ikili ilişkilerde ekonomik yaptırımların ticarete doğrudan etkisini ortaya koymuştur.

Türkiye–ABD dış ticaret ilişkileri, son otuz yıl içinde sadece niceliksel olarak değil, aynı zamanda sektörel çeşitlilik açısından da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle 2010 sonrası dönemde, iki ülkenin sanayi, teknoloji ve enerji alanlarındaki etkileşimi derinleşmiş; dijitalleşme ve yeşil dönüşüm gibi küresel eğilimler ikili ticarette yeni fırsat alanları yaratmıştır.

Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen, teknolojik asimetri, gümrük düzenlemeleri ve siyasi krizlerin etkisiyle oluşan yapısal dengesizlikler ikili ticaretin sürdürülebilirliğini tehdit eden başlıca unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin yüksek katma değerli üretime yönelmesi, inovasyon ve dijital altyapı yatırımlarını artırması, ABD ile daha

dengeli ve stratejik bir ticaret yapısı kurmasına olanak sağlayacaktır. Aynı şekilde ABD'nin de Türkiye'yi yalnızca bir tüketici pazar olarak değil, bölgesel üretim ve enerji merkezi olarak değerlendirmesi, ortak ekonomik vizyonun derinleşmesine katkı sunacaktır.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ikili ekonomik ilişkilerin temel sütunlarından birini karşılıklı doğrudan yatırımlar (Foreign Direct Investment – FDI) oluşturmaktadır. Bu yatırım biçimi, yalnızca ticari kazanç sağlamayı değil, aynı zamanda stratejik ortaklık inşası, ekonomik entegrasyon ve bilgi transferi gibi çok boyutlu etkiler üretmeyi hedeflemektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren küresel sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve Türkiye'deki yatırım ortamının görece istikrara kavuşmasıyla birlikte, ABD kaynaklı doğrudan yatırımlar ivme kazanmış; eşzamanlı olarak Türk sermayesinin ABD pazarına yönelimi de gözle görülür şekilde artmıştır.

ABD, uzun yıllardır Türkiye'de doğrudan yatırım yapan başlıca ülkeler arasında yer almaktadır. 2023 yılı itibarıyla ABD'nin Türkiye'deki doğrudan yatırım stoğu yaklaşık 14 milyar Amerikan doları düzeyinde olup, bu yatırımlar enerji, finans, sanayi ve bilgi teknolojileri gibi stratejik sektörlerde yoğunlaşmaktadır.

Enerji sektöründe ExxonMobil, Chevron ve General Electric gibi Amerikan çokuluslu şirketleri, doğalgaz altyapısı, yenilenebilir enerji ve enerji iletim teknolojileri alanlarında önemli projelere yatırım yapmıştır. Finans ve bankacılık sektöründe Citibank, JP Morgan ve MetLife gibi kuruluşlar, doğrudan yatırımlar yoluyla Türkiye'nin finansal derinliğine katkı sağlamış, finansal piyasaların kurumsallaşmasında etkin rol oynamıştır. Bilgi teknolojileri alanında Microsoft, Amazon Web Services ve Google gibi firmalar, veri merkezleri, yapay zekâ uygulamaları ve bulut bilişim altyapısı gibi alanlarda yatırımlarını artırmıştır. Sanayi ve üretim sektöründe Coca-Cola, Ford ve Procter & Gamble gibi şirketlerin Türkiye'deki üretim tesisleri, hem yerel istihdam yaratmakta hem de Türkiye'yi bölgesel üretim üssü konumuna taşımaktadır.

ABD yatırımları yalnızca sermaye girişi açısından değil, aynı zamanda teknoloji transferi, yönetim bilgi birikimi ve kurumsal yönetişim ilkelerinin yerleşmesi bakımından da Türkiye ekonomisine nitelikli katkı sunmaktadır.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki doğrudan yatırımları, son on yılda kademeli bir artış eğilimi göstermiştir. 2023 yılı itibarıyla Türk firmalarının ABD'deki doğrudan yatırım tutarı yaklaşık 2 milyar Amerikan doları civarındadır. Söz konusu yatırımlar; gıda ve perakende, savunma sanayi, havacılık, lojistik, teknoloji ve dijital girişimler gibi çeşitli sektörlerde konumlanmaktadır.

Gıda ve perakende alanında Ülker (Pladis), Mavi Jeans ve Simit Sarayı gibi markalar, ABD genelinde mağaza açılımları ve dağıtım ağı yatırımları yoluyla pazarda konum

kazanmıştır. Savunma ve havacılık sektöründe ASELSAN, Roketsan ve TUSAŞ gibi firmalar, Ar-Ge ofisleri ve teknik iş birlikleri üzerinden Amerikan savunma sanayiiyle bağlantı kurmuştur. Lojistik alanında Türk Hava Yolları ve Turkish Cargo gibi firmalar, ABD'deki operasyonlarını genişleterek küresel tedarik zincirinde etkinliklerini artırmıştır. Ayrıca son yıllarda artan sayıda Türk teknoloji girişimi, Silikon Vadisi gibi teknoloji kümelenmelerinde yer almakta, ABD sermayesiyle ortaklıklar geliştirerek küresel ölçekli rekabet gücü kazanmaktadır.

Küresel güç dengelerinin yeniden tanımlandığı, enerji güvenliğinin stratejik önceliğe dönüştüğü ve çok taraflı iş birliklerinin öne çıktığı bir dönemde, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler, giderek daha fazla dikkat çeken bir alan hâline gelmiştir. Orta Asya ve Güney Kafkasya coğrafyasında yer alan Türk dili konuşan devletler — Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan — zengin doğal kaynakları, gelişen altyapı ağları ve büyüyen pazar yapılarıyla hem bölgesel hem küresel aktörler için cazip iş birliği alanları sunmaktadır. ABD ise bu bölgeye yönelik politikalarında yalnızca ticari çıkarları değil, aynı zamanda jeopolitik istikrar, enerji arz güvenliği ve çok taraflı kalkınma hedeflerini de öncelikli olarak ele almaktadır.

Türk devletleriyle geliştirilen ekonomik ilişkiler, klasik ikili ticaretin ötesinde çok katmanlı bir stratejik çerçeveye oturmakta; enerji, ulaştırma altyapısı, dijital dönüşüm ve yeşil kalkınma gibi alanlarda çeşitlenmektedir. Bu bağlamda ABD'nin geliştirdiği kurumsal mekanizmalar, özellikle "C5+1" formatında yürütülen çok taraflı diyaloglar ve USAID gibi kalkınma odaklı kurumlar aracılığıyla bölgedeki Türk devletleriyle yapıcı ekonomik temaslara dönüşmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletlerine yönelik ekonomik temasları, klasik ticari ilişkilerden öteye geçerek uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda şekillenmiş çok katmanlı bir iş birliği modeline dayanmaktadır. Bu model; enerji güvenliğinden ulaştırma ağlarına, kalkınma yardımlarından teknik desteğe kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Türkiye ile tarihsel, kültürel ve siyasi bağları güçlü olan Türk devletleri, ABD açısından yalnızca yeni pazarlar değil, aynı zamanda Çin ve Rusya gibi küresel rakiplere karşı jeoekonomik bir dengeleme alanı olarak da değerlendirilmektedir.

ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki Türk dili konuşan devletlerle kurduğu ekonomik strateji, üç temel hedefe yönelmiştir: enerji kaynaklarına çeşitlendirilmiş erişim sağlamak, altyapı ve lojistik projeler aracılığıyla bölgeyi küresel pazarlarla entegre etmek ve çok taraflı kalkınma programlarıyla yerel kurumsal kapasiteyi güçlendirmek. Bu strateji, askeri

müdahaleden çok, ekonomik kalkınma, sivil toplum desteği ve teknik iş birliği gibi "yumuşak güç" araçlarıyla yürütülmektedir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş süreçlerini desteklemiş; bunun karşılığında bu devletlerden enerji arzı, siyasi istikrar ve Batı'ya yönelim konusunda stratejik iş birliği beklemiştir. ABD'nin bölgedeki varlığı doğrudan hegemonik baskıdan ziyade jeoekonomik nüfuz tesisine dayalı bir yönelimi temsil etmektedir.

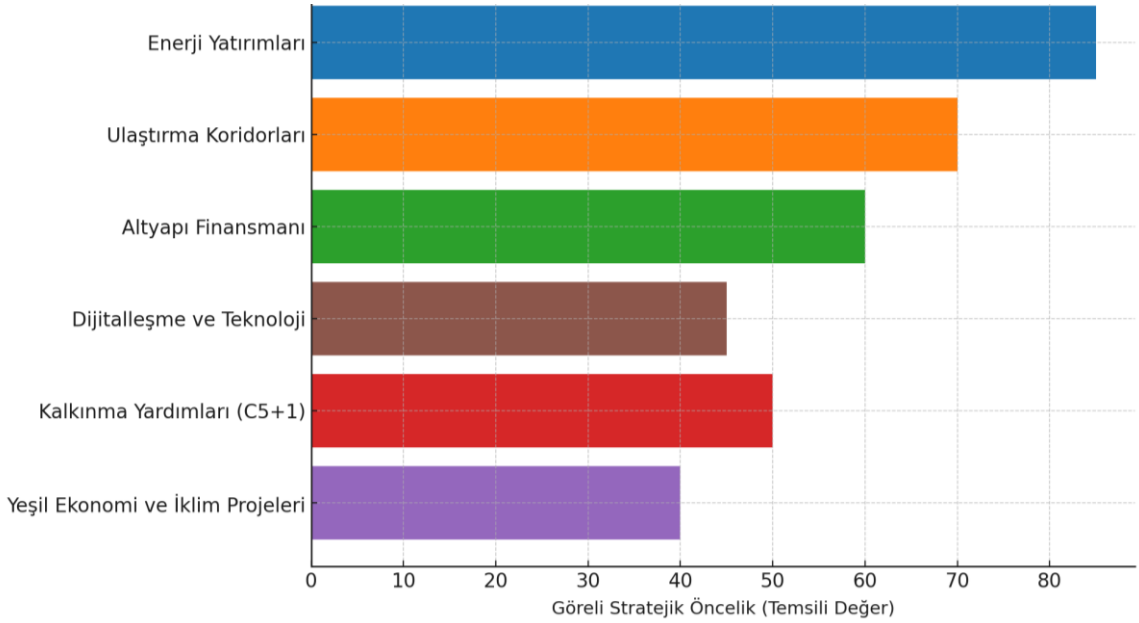
ABD'nin Türk devletleriyle ekonomik etkileşiminde en belirgin alanların başında enerji sektörü gelmektedir. Kazakistan'daki Tengiz ve Kaşagan petrol sahalarında Chevron ve ExxonMobil gibi Amerikan şirketlerinin yatırımları bu stratejinin somut yansımalarıdır. Aynı şekilde Azerbaycan üzerinden geçen Bakü–Tiflis–Ceyhan (BTC) boru hattı ve Güney Gaz Koridoru (TANAP–TAP) projeleri, ABD'nin bölge enerji kaynaklarının Rusya dışındaki alternatif yollarla Avrupa'ya ulaştırılması hedefinin parçasıdır. Bu projelerde ABD, hem siyasi hem de finansal destek sunmuş; enerji güvenliğini yalnızca bir ekonomik mesele değil, jeopolitik bir denge aracı olarak konumlandırmıştır.

Buna paralel olarak, Orta Asya'yı Avrupa ve Çin pazarlarına bağlamayı amaçlayan Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru (Middle Corridor) gibi altyapı projeleri, ABD'nin desteklediği bölgesel bağlantı ağlarının merkezinde yer almaktadır. Bu hat, Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi"ne karşı Batılı alternatif bir lojistik güzergâh oluşturmakta; Kazakistan, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'ye, oradan Avrupa'ya uzanan stratejik bir koridor sunmaktadır. ABD bu projeleri yalnızca ekonomik fayda açısından değil, aynı zamanda bölgedeki ülkelerin dışa bağımlılığını azaltacak bir araç olarak desteklemektedir.

2015 yılında kurulan C5+1 formatı, ABD ile beş Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) arasındaki çok taraflı iş birliğini kurumsal çerçeveye oturtmayı hedefleyen önemli bir platformdur. Bu girişim çerçevesinde sürdürülen ekonomik projeler, sadece büyük ölçekli altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda enerji verimliliği, dijitalleşme, girişimcilik, kadınların ekonomik hayata katılımı ve iklim değişikliği ile mücadele gibi alanlara yayılmaktadır.

ABD'nin bu platform aracılığıyla yürüttüğü kalkınma yardımları ve teknik destek programları büyük ölçüde USAID, U.S. Development Finance Corporation (DFC) ve EXIM Bank gibi kurumlar üzerinden koordine edilmektedir. Örneğin, "Central Asia Investment Partnership" gibi girişimler yoluyla ABD, bölge ülkelerinde özel sektör gelişimini teşvik etmekte; özellikle yeşil enerji, teknoloji altyapısı ve KOBİ'lerin finansmana erişimi gibi konularda doğrudan finansman ve teknik danışmanlık sağlamaktadır.

Ayrıca, C5+1 kapsamındaki “Energy and Environment Working Group” ve “Connectivity Working Group” gibi alt mekanizmalar, ABD’nin sürdürülebilir kalkınma vizyonunu yerel politikalarla eşgüdümlü hâle getirme çabasını yansıtmaktadır. Bu çalışmalar, Türk devletleriyle yürütülen ekonomik ilişkilerin sadece kısa vadeli ticari çıkarlar etrafında değil, uzun vadeli kurumsal iş birliği mantığıyla sürdüğünü göstermektedir.

Şekil 2.2. ABD’nin Türk Devletleriyle Ekonomik Temas Alanları.

Şekil 2’de Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Devletleriyle kurduğu ekonomik ilişkilerin sektörel öncelikleri temsilî değerler üzerinden gösterilmektedir. Grafik, ABD’nin bölgedeki stratejik ekonomik angajmanlarının yoğunlaştığı başlıca alanları karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır.

Grafikte en yüksek stratejik önceliğe sahip alanın enerji yatırımları olduğu görülmektedir (yaklaşık 85 birim). Bu durum, ABD'nin Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi enerji zengini ülkelerle geliştirdiği hidrokarbon projelerine verdiği önemi yansıtmaktadır. Özellikle Chevron ve ExxonMobil gibi Amerikan enerji şirketlerinin bölgede aktif rol alması bu önceliği pekiştirmektedir.

Ulaştırma koridorları ve altyapı finansmanı, sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer alarak ABD'nin Türk Devletleriyle olan bölgesel bağlantılılık projelerine verdiği desteği göstermektedir. Bu bağlamda, Trans-Hazar ulaştırma girişimi ve Çin’in “Kuşak ve Yol” inisiyatifine karşı alternatif güzergâhlar ABD’nin dikkatini çekmektedir.

Dijitalleşme ve teknoloji, kalkınma yardımları (C5+1) ve yeşil ekonomi ile iklim projeleri, göreli olarak daha düşük ama yine de önemli stratejik öncelikler olarak öne

çıkmaktadır. Bu alanlarda, ABD'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve iklim değişikliğiyle mücadele politikaları doğrultusunda bölgesel ülkelerle iş birliklerini çeşitlendirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle dijital altyapı ve çevre dostu projelere yönelik teknik yardım ve eğitim programları bu kapsamda değerlendirilebilir.

Genel olarak, grafik ABD'nin Türk Devletleriyle olan ekonomik ilişkilerinde enerji güvenliği ve bölgesel ulaşım altyapısının ön planda olduğunu, ancak bu ilişkilerin dijital dönüşüm, kalkınma iş birliği ve iklim hassasiyeti gibi alanlara da yayılmakta olduğunu göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ile Türk Devletleri (özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan) arasındaki dış ticaret ilişkileri son on beş yılda istikrarlı bir şekilde gelişmekte olup, hem hacimsel hem de yapısal açıdan dikkat çekici dönüşümler geçirmiştir. 2010–2024 yılları arasındaki döneme bakıldığında, taraflar arasında gerçekleşen ticaretin yapısının enerji, tarım ürünleri ve yüksek teknoloji ekseninde yeniden şekillendiği görülmektedir.

1. Ticaret Hacminin Genel Gelişimi

ABD ile Türk Devletleri arasındaki toplam ticaret hacmi 2010 yılında yaklaşık 4,3 milyar dolar seviyesindeyken, 2023 yılı itibarıyla bu rakam 9,7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış, yalnızca rakamsal büyümeyi değil, aynı zamanda ticaretin daha dengeli ve çeşitlendirilmiş bir yapıya kavuştuğunu da göstermektedir.

– Azerbaycan ile ticaretin ana ekseni petrol ve doğal gaz ihracatı olurken, ABD tarafı özellikle enerji ekipmanları ve mühendislik hizmetleri sunmaktadır.

– Kazakistan, ABD için Orta Asya'daki en büyük ticaret ortağıdır; başlıca ihraç kalemleri arasında uranyum, petrol, buğday ve nadir metaller yer almaktadır.

– Özbekistan ile ticaret daha çok tarımsal ürünler, tekstil ve kimyasal maddeler üzerine yoğunlaşmıştır; son yıllarda ABD tarafından yazılım ve eğitim teknolojileri ihracatında artış görülmektedir.

2. Sektörel Yapı: Enerji, Tarım ve Yüksek Teknoloji

Enerji sektörü ticaretin temel direğini oluşturmaya devam etmektedir. ABD, Chevron ve ExxonMobil gibi şirketleri vasıtasıyla özellikle Kazakistan ve Azerbaycan'da aktif olarak yer almakta; bu durum, petrol ve doğal gaz alanında iki yönlü ticareti artırmaktadır.

Tarım ürünleri ise Özbekistan ve Kazakistan bağlamında önem arz etmektedir. ABD, genetiği geliştirilmiş tohumlar, tarım makineleri ve gübre ürünleri ihraç ederken; karşılığında pamuk, tahıl ve meyve-sebze ithalatı gerçekleştirmektedir.

Yüksek teknoloji alanında ise son dönemde artan bir ivme söz konusudur. Özellikle dijital altyapı, e-devlet sistemleri, eğitim teknolojileri ve tıbbi cihazlar alanında Türk Devletleri'ne yönelik ABD ihracatı dikkat çekmektedir.

3. Ticaretin Karakteristik Özellikleri ve Eğilimler

ABD ile Türk Devletleri arasındaki ticaretin en önemli özelliklerinden biri, asimetrik yapıdır. ABD, genellikle yüksek katma değerli ürünler ihraç etmekte; buna karşın ithalatında ham madde ve enerji ürünleri ağırlıktadır. Bununla birlikte, 2020 sonrası dönemde, özellikle COVID-19 pandemisi ve küresel tedarik zinciri kırılmaları sonrasında, daha karşılıklı bağımlılığa dayalı bir yapının oluşmaya başladığı görülmektedir.

2020–2024 arası dönemde ABD'nin bölgeye olan dijital ihracat kapasitesi artmış, özellikle siber güvenlik yazılımları ve uzaktan eğitim sistemleri ile ilgili ürünler ön plana çıkmıştır. Bu eğilim, Türk Devletleri'nin dijital dönüşüm politikalarıyla da örtüşmektedir.

Tablo 2.3. İkili Ticaretin Ülke Bazlı Dağılımı

Yıl	ABD–Azerbaycan Ticaret (Milyar $)	ABD–Kazakistan Ticaret (Milyar $)	ABD–Özbekistan Ticaret (Milyar $)
2010	1.2	2.5	0.6
2015	1.7	3.4	0.8
2020	2.1	4.1	1.1
2023	2.5	5.3	1.4

Veriler, ABD'nin Türk Devletleriyle ekonomik entegrasyonunu artırmakta kararlı olduğunu ve bu sürecin sadece enerjiye dayalı değil, aynı zamanda teknoloji ve tarım alanlarını da kapsayacak şekilde çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle ABD'nin "C5+1" çerçevesinde geliştirdiği ekonomik diplomasi girişimleri, bölgesel iş birliğini kurumsallaştırarak ticaretin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Bunun yanında, Türk Devletleri'nin ABD ile ticarette daha dengeli bir yapı oluşturabilmesi için dış ticaret politikalarını çeşitlendirmesi, yüksek katma değerli ürün ihracatını artırması ve dijitalleşme kapasitesini geliştirmesi kritik öneme sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Devletleriyle olan ekonomik ilişkileri yalnızca devletler arası diplomasi ve kalkınma yardımları düzeyinde sınırlı kalmamakta, aynı zamanda çok uluslu Amerikan şirketlerinin doğrudan yatırımları ve ticari faaliyetleri üzerinden de derinleşmektedir. Bu çerçevede enerji, dijital dönüşüm, altyapı geliştirme ve e-ticaret gibi

stratejik alanlarda faaliyet gösteren özel sektör aktörleri, bölgesel ekonomik kalkınmaya kayda değer katkılar sunmaktadır.

Enerji alanında ABD merkezli Chevron ve ExxonMobil gibi büyük şirketler, Orta Asya'daki hidrokarbon kaynaklarının işletilmesinde uzun süredir önemli aktörler arasında yer almaktadır. Chevron, 1993 yılında Kazakistan hükümetiyle yaptığı anlaşma çerçevesinde Tengizchevroil adlı ortak girişimi kurarak Tengiz petrol sahasındaki üretim süreçlerini modernleştirmiş ve ülkenin petrol ihracat kapasitesine kayda değer katkılarda bulunmuştur. ExxonMobil ise Karachaganak ve Kaşagan gibi stratejik enerji sahalarında faaliyet göstererek, Kazakistan'ın enerji sektörüne ileri düzeyde teknoloji ve uzmanlık transferi sağlamaktadır. Bu şirketlerin etkisi sadece enerji üretimiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yerel düzeyde istihdam yaratılması, teknik eğitimlerin sunulması ve altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi gibi alanlarda da belirgin şekilde hissedilmektedir.

Bununla birlikte, enerji dışı sektörlerde de Amerikan şirketlerinin etkisi artmaktadır. General Electric, özellikle GE Infrastructure birimiyle Özbekistan'daki enerji altyapısının yenilenmesine katkı sağlamaktadır. GE, doğal gaz santrallerinin modernizasyonu, yüksek verimli türbinlerin kurulumu ve akıllı şebeke çözümlerinin uygulanması gibi projelerde Özbek kamu kurumlarıyla iş birliği yürütmektedir. Bu yatırımlar, ülkenin enerji verimliliğini artırmakla kalmayıp aynı zamanda yerli teknik kadronun eğitimi ve istihdamına da katkı sunmaktadır.

Dijital dönüşüm alanında ise Microsoft ve Google gibi teknoloji devleri, Türk Devletleri'nin kamu sektörü ve girişimcilik ekosistemine yönelik destekler sağlamaktadır. Microsoft, Kazakistan ve Özbekistan'da bulut teknolojileri, e-devlet uygulamaları, uzaktan eğitim platformları ve siber güvenlik çözümleri gibi alanlarda kapsamlı projeler yürütmektedir. Bu çerçevede başlatılan Digital Future of Central Asia programı, kamu kurumlarının dijital kapasitesini geliştirmeyi ve genç girişimcilere teknoloji inkübatörleri sunmayı amaçlamaktadır. Google ise "Google for Startups" programlarıyla özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'daki dijital girişimlerin küresel pazarlara entegrasyonunu kolaylaştırmakta, aynı zamanda eğitim teknolojileri alanında destekler sunmaktadır.

E-ticaret alanında Amazon, doğrudan perakende yatırımlarından ziyade bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin dijitalleşme süreçlerine katkı sağlamaktadır. Özellikle Kazakistan'da yürütülen iş birlikleri aracılığıyla yerel KOBİ'lerin Amazon platformu üzerinden küresel pazarlara erişimi sağlanmış; lojistik, dijital pazarlama ve ürün yönetimi gibi konularda teknik destek sunulmuştur. Ayrıca Amazon Web Services (AWS) aracılığıyla, finansal

teknoloji (fintech), eğitim ve sağlık gibi sektörlerde dijital altyapının güçlendirilmesine yönelik çözümler sunulmaktadır.

Bu örnekler, Amerikan özel sektörünün Türk Devletleri'nde yalnızca ticari kazanç hedeflemediğini, aynı zamanda bölgesel kalkınmaya ve kurumsal kapasiteye doğrudan katkı sağladığını göstermektedir. Bu katkılar enerji üretiminden dijital altyapıya, eğitimden e-ticarete kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Ancak bu şirketlerin etkisinin daha da artırılabilmesi için, Türk Devletleri'nin yatırım ortamını daha öngörülebilir hale getirmesi, dijital regülasyonlarını uluslararası standartlara uyumlu hale getirmesi ve veri güvenliği alanındaki yasal çerçeveyi netleştirmesi büyük önem taşımaktadır.

Amerikan özel sektörünün ve çok uluslu şirketlerin Türk Devletleri coğrafyasındaki varlığı, son yıllarda hem sektörel çeşitlilik hem de yatırım hacmi açısından kayda değer bir artış göstermiştir. Özellikle enerji, altyapı ve dijital dönüşüm alanlarında faaliyet gösteren ABD menşeli şirketler, yalnızca ekonomik büyümeye değil, aynı zamanda teknolojik transfer, kurumsal kapasite gelişimi ve insan kaynağının niteliğinin artırılmasına da önemli katkılar sağlamaktadır. Bu şirketlerin bölgedeki faaliyetleri, Amerikan ekonomik diplomasisinin pratik yansımaları olarak değerlendirilmekte ve karşılıklı bağımlılık temelinde şekillenen çok boyutlu ilişkileri güçlendirmektedir.

Enerji sektöründe ABD'nin önde gelen şirketlerinden biri olan Chevron, Kazakistan'da bulunan Tengiz petrol sahasındaki faaliyetleri aracılığıyla ülke ekonomisine stratejik katkılar sunmaktadır. 2025 yılı itibarıyla Chevron'un Tengiz sahasındaki genişleme projesine yaptığı yatırım 533 milyon ABD dolarını aşmıştır. Bu yatırım sayesinde günlük petrol üretimi 1 milyon varile ulaşmış ve bu miktar dünya genelindeki toplam arzın yaklaşık %1'ine denk gelmektedir. Bu çerçevede Chevron'un katkısı yalnızca üretim hacmiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda ileri düzey mühendislik teknolojilerinin transferi, yerel istihdamın artırılması ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı üretim standartlarının bölgeye kazandırılması gibi çok yönlü etkiler doğurmaktadır.

Benzer biçimde, General Electric (GE) şirketi Özbekistan'da enerji altyapısının modernizasyonuna yönelik kapsamlı projeler yürütmektedir. Güney Hisar bölgesinde yürütülen gaz üretimini artırma projesi kapsamında GE tarafından kurulan değişken hızlı santrifüj kompresör sistemleri, enerji verimliliğini önemli ölçüde artırmış ve ülkenin enerji sektöründe dışa bağımlılığı azaltma stratejisine somut katkı sağlamıştır. Bu projeler aynı zamanda teknik personelin eğitimi, yerel tedarik zincirlerinin güçlendirilmesi ve yenilikçi mühendislik çözümlerinin yerelleştirilmesi gibi kurumsal kapasiteyi artırıcı işlevler de üstlenmektedir.

Dijital dönüşüm alanında Microsoft ve Google gibi Amerikan teknoloji devleri, Türk Devletleri'nde dijital altyapının gelişimini desteklemekte ve kamu hizmetlerinin modernizasyonuna katkı sunmaktadır. Microsoft'un Kazakistan'daki dijitalleşme programları çerçevesinde 2023 yılı itibarıyla 200.000'den fazla öğrenci ve 250 öğretmen dijital beceriler, bulut teknolojileri ve siber güvenlik alanlarında eğitim almıştır. Bu eğitimler, Microsoft'un "Central Asia Digital Future" adlı bölgesel inisiyatifi kapsamında düzenlenmiş ve kamu-özel sektör iş birliğinin başarılı bir örneğini teşkil etmiştir.

Buna ek olarak, Amazon Web Services (AWS), Özbekistan ve Kırgızistan'da küçük ve orta ölçekli işletmelerin dijitalleşmesine yönelik çözümler sunmakta, bu işletmelerin küresel pazarlara entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır. AWS'nin sunduğu bulut tabanlı altyapılar, bölgesel girişimcilerin finansal teknoloji, eğitim ve sağlık sektörlerinde yenilikçi hizmetler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, veri güvenliği ve dijital lojistik alanlarında sağlanan teknik destekler, bölgenin dijital egemenliğini güçlendirme sürecine de katkı sunmaktadır.

Tüm bu örnekler göstermektedir ki, Amerikan çok uluslu şirketleri yalnızca sermaye ve teknoloji transferi gerçekleştirmemekte, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, dijital kapsayıcılık ve yerel kapasite inşası gibi alanlarda da stratejik roller üstlenmektedir. Bu şirketlerin yatırımları, Türk Devletleri'nin ulusal kalkınma stratejileri ile örtüşen ve uzun vadeli etkiler doğuran bir nitelik taşımaktadır. Ancak bu süreçte yatırım ortamının öngörülebilirliği, hukukun üstünlüğü, fikri mülkiyet haklarının korunması ve veri güvenliği gibi unsurların güçlendirilmesi, Amerikan özel sektörünün ilgisini sürdürmesi açısından belirleyici olacaktır.

Enerji sektöründeki doğrudan yatırımlar, örneğin Chevron'un Kazakistan'daki Tengiz sahasındaki 533 milyon dolarlık yatırımı, yalnızca üretim artışı sağlamamakta, aynı zamanda yerel enerji altyapısının modernizasyonuna ve bölgesel enerji güvenliğine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda ABD şirketleri, klasik yatırımcı kimliğinden öte, bölgesel kalkınmanın teknik ortakları haline gelmiştir.

Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, Amerikan özel sektörünün Türk Devletleri coğrafyasındaki varlığı, yalnızca ekonomik bir genişleme değil, aynı zamanda ortak kalkınma hedeflerini destekleyen çok katmanlı ve karşılıklı faydaya dayalı bir stratejik ortaklık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, sadece şirketler ve hükümetler arasında değil, aynı zamanda yerel toplumlar, eğitim kurumları ve genç girişimciler nezdinde de olumlu dönüşümler yaratmaktadır.

Son yıllarda ABD ile Türk Devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin en hızlı gelişen alanlarından biri de dijital ekonomi ve yüksek teknoloji temelli iş birlikleridir. Bu süreç,

yalnızca özel sektör yatırımlarıyla değil, aynı zamanda kamu–özel sektör iş birlikleri ve dijital kapasite geliştirme programlarıyla da desteklenmektedir.

Yukarıda analiz edilen üç temel alan, ABD'nin Türk Devletleri ile yürüttüğü ekonomik iş birliğinin sektörel çeşitliliğini ve stratejik derinliğini göstermektedir. Enerji diplomasisi, ulaşım altyapısı ve dijital dönüşüm, sadece ekonomik kalkınma açısından değil, aynı zamanda jeopolitik denge, teknolojik modernizasyon ve bölgesel entegrasyon açısından da uzun vadeli etkilere sahiptir. Bu çerçevede ABD, Türk Dünyası'yla kurduğu ekonomik ilişkileri çok boyutlu bir stratejik ortaklığa dönüştürmekte ve bu süreçte hem devletlerarası hem de özel sektör temelli araçları etkin biçimde kullanmaktadır.

Sonuç olarak, Amerikan çok uluslu şirketlerinin Türk Devletleri ile ilişkilerinin güçlendirilmesi, sadece ekonomik kazanımlarla sınırlı kalmayıp, uzun vadede bölgede kurumsal şeffaflık, dijital dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda da dönüşümsel etkiler yaratabilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle, ilgili devletlerin yatırım ortamını güçlendirmesi, hukuki altyapıyı uluslararası standartlara uygun hale getirmesi ve dijital düzenlemeleri netleştirmesi, bu iş birliğinin derinleşmesinde belirleyici olacaktır.

2.3 Güvenlik, Savunma ve Askerî Ortaklıklar

21. yüzyılın başından itibaren küresel güvenlik mimarisi yalnızca klasik askerî tehditlerle değil, aynı zamanda hibrit tehditler, sınır aşan terörizm, siber saldırılar ve bölgesel istikrarsızlık gibi çok boyutlu risklerle şekillenmektedir. Bu yeni güvenlik ortamı, başta Orta Asya ve Kafkasya olmak üzere Avrasya'nın merkezindeki Türk Devletlerini, yalnızca kendi iç güvenliklerini sağlamaya değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik sistemleriyle daha yakın entegrasyon arayışlarına da yönlendirmiştir. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri ile Türk Devletleri arasında gelişen güvenlik ve savunma iş birlikleri, yalnızca ikili ilişkilerin bir sonucu değil, aynı zamanda küresel tehditlere karşı oluşturulan çok taraflı stratejik denklemlerin de bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

ABD, Türk Devletleri ile olan ilişkilerinde güvenlik boyutunu uzun süredir çok katmanlı bir strateji çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu strateji; bölgesel denge politikaları, enerji koridorlarının güvenliği, terörle mücadele kapasitesinin artırılması ve demokratikleşme süreçlerinin desteklenmesi gibi çok yönlü hedefleri kapsamaktadır. Özellikle Afganistan'daki askerî operasyonlar bağlamında Türk Devletleri, lojistik destek, üs kullanımı ve sınır güvenliği açısından ABD için vazgeçilmez ortaklar haline gelmiştir. Buna ek olarak, çeşitli askerî eğitim ve danışmanlık programları, barışı koruma misyonları ve savunma sanayi iş birlikleriyle bu ilişkiler kurumsallaştırılmış ve stratejik derinlik kazanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası güvenlik sisteminde yaşanan paradigmatik değişim, Orta Asya'nın jeopolitik konumunu yeniden tanımlamış ve bu bölgeyi küresel güç merkezlerinin dış politika öncelikleri arasına taşımıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi Türk Devletleri, hem enerji kaynakları hem de Çin, Rusya, Hindistan ve Avrupa arasında stratejik bir geçiş hattı olmaları nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) güvenlik politikalarının ilgi odağı hâline gelmiştir.

ABD, bu yeni devletleri yalnızca enerji temelli ekonomik iş birlikleri açısından değil, aynı zamanda Orta Asya'daki güvenlik dengelerini şekillendirme potansiyelleri bağlamında da değerlendirmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında küresel terörle mücadele stratejisinin bir parçası olarak, Orta Asya'nın lojistik ve operasyonel merkez olarak konumlandırılması, bölgedeki ABD askeri varlığının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Kırgızistan'daki Manas Hava Üssü ve Özbekistan'daki Karşı-Hanabad Üssü, ABD'nin Afganistan müdahalesi sırasında hayati öneme sahip lojistik merkezler olarak kullanılmıştır. Manas Üssü, 2001–2014 yılları arasında ABD askerî birliklerinin sevkiyatı ve yakıt ikmali açısından kilit rol üstlenmiş, Karşı-Hanabad ise özel harekât ve lojistik faaliyetler için operasyonel üs olarak işlev görmüştür.

ABD'nin Orta Asya'ya yönelik bu güvenlik stratejisi, yalnızca bölgesel istikrarın sağlanması değil, aynı zamanda Çin'in artan etkisinin dengelenmesi, Rusya'nın askerî ve siyasi nüfuzunun sınırlandırılması ve İran gibi aktörlerin kontrol altına alınması hedefleriyle de ilişkilidir. Dolayısıyla ABD, Orta Asya'daki Türk Devletlerini "istikrarlı müttefikler" olarak tanımlamış ve bu tanım doğrultusunda çok düzeyli askerî, diplomatik ve ekonomik araçları aynı anda devreye sokmuştur.

ABD'nin Türk Devletleriyle kurduğu güvenlik ilişkilerinin önemli bir boyutu da askerî eğitim, danışmanlık ve kapasite geliştirme programlarıdır. Bu programlar, bölgede askerî profesyonelleşmenin teşvik edilmesi, sivil-asker ilişkilerinin güçlendirilmesi ve NATO standartlarında savunma reformlarının uygulanması açısından stratejik işlev görmektedir.

ABD Savunma Bakanlığı (Department of Defense - DoD) ve Savunma Güvenliği İşbirliği Ajansı (Defense Security Cooperation Agency - DSCA) tarafından koordine edilen bu programların başında, Uluslararası Askerî Eğitim ve Eğitim Programı (International Military Education and Training - IMET) gelmektedir. IMET kapsamında, Türk Devletleri'nden subaylar ve askerî uzmanlar, ABD'de yer alan askerî akademilerde ve savunma kurumlarında eğitim almakta, savaş stratejileri, kriz yönetimi, lojistik planlama ve barış gücü operasyonları gibi alanlarda nitelikli bilgi ve deneyim kazanmaktadır.

2001–2024 yılları arasında Kazakistan ve Kırgızistan'dan yüzlerce askerî personelin IMET programları aracılığıyla eğitildiği, bu personelin daha sonra kendi ülkelerinde üst düzey askerî ve bürokratik görevlerde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Kazakistan Savunma Bakanlığı ve ABD arasında yürütülen ortak tatbikatlar ve kriz simülasyonları, bölgesel güvenlik anlayışının dönüşmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Kırgızistan, barış gücü operasyonlarına hazırlık bağlamında ABD'den sağlanan teknik destek ve eğitim yardımları sayesinde Birleşmiş Milletler bünyesinde görev alabilecek askerî birliklerin oluşturulması sürecini başarıyla tamamlamıştır.

Bu programlar sadece teknik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda demokratik denetim ilkeleri, insan haklarına duyarlı askerî yapı ve sivil-asker ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gibi normatif değerleri de kapsamıştır. Bu bağlamda ABD'nin askerî eğitim politikaları, Türk Devletleri'nde savunma sektörü reformlarının demokratikleşme süreçleriyle entegrasyonuna hizmet etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'daki Türk Devletleri, uluslararası barış ve güvenlik çabalarına katkı sağlamak amacıyla barış gücü misyonlarına katılım göstermişlerdir. Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile iş birliği içinde çeşitli eğitim programları ve operasyonel faaliyetler yürütülmüştür.

Kazakistan, 2003 yılında Irak'ta yürütülen çok uluslu koalisyon çerçevesinde barış gücü birlikleri göndermiştir. Bu birlikler, özellikle mühendislik ve insani yardım alanlarında görev alarak, bölgedeki istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Kazakistan'ın bu katkısı, ülkenin uluslararası güvenlik alanındaki sorumluluklarını yerine getirme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Kırgızistan, NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" programına aktif olarak katılmış ve bu kapsamda çeşitli barış gücü eğitimleri almıştır. Kırgızistan Silahlı Kuvvetleri personeli, NATO standartlarına uygun eğitimler alarak, uluslararası barış operasyonlarında görev yapabilecek yetkinliğe ulaşmıştır. Bu eğitimler, ülkenin savunma kapasitesinin artırılmasına ve uluslararası güvenlik yapılarıyla entegrasyonuna katkı sağlamıştır.

Özbekistan, 2001 yılında ABD ile imzaladığı anlaşma çerçevesinde, Karşı-Hanabad Hava Üssü'nü ABD kuvvetlerinin kullanımına açmıştır. Bu üs, Afganistan'daki operasyonlar için lojistik destek sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Ancak, 2005 yılında Andican olaylarının ardından ABD-Özbekistan ilişkilerinde yaşanan gerginlik nedeniyle, ABD kuvvetleri bu üsten çekilmiştir.

Tacikistan, NATO'nun "Barış İçin Ortaklık" programına katılarak, barış gücü eğitimleri ve tatbikatlarına ev sahipliği yapmıştır. Tacikistan Silahlı Kuvvetleri, bu program kapsamında

çeşitli eğitimler alarak, uluslararası barış operasyonlarına katkı sağlama kapasitesini artırmıştır. Ayrıca, Tacikistan'ın coğrafi konumu, ülkenin Afganistan'daki istikrar çabalarına destek vermesini önemli kılmaktadır.

Türkmenistan, tarafsızlık politikası gereği uluslararası askeri ittifaklara katılmamakla birlikte, Birleşmiş Milletler (BM) barış gücü operasyonlarına lojistik destek sağlamıştır. Türkmenistan, BM'nin Afganistan'daki misyonlarına ev sahipliği yaparak, bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Bu ülkelerin barış gücü misyonlarına katılımı, sadece uluslararası güvenliğe katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kendi silahlı kuvvetlerinin profesyonelleşmesine ve uluslararası standartlara uyumuna da katkıda bulunmuştur. ABD ve NATO ile yürütülen ortak eğitim programları ve tatbikatlar, bu ülkelerin savunma kapasitelerinin artırılmasına ve uluslararası güvenlik yapılarıyla entegrasyonuna olanak sağlamıştır.

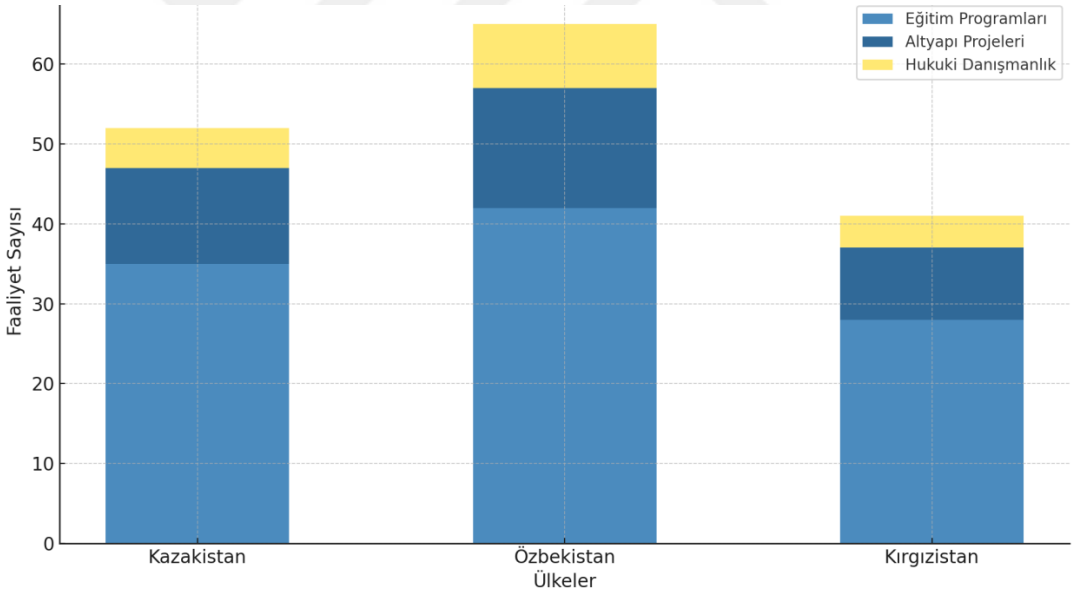
Küresel güvenlik algısı, son on yılda radikal bir dönüşüm geçirerek siber uzay temelli tehditleri ulusal güvenliğin öncelikli risk alanları arasına yerleştirmiştir. Kritik altyapıların dijitalleşmesi, devlet kapasitelerinin giderek daha fazla bilgi sistemlerine dayanması ve tehdit aktörlerinin asimetrik araçlarla hareket etmesi, siber güvenliği yalnızca teknik bir mesele olmaktan çıkararak, diplomasi, savunma ve kalkınma stratejilerinin merkezine oturtmuştur. Bu çerçevede, Türk Devletleri'nin de içinde yer aldığı Orta Asya bölgesi, gerek jeostratejik konumu, gerekse artan dijitalleşme düzeyi nedeniyle ABD'nin siber güvenlik diplomatisinin odak noktalarından biri hâline gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, 2020 sonrası dış politikasında siber tehditleri sadece savunma perspektifiyle değil, aynı zamanda kalkınma, yönetişim ve demokratik dirençlilik boyutlarıyla da değerlendirmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan başta olmak üzere, Türk Devletleri ile dijital risklerin yönetimine yönelik çok katmanlı iş birlikleri geliştirilmiştir. Söz konusu iş birlikleri, üç temel düzlemde yapılandırılmıştır: teknik kapasite inşası, mevzuat uyumu ve bölgesel koordinasyon.

Teknik kapasite inşası alanında ABD, Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) ve USAID Digital Strategy programları aracılığıyla, çeşitli altyapı destekleri ve uzmanlık eğitimleri sağlamaktadır. 2023 yılı itibarıyla Kazakistan'da kurulan Siber Dayanıklılık Eğitim Merkezi, ABD'nin teknik desteğiyle bölgedeki kamu görevlilerine ve BT uzmanlarına yönelik uluslararası düzeyde tanınan sertifika programları sunmaktadır. Aynı yıl, Özbekistan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Geliştirme Bakanlığı ile yapılan protokol doğrultusunda, 130'dan fazla kamu kurumu için sızma testi, olay müdahale eğitimi ve tehdit analiz kapasitesi sağlanmıştır.

Hukuki çerçevede ise ABD, Türk Devletleri'nin ulusal siber güvenlik stratejilerini uluslararası standartlarla uyumlaştırmalarını teşvik etmekte; Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi'ne uyum sürecine danışmanlık sağlamaktadır. Özellikle Kırgızistan'da 2022 yılında kabul edilen "Ulusal Bilgi Güvenliği Yasası", ABD'nin hukuki teknik desteğiyle Avrupa Konseyi ilkelerine paralel biçimde yapılandırılmıştır. Bu normatif yaklaşım, yalnızca teknik dayanıklılığı değil, aynı zamanda dijital haklar, şeffaflık ve veri egemenliği gibi demokratik ilkeleri de içermektedir.

Bölgesel düzeyde ise, ABD destekli Central Asia Cybersecurity Forum gibi çok taraflı platformlar, bilgi paylaşımı, tehdit istihbaratı değişimi ve ortak müdahale prosedürlerinin oluşturulması için işlevsel bir zemin sunmaktadır. 2023 Almatı Zirvesi'nde, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan siber güvenlik kurumları arasında imzalanan üçlü mutabakat zaptı, bölgesel bir siber kriz müdahale mekanizmasının altyapısını oluşturmuştur. Bu girişim, bölgedeki siber saldırıların %60'ının ortak kaynaklardan geldiğine dair 2022 tarihli analizlerin ardından gündeme alınmış ve uygulanmaya başlanmıştır.

Şekil 2.3. ABD ile Türk Devletleri Arasında Siber Güvenlik Alanındaki Kurumsal İş Birliklerinin Niceliksel Dağılımı (2020–2024)

Diyagram, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile yürüttüğü siber güvenlik alanındaki iş birliklerini faaliyet türlerine göre niceliksel olarak sınıflandırmakta ve karşılaştırmalı bir görünüm sunmaktadır. Veriler, üç temel kategoriye ayrılmıştır: eğitim programları, altyapı projeleri ve hukuki danışmanlık faaliyetleri. Bu kategoriler, ABD'nin siber güvenlik yaklaşımının yalnızca teknik donanım temelli değil, aynı

zamanda insan kaynağı yetiştirme ve yasal çerçevenin inşasına da odaklandığını ortaya koymaktadır.

Verilere göre Özbekistan, toplam faaliyet sayısı bakımından en fazla iş birliğine sahne olan ülke olarak öne çıkmaktadır. 42 eğitim programı, 15 altyapı projesi ve 8 hukuki danışmanlık faaliyetiyle Özbekistan, dijital kapasite inşasına yönelik ABD politikalarının merkezinde yer almıştır. Bu durum, ülkenin son yıllarda dijitalleşme gündemine öncelik vermesi ve ABD ile stratejik yakınlaşma politikası izlemesiyle ilişkilendirilebilir.

Kazakistan, eğitim programlarının sayısı bakımından Özbekistan'ın hemen ardından gelmektedir. Toplamda 52 faaliyet ile ülkede siber güvenlik kapasitesinin hem teknik hem de normatif açıdan güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kazakistan'da özellikle 2022 sonrası kurumsal siber güvenlik yapılarının güçlendirilmesi amacıyla ABD destekli eğitim merkezlerinin kurulması, bu tabloyu açıklayan önemli bir faktördür.

Kırgızistan, daha az sayıda faaliyetle temsil edilse de özellikle altyapı desteği ve olay müdahale sistemleri açısından iş birliklerinin dikkat çekici nitelikte olduğu görülmektedir. Bu durum, ülkenin dijitalleşme kapasitesinin henüz gelişmekte olması ve dış teknik desteğe olan ihtiyacın görece daha yüksek olması ile açıklanabilir.

Diyagramın sunduğu veriler, ABD'nin bölgesel siber güvenlik stratejisinin çok boyutlu, yapılandırılmış ve ülkelere göre uyarlanmış bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu iş birlikleri, dijital yönetişim, veri güvenliği, sivil altyapıların korunması ve normatif uyum gibi daha geniş güvenlik hedeflerinin parçası olarak değerlendirilmelidir.

11 Eylül 2001 sonrası dönemde küresel güvenlik paradigması keskin bir biçimde değişmiş, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politika önceliklerinde radikalizmle mücadele, sınır ötesi güvenlik tehditlerinin engellenmesi ve stratejik bölgelerde istikrarın sağlanması ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Orta Asya'daki Türk Devletleri, coğrafi konumları gereği Afganistan, İran, Çin ve Rusya gibi güvenlik riski barındıran komşularla çevrili olmaları nedeniyle, ABD'nin terörle mücadele ve sınır güvenliği politikalarının önemli paydaşları hâline gelmiştir.

ABD, söz konusu bölgelerde terörizm, aşırıcılık, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele amacıyla hem ikili hem de çok taraflı formatlarda teknik yardım, askeri eğitim ve altyapı yatırımları gerçekleştirmiştir. Bu süreçte ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM) koordinasyonunda geliştirilen stratejik planlamalar, özellikle radikal dini grupların (IMU, HT, IŞİD-H) Orta Asya'daki potansiyel uzantılarını sınırlandırma ve gözetim altına alma hedefini taşımaktadır.

ABD, Özbekistan ve Tacikistan sınır güvenliği kapasitelerini artırmak amacıyla 2004 yılından itibaren çok sayıda altyapı projesi başlatmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı Export Control and Related Border Security (EXBS) programı kapsamında bu ülkelerde:

- 110'dan fazla sınır kontrol noktasına termal kamera sistemleri,
- 60'tan fazla radar ve gece görüş cihazı,
- 30'dan fazla mobil komuta ve iletişim aracı,
- sınır personeli için eğitim simülasyon sistemleri yerleştirilmiştir.

Özellikle Tacikistan-Afganistan sınırı, ABD için hassas bir bölge olarak görülmekte olup, burada gerçekleştirilen yatırımların büyük bölümü uyuşturucu rotalarının izlenmesine ve radikal militanların geçişlerinin engellenmesine odaklanmıştır. 2018 yılında USAID ve ABD Gümrük ve Sınır Koruma Ajansı (CBP) iş birliğiyle Tacikistan'ın üç doğu sınır kapısında dijital geçiş sistemleri kurulmuş ve sınır tarama sürelerinde %40 oranında azalma sağlanmıştır.

ABD, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile birlikte her yıl düzenli olarak çok taraflı askerî tatbikatlar gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı, "Regional Cooperation" ve "Steppe Eagle" adlı tatbikatlardır. Bu tatbikatlar:

- Sınır güvenliği senaryoları,
- Terörle mücadele çatışma simülasyonları,
- Komuta-kontrol koordinasyon testleri,
- Sivil-asker koordinasyonu ve afet hazırlık eğitimlerini içermektedir.

Örneğin, 2022 yılı Regional Cooperation Tatbikatı, ABD CENTCOM öncülüğünde Bişkek'te gerçekleştirilmiş ve 300'ün üzerinde askerî personel katılımıyla sınır güvenliği senaryoları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tatbikat sonunda CENTCOM komutanlığı tarafından yapılan değerlendirmeye göre, komuta zinciri senkronizasyon oranı %87, çok uluslu operasyonel uyum ise %91 olarak kaydedilmiştir.

ABD'nin sınır güvenliği politikası yalnızca teknik değil, aynı zamanda radikalleşmeyi önleyici yapısal reformlara da odaklanmaktadır. Özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'da medya okuryazarlığı, eğitim yoluyla toplumsal bütünleşme ve dini çoğulculuğa yönelik farkındalık projeleri, USAID tarafından desteklenen önemli programlardandır. Örneğin, 2021 yılında başlatılan "Voices Against Extremism" projesi, 14 bölgede 2.000'den fazla genci kapsayan bir farkındalık ağı oluşturmuş, gençlerin dijital radikalleşmeye karşı direnç geliştirmesine yönelik seminerler gerçekleştirmiştir.

ABD'nin Orta Asya'daki terörle mücadele ve sınır güvenliği iş birlikleri, sadece güvenlik risklerini bertaraf etmeye yönelik değil, aynı zamanda bölgesel istikrarın kalıcı hâle getirilmesine, sivil yönetişim kapasitelerinin artırılmasına ve kurumsal dayanıklılığın inşasına

hizmet etmektedir. ABD, bu bağlamda sadece askerî bir ortak değil, aynı zamanda stratejik güvenlik danışmanı ve kurumsal reform destekleyicisi konumunda hareket etmektedir. Bu çok katmanlı yapı, uzun vadeli iş birliğinin yalnızca güvenliğe değil, aynı zamanda kalkınma ve demokratikleşmeye hizmet eden bir güvenlik paradigmasına dönüştüğünü göstermektedir.

Son yıllarda uluslararası güvenlik gündemi yalnızca askerî tehditlerle sınırlı kalmayıp, iklim krizi, siber saldırılar ve organize suç gibi farklı boyutları da kapsayan daha karmaşık bir yapıya evrilmiştir. Bu gelişmeler, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya'daki Türk Devletleriyle olan ilişkilerini yeniden değerlendirmesine neden olmuş, klasik savunma iş birliklerinin ötesinde çok taraflı diplomatik mekanizmalar üzerinden yürütülen stratejik diyaloglara zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede ABD, sadece güvenlik sağlayıcısı olarak değil, aynı zamanda bölgesel istikrarın inşasında ortak kapasite geliştirici bir aktör olarak konumlanmıştır.

Bununla birlikte, ABD'nin NATO üzerinden Türk Devletleriyle dolaylı olarak yürüttüğü güvenlik koordinasyonu da göz ardı edilemez. Türkiye'nin NATO üyesi olarak bu ülkelerle kurduğu askerî iş birlikleri, ABD için stratejik bir köprü işlevi görmektedir. Özellikle Barış İçin Ortaklık programı çerçevesinde Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden askerî personelin Türkiye'deki NATO standartlarında eğitim alması, bu iş birliğinin dolaylı ama güçlü bir ayağını oluşturmaktadır. Böylece ABD, doğrudan askeri üs kurmaksızın, bölge ülkelerinin savunma kapasitelerini NATO doktriniyle uyumlu hale getirme imkânı bulmuştur.

ABD'nin Türk Devletleriyle barış gücü operasyonları çerçevesinde geliştirdiği iş birliğinin en somut örneklerinden biri, Kazakistan'ın oluşturduğu Barış Gücü Tugayı'dır. KAZBRIG adıyla bilinen bu tugay, hem NATO hem de Birleşmiş Milletler standartlarına uygun şekilde yapılandırılmış ve ABD tarafından lojistik, eğitim ve teknik destekle güçlendirilmiştir. Bu yapı sayesinde Kazakistan, Kosova ve Irak gibi bölgelerde barış gücü askerî varlığı ile öne çıkarken, ABD ise kendi küresel güvenlik stratejisini bölgeye entegre etme olanağı elde etmiştir.

Tablo 2.4. ABD ile Türk Devletleri Arasında Çok Taraflı Güvenlik ve Askerî-Siyasi İşbirliği Alanlarının Karşılaştırmalı Analizi

Ülke	C5+1 Katılımı	NATO Ortaklığı (PfP)	ABD ile Barış Gücü İşbirliği	Siber Güvenlik Alanında ABD Desteği	Tatbikatlara Katılım
Kazakistan	Evet	Evet	KAZBRIG (aktif)	Eğitim & Altyapı	Steppe Eagle

Kırgızistan	Evet	Evet	Eğitim desteği	Olay Müdahale Kapasitesi	Regional Cooperation
Özbekistan	Evet	Hayır	Planlama aşaması	Yasa ve altyapı reformu	İkili senaryo tatbikatları
Türkmenistan	Evet	Hayır	Tarafsızlık	Sınırlı	Yok

Son yirmi yıl içinde bölgesel güvenliğin niteliği radikalizm, sınır aşan organize suçlar ve dijital tehditler gibi çok yönlü risk alanları etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türk Devletleriyle olan stratejik ilişkilerini yalnızca askerî değil, istihbarat temelli iş birlikleri üzerinden de derinleştirmiştir. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan ile yürütülen bilgi paylaşımı ve gözetim iş birlikleri, güvenlik kapasitesinin artırılmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Ayrıca ABD ile Türk Devletleri arasındaki istihbarat iş birlikleri, sadece veri toplama ve analizle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda eğitim ve kurumsal kapasite inşasını da kapsamaktadır. 2015-2023 döneminde ABD tarafından finanse edilen programlar sayesinde 340'tan fazla Kazak, Kırgız ve Özbek güvenlik personeli, siber tehdit analizi, sınır ötesi istihbarat paylaşımı ve stratejik risk yönetimi konularında eğitim almıştır.

Bu örnekler göstermektedir ki, ABD'nin Türk Devletleriyle istihbarat paylaşımı ve karşı istihbarat alanındaki iş birlikleri, radikalleşme, organize suçlar ve dijital güvenlik açıklarını daha sistemli biçimde takip edebilme kapasitesi oluşturmakta ve aynı zamanda bu ülkelerin ulusal güvenlik mimarilerine yapısal katkı sunmaktadır.

Dijital tehditlerin önlenmesi kapsamında, ABD tarafından desteklenen OSINT (Açık Kaynak İstihbaratı) merkezleri, gençlerin çevrim içi radikalleşmesini izlemeye yönelik faaliyetler yürütmektedir. 2021-2023 yılları arasında, sadece Özbekistan'da sosyal medya kaynaklı 1.200'den fazla şüpheli içerik tespit edilmiş ve bu içeriklerin yaklaşık %70'i Facebook, Telegram ve YouTube platformlarında radikal dini propaganda kapsamında değerlendirilmiştir.

Ayrıca ABD ile Türk Devletleri arasındaki istihbarat iş birlikleri, sadece veri toplama ve analizle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda eğitim ve kurumsal kapasite inşasını da kapsamaktadır. 2015-2023 döneminde ABD tarafından finanse edilen programlar sayesinde 340'tan fazla Kazak, Kırgız ve Özbek güvenlik personeli, siber tehdit analizi, sınır ötesi istihbarat paylaşımı ve stratejik risk yönetimi konularında eğitim almıştır.

Bu örnekler göstermektedir ki, ABD'nin Türk Devletleriyle istihbarat paylaşımı ve karşı istihbarat alanındaki iş birlikleri, radikalleşme, organize suçlar ve dijital güvenlik açıklarını

daha sistemli biçimde takip edebilme kapasitesi oluşturmakta ve aynı zamanda bu ülkelerin ulusal güvenlik mimarilerine yapısal katkı sunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Türk Devletleri arasında yürütülen karşı istihbarat ve dijital güvenlik iş birlikleri, son yıllarda hem yapısal hem de finansal açıdan somut gelişmelerle pekişmiştir. ABD, 2019–2025 dönemi için Orta Asya'daki sınır güvenliği ve istihbarat altyapılarının güçlendirilmesine yönelik olarak yaklaşık 90 milyon dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Bu destek, özellikle Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde sınır kontrol teknolojileri, mobil izleme araçları ve veri analiz sistemlerinin kurulumu ile somutlaşmıştır.

ABD ayrıca bölge ülkeleriyle doğrudan askeri-teknik yardım anlaşmaları çerçevesinde 79 milyon dolarlık ekipman ve danışmanlık hizmeti sağlamıştır. Bu yardımlar, sadece fiziki altyapı yatırımlarını değil, aynı zamanda yerel güvenlik personelinin eğitilmesini ve operasyonel kapasitesinin artırılmasını da kapsamaktadır. Özellikle siber tehdit analizi, dijital veri güvenliği ve sınır aşan suçlarla mücadele konularında yürütülen eğitim programları, Türk Devletlerinin kurumsal direncini önemli ölçüde artırmıştır.

İstihbarat iş birliklerinin çok taraflı ayağında ise, ABD'nin desteklediği CARICC (Orta Asya Bölgesel Bilgi Koordinasyon Merkezi) gibi yapılar aracılığıyla, uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti ve yasa dışı silah transferi gibi sınır ötesi tehditler hakkında ortak veri havuzları oluşturulmakta ve eş zamanlı analiz yapılmaktadır. Bu sistemler sayesinde örneğin sadece 2023 yılında Özbekistan ve Kazakistan'da 700'den fazla şüpheli işlem erken uyarı sistemiyle tespit edilmiştir.

ABD'nin Kazakistan ile birlikte yürüttüğü Caspian Guard (Hazar Güvenlik) girişimi, nükleer silahların yayılmasını önleme, terörle mücadele ve insan kaçakçılığıyla başa çıkma konularında bölgesel iş birliğinin somut örneklerinden biridir. Bu kapsamda, sınır ötesi iletişim altyapısı, liman güvenliği sistemleri ve krize müdahale protokolleri geliştirilmektedir. ABD'nin teknik desteğiyle geliştirilen bu sistemler, Hazar bölgesinin jeostratejik konumunu dikkate alarak güvenlik açılarının kapatılmasına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu güvenlik ve savunma ortaklıkları, bölgesel tehditlerle mücadelede işlevsel olmanın ötesinde, Türk Devletleri'nin uluslararası güvenlik sistemlerine kurumsal olarak entegre olmasını destekleyen önemli araçlardan biri hâline gelmiştir. Önümüzdeki süreçte bu ilişkilerin daha da derinleşmesi, hem teknik hem diplomatik düzeyde ortak hareket kabiliyetini güçlendirecek ve çok kutuplu güvenlik anlayışında Türk dünyasının konumunu daha görünür kılacaktır.

2.4 ABD’nin Yumuşak Güç Politikaları: Kültür, Eğitim ve Medya

Küresel düzlemde güç mücadelelerinin yalnızca askerî veya ekonomik araçlarla değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik araçlarla da yürütüldüğü çağımızda, "yumuşak güç" kavramı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Joseph Nye tarafından geliştirilen bu kavram, bir ülkenin istediğini başka aktörlere zorlama yoluyla değil, cazibe yaratarak kabul ettirme kapasitesini ifade eder. Yumuşak güç; kültür, değerler, dış politika imajı ve kamu diplomasisi gibi unsurlar üzerinden inşa edilir ve sürdürülebilir etki bırakmayı hedefler.

Amerika Birleşik Devletleri, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk Dünyası ülkelerine yönelik dış politikasında yumuşak güç stratejilerine özel bir önem vermiştir. Bu ülkelerin yeni bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasal ve kültürel boşluk, ABD için yalnızca jeopolitik değil, aynı zamanda ideolojik rekabet alanı hâline gelmiştir. ABD’nin bölgedeki varlığı artık yalnızca askerî üsler veya enerji yatırımlarıyla sınırlı kalmayıp, medya, eğitim ve kültürel diplomasi yoluyla şekillenen çok katmanlı bir etki alanına dönüşmüştür.

Küresel siyaset bağlamında kültürel diplomasi, devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmasında giderek daha stratejik bir araç hâline gelmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), yumuşak güç stratejisinin temel bileşenlerinden biri olarak kültürel diplomasiyi uzun yıllardır dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Bu çerçevede ABD, yalnızca askerî veya ekonomik baskı mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda kültürel değerler, yaşam tarzı ve ideolojik normlar yoluyla da etkisini yaymayı hedeflemektedir. Bu etki alanı, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Dünyası ülkelerinde daha görünür hâle gelmiştir.

ABD'nin kültürel diplomasi araçlarının başında, USAID (United States Agency for International Development), Peace Corps ve American Councils for International Education gibi kurumlar gelmektedir. Bu yapılar aracılığıyla ABD, Türk Cumhuriyetlerinde eğitim, kalkınma, sağlık, girişimcilik ve insan hakları gibi çeşitli alanlarda projeler yürütmüş; bu projeler vasıtasıyla Amerikan değerlerinin yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Özellikle USAID, doğrudan kalkınma yardımı görünümünde bölgeye çeşitli fonlar aktararak, yerel yönetimlerle iş birliği içinde toplumsal yapıların yeniden şekillendirilmesine katkı sağlamıştır. Peace Corps gönüllüleri ise yerel halkla birebir temas kurarak, ABD'nin yaşam tarzı, etik değerleri ve eğitim anlayışının benimsetilmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu çabanın bir diğer boyutu ise "American lifestyle" olarak adlandırılan Amerikan yaşam tarzının doğrudan ya da dolaylı yollarla tanıtılmasıdır. Serbest piyasa ekonomisine dayalı bireyci yaşam modeli, girişimciliğin ön plana çıkarıldığı ekonomik pratikler ve özgürlük

temelli bireysel değerler, ABD'nin kültürel diplomasisinde sürekli işlenen temalardır. Bu değerler, sadece medya ve eğitim yoluyla değil, aynı zamanda günlük yaşam pratiklerine nüfuz eden uygulamalarla da aktarılmaktadır.

Bu noktada, American Corners ve çeşitli kültür merkezleri, ABD'nin kültürel etkisini yaymak için kullandığı kurumsal yapılar olarak dikkat çeker. Bu merkezler, kitaplıklar, seminerler, film gösterimleri, İngilizce kursları, kültürel festivaller ve gençlik programları aracılığıyla Amerikan kültürünü tanıtmakta; özellikle genç nüfusu hedef alarak gelecekteki karar vericiler üzerinde uzun vadeli etki oluşturmayı amaçlamaktadır. American Corners programları aynı zamanda bilgiye erişimi kolaylaştırarak ABD'nin "açıklık" ve "şeffaflık" ilkeleri etrafında şekillenen imajını da pekiştirmektedir.

Bununla birlikte, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi normatif değerlerin kültürel diplomasi aracılığıyla yayılması, ABD'nin dış politika hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Bu değerlerin yaygınlaştırılması, sadece normatif bir ideal değil; aynı zamanda bölgedeki yönetim biçimlerinin ABD çıkarlarına uygun olarak şekillenmesini sağlayan stratejik bir yönelimdir. Bu doğrultuda ABD, medya ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla demokrasinin kurumsallaşmasını teşvik eden projelere destek vermekte; seçim sistemlerinin şeffaflığı, ifade özgürlüğü ve kadın hakları gibi konularda yerel aktörlerle iş birliği yapmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Dünyası ülkelerine yönelik yumuşak güç stratejisinin en etkili ve sürdürülebilir araçlarından biri eğitimdir. Bu strateji, yalnızca bireylerin akademik gelişimini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda Amerikan değerlerinin ve yaşam tarzının bölgeye entegre edilmesini hedeflemektedir (Nye, 2004). Bu bağlamda, burs programları, Amerikan üniversitelerinin bölgedeki faaliyetleri, akademik iş birlikleri ve bilimsel değişim projeleri, ABD'nin Türk Cumhuriyetleri nezdindeki etkisini artıran başlıca araçlar arasında yer almaktadır.

Fulbright, Muskie ve FLEX Programları: Yeni Nesil Liderlerin Yetiştirilmesi

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Fulbright Programı, 1946'dan bu yana uygulanmakta olup, 2024 itibarıyla Kazakistan'dan 600'den fazla, Kırgızistan'dan 500'ün üzerinde, Azerbaycan'dan yaklaşık 700, Özbekistan'dan 400'e yakın öğrencinin bu bursla ABD'de yükseköğrenim gördüğü bildirilmektedir (U.S. Department of State, 2024). Programın temel amacı, karşılıklı anlayışı artırmak ve kültürlerarası diyaloğu teşvik etmektir.

Edmund S. Muskie Fellowship Programı, 1992 yılında Sovyetler sonrası ülkelerde liderlik kapasitesi oluşturmak amacıyla başlatılmış, Türk Cumhuriyetlerinden yüzlerce öğrenciye yüksek lisans bursu sağlamıştır (IREX, 2023). FLEX Programı (Future Leaders

Exchange) ise özellikle lise düzeyinde öğrencilere yöneliktir. 1993'ten bu yana Türk Dünyası ülkelerinden toplamda 7.000'den fazla öğrenci bu programdan faydalanmıştır (American Councils, 2023).

Bu programlardan mezun olan bireylerin %40'ı kamu sektöründe, %25'i ise uluslararası kuruluşlarda görev yapmaktadır. Eğitim yoluyla kazanılan bu insan kaynağı, ABD'nin uzun vadeli yumuşak güç stratejisinin taşıyıcı unsuru hâline gelmektedir (Nye, 2011).

Amerikan Üniversiteleri ve Bölgesel Eğitim Yatırımları

ABD'nin eğitim yoluyla kurumsal düzeyde etki yarattığı başlıca örneklerden biri Kırgızistan'da bulunan American University of Central Asia (AUCA)'dır. 1997 yılında kurulan AUCA, Bard College (ABD) ile iş birliği içindedir ve tamamen İngilizce eğitim sunmaktadır. 2024 yılı itibarıyla AUCA'da 1.200'den fazla öğrenci öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %70'i Kırgızistan dışından gelmektedir (AUCA, 2024).

Azerbaycan'daki ADA Üniversitesi, ABD'deki George Washington University gibi kurumlarla ortak lisansüstü programlar yürütmektedir (ADA University, 2023). Özbekistan'daki Westminster International University in Tashkent (WIUT) de ABD'nin desteklediği akademik modellemelerden biridir.

ABD'nin EducationUSA danışmanlık merkezleri, 2024 yılı itibarıyla Kazakistan'da 5, Kırgızistan'da 3, Azerbaycan'da 2, Özbekistan'da ise 4 merkez üzerinden yıllık ortalama 15.000 öğrenciye hizmet sunmaktadır (EducationUSA, 2024). Bu merkezler sadece bilgilendirme değil, aynı zamanda Amerikan yükseköğretim sistemine entegrasyon sürecini kolaylaştıran teknik destek sunmaktadır.

ABD'de Eğitim Almış Elitlerin Toplumsal Etkisi

ABD'de eğitim almış bireylerin kariyer yolları, ABD'nin yumuşak güç etkisinin somut yansımalarını ortaya koymaktadır. Örneğin:

– Kazakistan'da, Harvard mezunu eski Eğitim Bakanı Aslan Sarinzhipov, Nazarbayev University'nin kuruluş sürecinde liderlik yapmıştır (NU, 2023).

– Azerbaycan'da, ADA Üniversitesi Rektörü Hafiz Paşayev, uzun yıllar ABD Büyükelçisi olarak görev yapmış, akademik diplomasi alanında aktif rol oynamıştır (ADA University, 2023).

– Özbekistan'da, birçok üst düzey devlet görevlisi ve teknokrat ABD üniversitelerinden mezundur ve reform süreçlerinde etkili olmuştur (World Bank, 2024).

Akademik İş Birlikleri ve Bilimsel İletişim

ABD üniversiteleri, Türk Cumhuriyetleri ile çok sayıda ortak akademik faaliyet yürütmektedir. Örneğin:

– Nazarbayev University – University of Wisconsin-Madison mühendislik ortak programı.

– AUCA – Bard College arasında çift diploma anlaşması.

– ADA University – George Washington University arasında kamu politikası yüksek lisans programı (Bard College, 2024).

Ayrıca, her yıl düzenlenen Central Eurasian Studies Society (CESS) konferanslarına Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan'dan onlarca araştırmacı katılmakta, bilimsel iş birliği ağları kurulmaktadır (CESS, 2023).

2024 yılı itibarıyla ABD'nin Türk Dünyası'na yönelik eğitim politikaları, sadece bireysel başarıları değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm dinamiklerini de etkilemektedir. Burs programları, üniversite iş birlikleri ve akademik projeler aracılığıyla ABD, kültürel normlarını ve yönetişim değerlerini bölgeye entegre etmeye çalışmaktadır (Nye, 2011; U.S. Department of State, 2024).

Ancak bu süreçte Rusya, Çin ve Türkiye gibi diğer aktörlerin artan eğitim diplomasisi faaliyetleri dikkate alındığında, ABD'nin bu alandaki etkisi rekabet ortamında şekillenmekte ve sürdürülebilirliğini yerel aktörlerle dengeli ilişkiler kurma becerisi belirlemektedir.

Bütün bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, ABD'nin yumuşak güç anlayışı yalnızca tek taraflı propaganda değil, karşılıklı etkileşime açık, çok katmanlı ve dinamik bir stratejik etki üretimidir. Nye'ın belirttiği gibi: "Sert güç savaşları kazanabilir, ama yumuşak güç kalpleri ve zihinleri kazanır." ABD'nin küresel etkisinin sürekliliği, yalnızca askerî üslerle değil, aynı zamanda dijital platformlarda, sınıflarda, sinema salonlarında ve sosyal medya kanallarında şekillenmektedir. Yumuşak güç, Amerika'nın çağdaş dünyadaki en istikrarlı etkisi olmaya devam etmektedir.

Tablo 2.5. ABD-Türk Dünyası Eğitim Programları ve Hedefleri

Program Adı	**Hedef Kitle**	**Türk Devletleri Katılımı**	**Eğitim Alanları**	**Finansman Kaynağı**
Fulbright Programı	Yüksek lisans/doktora öğrencileri ve akademisyenler	Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan	Sosyal bilimler, mühendislik, kamu yönetimi	ABD Dışişleri Bakanlığı
Global UGRAD	Lisans düzeyinde üniversite öğrencileri	Tüm Türk Devletleri	Liderlik, sosyal girişimcilik, kültürel etkileşim	ABD Dışişleri Bakanlığı / IREX

Community College Initiative (CCI)	Meslek yüksekokulu düzeyindeki öğrenciler	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan	İngilizce, liderlik, teknik beceriler	ABD Dışişleri Bakanlığı / Georgetown Üniversitesi
Open World Programı	Genç liderler, kamu sektörü çalışanları	Kırgızistan, Özbekistan	Yönetişim, kamu yönetimi, sivil toplum	ABD Kongresi
Access Microscholarship Program	16–18 yaş arası sosyo-ekonomik dezavantajlı öğrenciler	Tüm Türk Devletleri	İngilizce dil eğitimi, medya okuryazarlığı	ABD Dışişleri Bakanlığı / Yerel ortaklar

Bu tablo, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Devletleriyle yürüttüğü eğitim diplomasisi politikalarının temel araçlarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Tabloda yer alan programlar, hem hedef kitleleri hem de uygulandıkları ülkeler bağlamında farklı stratejik amaçlara hizmet etmektedir. Her bir program, yalnızca bireysel düzeyde akademik değişim yaratmakla kalmamakta; aynı zamanda ABD'nin kültürel değerlerini, demokratik normlarını ve liderlik modellerini dolaylı olarak aktarmaktadır.

Fulbright Programı, yükseköğrenim düzeyinde uzun soluklu akademik etkileşim sağlamayı amaçlarken, Global UGRAD ve CCI gibi programlar, lisans ve meslek yüksekokulu düzeyindeki öğrenciler aracılığıyla kültürel yakınlaşmayı hedeflemektedir. Bu programlar, katılımcıların ABD'de eğitim alarak geri döndüklerinde kendi ülkelerinde "yumuşak güç taşıyıcısı" hâline gelmelerine olanak sunar.

Open World Programı, kamu sektörü çalışanlarına ve yerel yöneticilere yönelik olup, yönetişim ve şeffaflık gibi Amerikan modeline özgü kavramların transferini desteklemektedir. Access Microscholarship Programı ise sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gençler için ücretsiz İngilizce eğitimi sağlayarak, erken yaşta ABD'nin değer sistemleriyle tanışma imkânı sunar.

Bu programların ortak özelliği, yalnızca bireysel gelişim olanakları sunmaları değil, aynı zamanda uzun vadeli kültürel ve ideolojik etki üretmeleri bakımından stratejik değer taşımalarıdır. ABD, bu eğitim diplomasisi araçları sayesinde Türk Devletleri'nde hem birey düzeyinde algı inşa etmekte hem de orta vadede karar verici pozisyonlara gelebilecek genç liderler üzerinde etkili olmayı hedeflemektedir. Bu noktada "öğrenci elçiliği" kavramı öne çıkar; yani ABD'de eğitim gören gençlerin kendi ülkelerine döndüklerinde Amerikan yaşam tarzını, demokratik ilkeleri ve sosyal pratikleri temsil etmeleri beklenir.

Amerika Birleşik Devletleri, Türk Devletleriyle olan ilişkilerinde eğitim diplomasisini stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca bireysel akademik gelişimi

desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli kültürel etkileşim ve bölgesel iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Son yıllarda, ABD'de eğitim gören Türk öğrencilerin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. 2023 yılı itibarıyla, ABD'de eğitim alan Türk öğrenci sayısı 9.148'e ulaşarak, önceki yıla göre %5,7'lik bir artış göstermiştir . Bu artış, ABD'nin Türk öğrencilere yönelik sunduğu eğitim fırsatlarının ve burs programlarının etkisini göstermektedir.

ABD'nin Türk Devletleriyle yürüttüğü eğitim diplomasisi, sadece akademik değişim programlarıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda, kültürel etkileşim ve karşılıklı anlayışı artırmayı hedefleyen çeşitli programlar ve girişimler de bu stratejinin bir parçasıdır. Örneğin, ABD Büyükelçiliği tarafından desteklenen Kamu Diplomasisi Hibe Programı, Türkiye ile ABD arasındaki bağları güçlendirmeyi amaçlayan projelere finansal destek sağlamaktadır .

ABD'nin eğitim diplomasisi stratejisi, Türk Devletleriyle olan ilişkilerinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Bu strateji, karşılıklı anlayışı artırmak, kültürel etkileşimi teşvik etmek ve uzun vadeli iş birliğini güçlendirmek için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Gelecekte, bu alandaki iş birliklerinin daha da derinleşmesi ve çeşitlenmesi beklenmektedir.

ABD'nin Türk Devletleriyle yürüttüğü eğitim diplomasisi faaliyetleri, bölgedeki yumuşak güç rekabetinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu strateji, sadece bireysel akademik gelişimi desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli kültürel etkileşim ve bölgesel iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Fulbright, UGRAD ve Access Microscholarship gibi programlar, genç liderlerin eğitim yoluyla Amerikan değerleriyle tanışmasını sağlamaktadır.

Türkiye ise Türk Devletleriyle olan ilişkilerinde eğitim diplomasisini stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü ve YTB gibi kurumlar aracılığıyla Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da Türkçe öğretimi, yükseköğrenim bursları ve kültürel diplomasi faaliyetleri yürütülmektedir. Örneğin, Yunus Emre Enstitüsü'nün 50 ülkede 60 eğitim merkezinde Türk dili, edebiyatı ve kültürü üzerine kurslar düzenlediği bilinmektedir.

Ayrıca, Türkiye'nin Türk Devletleriyle olan eğitim iş birliği, 2024 yılında kurulan Türkiye-Azerbaycan Üniversitesi gibi ortak projelerle daha da güçlenmektedir. Bu üniversite, Azerbaycan Teknik Üniversitesi ile Türkiye'deki Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nin iş birliğiyle kurulmuştur.

Eğitim diplomasisi alanında Türkiye ve ABD'nin Türk Devletleriyle yürüttüğü stratejiler, bölgesel yumuşak güç politikalarının çok katmanlı ve uzun vadeli karakterini ortaya koymaktadır. Bu süreçlerde ortaya çıkan kurumsal yapılar, mezun ağları ve ortak projeler

sadece bugünün değil, yarının jeopolitik dengelerini şekillendirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle eğitim diplomasisi, sadece bir dış politika aracı değil; aynı zamanda kültürel varlığın ve normatif etkinin yapıtaşlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda eğitim diplomasisinin etkisi, yalnızca akademik düzeyle sınırlı kalmayıp, bölgesel kimlik inşasında ve siyasi eğilimlerin şekillenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Fulbright gibi programlar aracılığıyla eğitim gören bireylerin büyük bir kısmı, ülkelerine döndüklerinde medya, kamu yönetimi, sivil toplum ve akademi gibi stratejik sektörlerde görev alarak, öğrendikleri normları dolaylı biçimde yerel düzene entegre etmektedirler. Benzer şekilde, Türkiye'nin YTB üzerinden sağladığı Türkiye Bursları kapsamında eğitim alan Orta Asyalı gençlerin önemli bir bölümü, Türkiye ile kendi ülkeleri arasında birer kültürel ve diplomatik köprü işlevi görmektedir.

Bu gelişmeler ışığında, Türk Devletleri'nin gelecekteki yönelimleri üzerinde etkili olmak isteyen her aktörün eğitim diplomasisi araçlarını daha kapsamlı, kurumsal ve teknolojik altyapılarla desteklemesi kaçınılmazdır. Yumuşak güç rekabetinin giderek "akıllı güç" stratejilerine evrildiği bu dönemde, sadece bilgi sunmak değil; değer üretmek, ortaklık inşa etmek ve zihinsel bağ kurmak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin bu yarışta öne çıkabilmesi için eğitim diplomasisi politikalarını daha bütüncül bir dış politika stratejisinin parçası hâline getirmesi gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Dünyasına yönelik yumuşak güç stratejilerinin önemli bir boyutunu medya ve algı yönetimi oluşturmaktadır. Bilginin küresel düzeyde stratejik bir silaha dönüştüğü günümüz dünyasında medya organları, sadece haber ileten araçlar değil, aynı zamanda değer aktarıcıları, ideolojik konumlayıcılar ve kültürel yönlendiriciler olarak işlev görmektedir (Nye, 2004). ABD, özellikle Orta Asya ülkelerinde medya yoluyla kamuoyunu şekillendirme, Batı değerlerini tanıtma ve yerel yönetimlere alternatif bilgi kanalları sunma amacıyla uzun süredir kurumsal yatırımlar yapmaktadır. Bu çerçevede Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) gibi platformlar, devlet kontrollü medyanın yaygın olduğu Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde bağımsız bilgiye erişim sağlayan önemli kaynaklar haline gelmiştir. 2023 yılı itibarıyla RFE/RL'in Orta Asya'daki yayınlarının aylık erişimi 20 milyonun üzerine çıkmış, bu da ABD'nin bölge halkının bilgi evrenine doğrudan müdahil olduğunu göstermektedir (RFE/RL, 2023). Benzer biçimde Voice of America (VOA), dijital platformlar aracılığıyla sadece haber değil, aynı zamanda Amerikan yaşam tarzı, demokrasi, bireysel özgürlükler ve serbest piyasa ekonomisi gibi değerlerin propagandasını yapmaktadır.

Bununla birlikte dijital çağda ABD, geleneksel medya kanallarının ötesine geçerek TikTok, Instagram, Facebook gibi sosyal medya platformlarını “dijital diplomasi” aracı olarak etkin şekilde kullanmaktadır. Bu platformlar, doğrudan hedef kitlelere ulaşmakta; özellikle genç nüfus arasında algı yönetimini kolaylaştırmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen sosyal medya kampanyaları kapsamında, 2024 yılı içerisinde yalnızca Kazakistan ve Kırgızistan'da 200.000'den fazla genç kullanıcı dijital okuryazarlık, insan hakları ve küresel vatandaşlık temalı içeriklerle etkileşime geçmiştir (Pew Research Center, 2024). Bu platformlar yalnızca enformasyon üretimiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda dezenformasyonla mücadele ve medya okuryazarlığı eğitimleriyle de desteklenmektedir. Örneğin, U.S. Embassy Media Literacy Program kapsamında 2024 yılı içinde Orta Asya genelinde yaklaşık 20.000 öğrenciye ve medya mensubuna sahte haberlere karşı koyma, eleştirel düşünme ve dijital güvenlik alanlarında eğitim verilmiştir (U.S. Embassy in Kazakhstan, 2024).

Ancak bu medya stratejilerinin etkisi yerel koşullara, kültürel kabullere ve siyasi ortama bağlı olarak sınırlanabilmektedir. Özellikle bazı hükümetlerin ABD kaynaklı medya içeriklerine yönelik şüpheci ve kısıtlayıcı tutumları bu etkiyi daraltmaktadır. Türkmenistan gibi otoriter rejimlerde RFE/RL’in erişimi engellenmiş; Voice of America gibi kuruluşların içerikleri devlet denetimine tabi tutulmuştur (Reporters Without Borders, 2024). Benzer şekilde sosyal medya platformları üzerinden yayılan ABD merkezli içeriklere karşı sansür uygulamaları artmakta; bu durum halkın alternatif bilgi kaynaklarına ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

21. yüzyılda kamu diplomasisi anlayışı, dijital devrimin etkisiyle köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel medya araçlarıyla sınırlı olan yumuşak güç uygulamaları artık sosyal medya, çevrim içi platformlar ve dijital kampanyalar aracılığıyla yeniden tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin doğasına dair stratejik bir kırılmadır. Devletler, artık yalnızca hükümet temsilcileri aracılığıyla değil, aynı zamanda bireylere doğrudan ulaşan dijital kanallar sayesinde kamuoyunu yönlendirme kabiliyetine sahip hale gelmiştir (Manor, 2019).

Amerika Birleşik Devletleri, bu dijital dönüşümün öncülerinden biri olmuş ve özellikle 2009 yılında Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından ortaya konan “21st Century Statecraft” vizyonu ile diplomasi anlayışını genişletmiştir. Bu yaklaşım, dijital teknolojilerin dış politika araçlarıyla bütünleşmesini öngörürken, Twitter, Facebook, Instagram gibi platformları diplomatik etkileşim alanı olarak tanımlamıştır (Clinton, 2010). ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan dijital diplomasi birimleri (Digital Diplomacy Units), doğrudan hedef ülkelerin vatandaşlarına ulaşmayı amaçlayan içerikler üretmekte; Amerikan değerlerini tanıtan

kampanyalar yürütmektedir. Bu yapılar, hem bilgi aktarımı sağlamakta hem de küresel tartışmalarda ABD'nin normatif liderliğini pekiştirmektedir (Bjola & Holmes, 2020).

Türk Dünyası bağlamında dijital kamu diplomasisinin yükselen önemi, genç nüfusun sosyal medyaya olan yüksek ilgisiyle birleştiğinde daha da belirginleşmektedir. ABD'nin özellikle Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'da yürüttüğü sosyal medya kampanyaları, demokratik katılım, ifade özgürlüğü ve bireysel haklar temalarında şekillenmektedir. Örneğin 2023 yılında başlatılan #DemocracyIsNotOptional etiketi, kısa sürede bölgedeki dijital mecralarda 1,5 milyonun üzerinde etkileşim almış, sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen çevrim içi paneller ve video içerikleriyle desteklenmiştir (U.S. Department of State, 2023).

Bununla birlikte, dijital kamu diplomasisi yalnızca ABD'nin faaliyetleriyle sınırlı değildir. Rusya, Çin ve Türkiye gibi bölgesel aktörler de dijital platformlarda giderek artan şekilde varlık göstermektedir. Rusya, RT (Russia Today) ve Sputnik gibi dijital medya organları aracılığıyla Orta Asya'daki bilgi ekosistemine müdahil olmakta; alternatif söylemler üretmektedir (Yablokov & Hutchings, 2022). Çin Halk Cumhuriyeti, TikTok ve WeChat gibi uygulamalar üzerinden kültürel içerikler yayarken, Konfüçyüs Enstitüleri'nin dijital versiyonlarıyla eğitim diplomasisini sürdürmektedir. Türkiye ise TRT Avaz, Yunus Emre Enstitüsü ve Anadolu Ajansı gibi kurumlarla Türk Dünyası'nda tarihî, kültürel ve dilsel bağları dijital mecralarda yeniden canlandırmaktadır (Özkan, 2021).

Dijital diplomasi alanında çok aktörlü bu rekabet, kamu diplomasisinin sadece içerik kalitesiyle değil, aynı zamanda kültürel yakınlık, güven düzeyi ve yerel hassasiyetlere uygunlukla da şekillendiğini göstermektedir. ABD'nin dijital kampanyaları kimi ülkelerde "özgürleştirici" bir rol oynarken, bazı yerel yönetimler tarafından dış müdahale olarak algılanmakta, içerikler sansürlenebilmekte ya da erişim sınırlandırılabilmektedir.

Dijital çağda kamu diplomasisi, yumuşak gücün yeniden üretildiği stratejik bir alandır. ABD'nin bu alandaki yaklaşımı, teknik kapasite, kültürel mesajın evrenselliği ve hedef kitlelerle kurulan etkileşim temelli ilişki biçimi üzerinden şekillenmektedir. Ancak bu stratejilerin etkili olabilmesi, yalnızca içerik üretimine değil, aynı zamanda yerel sosyo-politik gerçekliğe, medya okuryazarlığına ve güven ortamına da doğrudan bağlıdır. Türk Dünyası gibi kültürel geçiş alanlarında dijital diplomasi, yalnızca bir iletişim faaliyeti değil, aynı zamanda uzun vadeli jeostratejik yatırım olarak değerlendirilmelidir.

ABD'nin Türk Dünyasına yönelik yumuşak güç politikaları, çok boyutlu bir stratejik çerçevede şekillenmekte olup, kültürel diplomasi, eğitim iş birlikleri ve medya araçları üzerinden kalıcı etki yaratmayı hedeflemektedir. Kültürel programlar aracılığıyla Batı

değerlerinin tanıtımı, burs ve değişim programlarıyla yeni nesil liderlerin yetiştirilmesi, medya ve dijital platformlar yoluyla kamuoyu algısının yönlendirilmesi bu stratejinin temel sütunlarını oluşturmaktadır. Ancak bu araçların başarısı, yerel yönetimlerin tutumu, kültürel direnç biçimleri ve bölgesel rekabet dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, ABD'nin yumuşak güç yaklaşımı güçlü teknik kapasiteye sahip olmakla birlikte, sürdürülebilir ve etkili sonuçlar elde edebilmesi için yerel hassasiyetlere duyarlı, çok aktörlü ve uzun vadeli bir vizyonla desteklenmelidir.

2.5 ABD-Türk Dünyası İlişkilerinin Geleceği ve Potansiyel Perspektifler

Uluslararası sistemin giderek daha çok kutuplu bir yapıya evrilmesi, yalnızca büyük güçlerin değil, bölgesel aktörlerin de küresel siyasette etkinliğini artırdığı bir dönemi beraberinde getirmektedir. Bu çok katmanlı yapı içerisinde Türk Dünyası, jeopolitik konumu, demografik potansiyeli, enerji kaynakları ve tarihsel-kültürel bütünlük çerçevesinde giderek daha fazla dikkat çeken stratejik bir bütünleşme alanı haline gelmektedir. Özellikle Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal gelişimi ve üye devletler arasındaki iş birliğinin çeşitlenmesi, bölgenin küresel aktörlerle olan ilişkilerinde yeni arayüzlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri açısından Türk Dünyası, yalnızca coğrafi olarak Avrasya'nın kalbinde yer alan bir bölge değil; aynı zamanda yükselen dijital ekonomi, alternatif enerji koridorları, yeşil dönüşüm ve genç insan kaynağı gibi parametreler bakımından yüksek stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bu bağlamda, ABD'nin Türk Devletleri ile olan ilişkilerinin geleceği; sadece geleneksel diplomatik kanallar üzerinden değil, çok taraflı iş birlikleri, kamu diplomasisi araçları, dijital angajman modelleri ve sürdürülebilir kalkınma gündemi çerçevesinde yeniden ele alınmak durumundadır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem, tek kutupluluktan çok kutupluluğa evrilirken, bölgesel güçlerin ve ittifakların önemi giderek artmaktadır. Bu bağlamda Türk Dünyası olarak anılan coğrafya – Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve ilişkili gözlemci üyelerle – jeopolitik ve jeoekonomik açıdan yükselen bir aktör konumuna gelmiştir. 2009'da temelleri atılan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk Dünyası ülkelerini bir araya getiren kurumsal bir çerçeve olarak, bölgenin artan rolünün hem bir nedeni hem de sonucu olarak görülebilir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıkışı ve gelişimi, Türk Dünyası'nın küresel dengelerdeki artan ağırlığıyla yakından ilişkilidir. Teşkilat ilk olarak 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile "Türk Keneşi" (Türk Konseyi) adı altında kuruldu; öncelikli amacı üye ülkeler arasında kültürel ve ekonomik iş birliğini geliştirmek, ortak tarihi ve dil bağlarını

güçlendirmekti. Ancak geçen sürede örgütün kapsamı ve iddiaları belirgin şekilde genişledi. 2021 İstanbul Zirvesi'nde örgütün adı resmi olarak Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak değiştirildi ve böylece bir dönüm noktasına ulaşıldı. Bu değişim, TDT'nin salt kültürel bir platformdan çıkarak siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarını da içeren kapsamlı bir iş birliği mekanizmasına dönüşmesini sembolize etmektedir. Nitekim İstanbul Zirvesi, uzun süredir durağan bir konsey olan yapının daha etkin ve "kayda değer bir siyasi birlik" haline getirilmesi yönündeki Ankara'nın hedefini yansıtıyordu. Kurumsallaşma yolunda atılan adımlar, örgütün uluslararası arenadaki görünürlüğünü ve Türk Dünyası'nın bütünsel gücünü artırmıştır. Özellikle 2020 Karabağ Savaşı'nın ardından Azerbaycan'ın elde ettiği başarı ve Türkiye ile imzaladığı 2021 Şuşa Beyannamesi, "tek millet, iki devlet" anlayışının ötesine geçerek tüm Türk devletleri arasında daha güçlü bir dayanışma zemini oluşturmuştur.

Karabağ zaferi, Türk ülkelerinin birlikte hareket ettiğinde bölgede nasıl etkili olabileceğini göstermiş; hatta Rusya gibi geleneksel büyük güçlerin nüfuzunu belli ölçüde dengeleyebilecek bir potansiyeli ortaya koymuştur. 2021 İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu da benzer şekilde önümüzdeki on yıllar için ortak bir stratejik ufuk çizmiştir. Bu vizyon belgesi çerçevesinde ortak bir Türk alfabesi geliştirme girişimi, enerji ve ticarette entegrasyonu derinleştirme hedefleri gibi somut adımlar planlanmıştır. Tüm bu gelişmeler, Türk devletleri arasında kültürel ve dil birliğinin ötesine geçen kurumsal bir yakınsamanın işaretleridir. Kurumsallaşma sürecinin bir diğer önemli ayağı, örgütsel yapının ve iş birliği mekanizmalarının çeşitlenmesidir. Bugün TDT çatısı altında Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi gibi siyasi organların yanı sıra Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi alt kuruluşlar faaliyet göstermektedir. 2022 Semerkant Zirvesi'nde kararlaştırılan Türk Yatırım Fonu bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu fon, üye ve gözlemci devletlerin ekonomilerine kaynak sağlamak ve Türk Dünyası içinde daha entegre bir finansal sistem oluşturmak amacıyla hayata geçirilen ilk ortak mali mekanizmadır.

Ayrıca aynı zirvede ticaretin ve taşımacılığın kolaylaştırılmasına yönelik bir dizi anlaşma imzalanmış; örneğin üye ülkeler arasında Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Anlaşması ve Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması ile gümrük ve lojistik süreçlerinin uyumlaştırılması hedeflenmiştir. Bu tür adımlar, Türk devletlerinin ekonomik olarak da bütünleşme iradesini göstermektedir. Bütün bu kurumsal gelişmeler neticesinde, Türk Dünyası'nın uluslararası sistemde daha bütüncül ve güçlü bir blok olarak hareket etme kapasitesi artmaktadır. Çok kutuplu düzende büyük güçler arasındaki rekabet derinleşirken (ABD, Çin, Rusya ekseninde), Türk devletleri artan iş birliği sayesinde kendi özerk manevra alanlarını genişletmektedir. Literatürde bu durum, bölgesel bütünleşmenin kalkınma ve güç

projeksiyonu aracı haline gelmesiyle açıklanmaktadır. Nurettin Akçay'ın da belirttiği gibi, ABD'nin hegemonik gücünün göreli gerilemesi ve büyük güç rekabetinin yoğunlaşması, Avrasya'da TDT için stratejik fırsat pencereleri açmıştır. Sonuç itibariyle, derinleşen kurumsal bağlar Türk Dünyası'nı Avrasya'da daha özgüvenli ve etkin bir aktör haline getirirken, bu blok küresel güç kaymalarına karşı istikrar sağlayıcı bir rol de oynayabilir

Türk Dünyası, enerji kaynakları bakımından son derece stratejik bir konuma sahiptir. Özellikle Hazar havzası ve Orta Asya, zengin petrol, doğal gaz ve uranyum rezervlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kazakistan, dünya petrol rezervlerinin ve üretiminin önemli bir payını elinde bulundururken; aynı zamanda dünya uranyum üretiminin yaklaşık %40'ını tek başına gerçekleştirmektedir. Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki petrol ve gaz kaynakları sayesinde Güney Kafkasya'nın enerji merkezi konumundadır. Türkmenistan (her ne kadar TDT'de sadece gözlemci statüsünde olsa da) dünya çapında dördüncü en büyük doğalgaz rezervine sahip olup, Türk Dünyası'nın enerji denkleminde potansiyel bir kilit ülkedir. Bu zengin kaynaklar, hem bölge içi refah hem de küresel enerji güvenliği açısından fırsatlar sunmaktadır. TDT bünyesindeki ülkeler, enerji alanında iş birliğini artırarak ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etme çabasındadır. Özellikle Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltma arayışı, Türk Dünyası için bir avantaja dönüşmektedir. Azerbaycan'ın öncülüğünde gerçekleşen Güney Gaz Koridoru projesi, Hazar gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyarak Rus gazına alternatif yaratmıştır. Nitekim Azerbaycan, TANAP ve TAP boru hatlarıyla 2020'lerde Avrupa'nın enerji arz güvenliğinde kritik bir oyuncu haline gelmiş; bu sayede Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığını bir nebze olsun düşürmüştür. Akçay'a göre Azerbaycan'ın yürüttüğü enerji diplomasisi, Rusya'nın bölgedeki tek tedarikçi konumunu zayıflatmış ve Bakü'yü bölgesel enerji güvenliğinin anahtarı konumuna yükseltmiştir.

Türk Dünyası'nda stratejik sektörlerin göreli önceliğini gösteren temsili bir değerlendirme. Enerji yatırımları ve ulaştırma koridorları, bölge için en yüksek öncelikli alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinin özellikle enerji ve ulaşım konularında iş birliğini derinleştirmeye odaklandığını göstermektedir. Enerji altyapısını çeşitlendirmek ve bölge içi entegrasyonu pekiştirmek amacıyla yeni proje ve koridorlar da gündemdedir. Hazar Denizi'ni aşan Trans-Hazar Boru Hattı inisiyatifi bunlardan biridir. Kazakistan ve Türkmenistan gibi üretici ülkelerin kaynaklarını Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye ve oradan Avrupa pazarlarına ulaştıracak doğalgaz ve petrol boru hatları fikri uzun süredir tartışılmaktadır. 2022'de artan jeopolitik riskler bu projeye ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Trans-Hazar petrol ve gaz

boru hatlarının inşasına yönelik artan bir ilgi olduğunu ve böyle bir proje için üye ülkelerin koordineli adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır.

Nitekim Kazakistan, Hazar üzerinden Azerbaycan'a petrol sevkiyatını artırmakta ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi mevcut hatları kullanarak petrolünü Avrupa'ya ulaştırmaktadır. Tokayev bu bağlamda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e Kazak petrolünün Avrupa'ya ihracatını genişletme çabalarına verdiği destek için teşekkür etmiştir. Bu tür adımlar, enerji alanında tedarik zincirlerini çeşitlendirme ve kaynak ülke ile tüketici piyasa arasındaki bağı güçlendirme stratejisinin parçasıdır. Türk Dünyası enerji alanında sadece fosil yakıtlarla sınırlı kalmamaktadır. Uranyum ve nükleer yakıt konusunda da bölge ülkeleri iş birliği potansiyeline sahiptir. Kazakistan'ın zengin uranyum yatakları, nükleer enerji programları olan Türkiye ve Özbekistan gibi ülkelere tedarik sağlayabilir. Tokayev'in de belirttiği gibi, üye ülkeler petrol, gaz, uranyum ve diğer doğal kaynakların tedarik zincirlerini birlikte ele alarak çeşitlendirme yoluna gitmelidir. Bu sayede, küresel piyasalardaki dalgalanmalara karşı dayanıklılık artacak ve bölgenin enerji konusunda dışa bağımlılığı azalacaktır. Özetle, TDT ülkeleri enerji yatırımları ve ticaretinde iş birliğini derinleştirerek, hem kendi kalkınmalarına ivme kazandırmaya hem de Avrasya enerji denkleminde kritik bir merkez haline gelmeye çalışmaktadır.

Coğrafi konumu itibarıyla Türk Dünyası, Doğu ile Batı arasında köprü niteliğindedir. Orta Asya'nın Çin ve Güney Asya'ya, Kafkasya ile Anadolu'nun Avrupa'ya yakınlığı, bu geniş coğrafyayı uluslararası ticaret rotalarının kalbinde konumlandırmaktadır. Son yıllarda, küresel ve bölgesel gelişmeler Türk devletleri arasındaki ulaştırma iş birliğini daha da önemli hale getirmiştir. Özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında Moskova üzerinden geçen geleneksel Kuzey Koridoru (Trans-Sibirya demiryolu hattı) jeopolitik riskler nedeniyle cazibesini yitirirken, Trans-Hazar Uluslararası Ulaşım Koridoru (Orta Koridor) olarak adlandırılan hat alternatif bir rota olarak ön plana çıkmıştır. Orta Koridor, Çin'den başlayan yük trenlerinin Kazakistan ve Orta Asya üzerinden Hazar Denizi'ne, oradan Kafkasya ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya ulaşmasını öngören çok modlu bir taşımacılık ağıdır. Bu hat, Avrupa-Çin ticaretinde Rusya ve İran güzergâhlarına bir alternatif sunarak Avrasya geçişinin çeşitlendirilmesini sağlamaktadır. Nitekim veriler, Orta Koridor üzerindeki taşımacılığın 2021'den itibaren hızla arttığını göstermektedir. 2021'de yaklaşık 530 bin ton yük bu hat üzerinden taşınmışken, 2023'te bu rakam 2,3 milyon tona yükselmiştir. 2023'ün ilk yarısında, Orta Koridor'da taşınan yük miktarı bir önceki yılın aynı dönemine göre %77 artış gösterirken, Kuzey Koridoru'ndaki yük trafiği aynı dönemde %56 düşmüştür.

Bu dramatik değişim, Rusya-Ukrayna savaşının ardından bölge ülkelerinin ve küresel lojistik aktörlerinin Orta Koridor'a artan yönelimini yansıtmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, ulaşım ve lojistik alanında koordinasyonu artırmak için somut adımlar atmaktadır. Örneğin, 2023 Budapeşte Zirvesi'nde (Macaristan'ın gözlemci üye olması ve zirveye ev sahipliği yapması dikkat çekicidir) Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, sınır geçişlerinde dijitalleşme ve transit prosedürlerinin basitleştirilmesi yönünde çalıştıklarını belirtmiştir.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sınır kapılarında gümrük işlemlerinin dijitalleştirilmesi, Çin sınırında üçüncü demiryolu sınır kapısının açılması gibi adımlar Orta Asya içi ve Orta Asya-Çin bağlantılarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Yine Tokayev, ülkesinin stratejik hedefinin Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergâhını (Orta Koridor) Doğu ile Batı arasında ana ticaret hattına dönüştürmek olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçla Kazakistan hükümeti, Aktau ve Hazar kıyısındaki diğer limanlarının kapasitesini artırmak, demiryolu altyapısını yenilemek ve bölge ülkeleriyle tarife entegrasyonu sağlamak için yatırımlar yapmaktadır. Ulaştırma alanındaki iş birliği, sadece fiziksel altyapıyla sınırlı kalmayıp yönetimsel kolaylıkları da kapsamaktadır. TDT üyeleri, ortak gümrük koridorları oluşturarak sınır geçişlerini hızlandırma yönünde anlaşmalar imzalamıştır. 2022'de Bişkek'te düzenlenen TDT Gümrük İdaresi Başkanları toplantısında, gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi ve üye ülkeler arasında güvenilir bir "yeşil hat" tesis edilmesi görüşülmüştür.

Bu sayede, ticaretin önündeki bürokratik engellerin azaltılması ve taşımacılık maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan, dijital ulaştırma ve siber altyapı konularında da iş birliği gündemdedir. Bakü'de düzenlenen TDT Bilgi Teknolojileri Bakanları toplantısında, bölgesel siber güvenlik iş birliği ve elektronik imzaların karşılıklı tanınması gibi konularda mutabakatlar sağlanmıştır. Ayrıca, Hazar Denizi'nin tabanından geçecek bir fiber optik kablo hattının inşasına başlanması, bölgenin dijital bağlantısallığını artırarak iletişim altyapısını geliştirecektir. Orta Koridor'un tam potansiyeline ulaşması için uluslararası destek de kritik rol oynuyor. Nitekim ABD, Avrupa Birliği ve uluslararası finans kuruluşları, Orta Koridor'u güçlendirmek üzere ciddi kaynaklar ayırmaktadır. Mevcut durumda, ABD'nin de desteğiyle AB ve ilgili kurumlar Orta Koridor altyapısını geliştirmek için 2030'a kadar 10,8 milyar dolarlık yatırım paketi taahhüt etmiştir. Bu yatırım; demiryollarının modernizasyonu, liman kapasitesinin artırılması ve sınır ötesi geçişlerin iyileştirilmesi gibi unsurları içermektedir. Son olarak, Macaristan'ın TDT gözlemci üyesi olarak rolü de Avrasya-Avrupa bağlantısında önemlidir. Budapeşte yönetimi, Orta Avrupa ile Türk Dünyası arasında bir köprü işlevi görerek TDT'nin Avrupa kurumlarıyla ilişkilerini ilerletmeye çalışmaktadır. Hatta Macaristan, Visegrad Grubu (V4) ile TDT liderlerini bir araya getirecek ortak bir zirve

düzenlenmesini önermiştir. Bütün bu gelişmeler, ulaştırma ve lojistik alanında Türk Dünyası'nın kendi içinde ve dış dünya ile entegrasyonunu hızlandırdığını ve Avrasya ticaretinde kritik bir rota olarak önem kazandığını göstermektedir.

Küresel ölçekte son yıllarda yaşanan pandemi, iklim değişikliği ve jeopolitik gerilimler (özellikle Ukrayna savaşı nedeniyle tahıl arzındaki dalgalanmalar) gıda güvenliğinin stratejik önemini ön plana çıkarmıştır. Türk Dünyası ülkeleri, geniş toprakları ve tarımsal üretim potansiyeliyle aslında kendine yeterli bir gıda kuşağı oluşturma kapasitesine sahiptir. Kazakistan, dünyada en büyük buğday üreticilerinden ve ihracatçılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Özbekistan ve Türkmenistan büyük pamuk üreticileri olup, son yıllarda gıda amaçlı tarımda da çeşitlenmeye gitmektedirler. Kırgızistan ve Türkiye ise tarım-gıda sektörlerinde kendi bölgelerinde önemli rol oynamaktadır.

2024 yılında Türk Akademisi tarafından TDT Sekretaryası'nın desteğiyle yayımlanan kapsamlı bir rapor, Türk Devletlerinde Gıda Güvenliği ve Sürdürülebilir Kalkınma başlığıyla üye ülkelerin gıda güvenliği alanındaki zorluklarını ve fırsatlarını ele almıştır. Bu rapor, Türk Dünyası'nda gıda arz güvenliğini güçlendirmek, tarımsal ticareti geliştirmek ve iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkilerini azaltmak için politika önerileri sunmaktadır. Raporda ayrıca, üye ülkelerin gıda üretim desenlerinin birbirini tamamlayıcı şekilde değerlendirilmesi ve ortak tarım projeleriyle kırsal kalkınmanın desteklenmesi vurgulanmaktadır. Böylece TDT, gıda güvenliği konusunu bilimsel ve stratejik bir perspektifle ele alarak gündemine almıştır. Sahada da somut iş birliği adımları göze çarpmaktadır. 2022 yılında Taşkent'te düzenlenen TDT Tarım İş Forumu, üye ülkelerin tarım bakanlıkları ile özel sektör temsilcilerini bir araya getirerek ortak projeleri tartışmıştır. Bu forumda özellikle tarımsal eğitim, teknoloji transferi ve bitki-hayvan sağlığı konularında ortak girişimlerin başlatılması ele alınmıştır.

Üye ülkeler, tarım alanında bilgi ve tecrübe paylaşımını kurumsallaştırmak için tematik çalışma grupları ve ortak eğitim programları başlatma kararı almıştır. Örneğin, modern sulama teknikleri, kuraklığa dayanıklı tohum geliştirme ve tarımda dijitalleşme gibi alanlarda bir ülkedeki başarılı uygulamaların diğerlerine aktarılması planlanmaktadır. Bu sayede bölge genelinde tarımsal verimliliğin artması ve iklim değişikliğine adaptasyonun güçlendirilmesi beklenmektedir. Gıda güvenliğini sağlamaya yönelik bir diğer kritik adım, uluslararası iş birliği ağlarına entegrasyon olmuştur. Kazakistan liderliğinde Astana'da kurulan İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı (IOFS), İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde gıda güvenliğiyle ilgilenen bir kuruluştur. Cumhurbaşkanı Tokayev, Türk Devletleri Teşkilatı'nın IOFS ile daha yakın eşgüdüm içinde çalışmasını önermiştir. Tokayev, tarım alanında iş birliğinin

derinleştirilmesinin önemini vurgulayarak, Türk devletlerinin gıda güvenliği konusunda güçlerini birleştirmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu doğrultuda, olası bir ortak Tahıl Rezervi oluşturulması veya acil gıda ihtiyaçları durumunda dayanışma mekanizmalarının geliştirilmesi gündeme gelebilir. Hatta, Rusya'ya yönelik yaptırımlar ve Ukrayna'dan tahıl sevkiyatındaki belirsizlikler düşünüldüğünde, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerin hububat üretimlerini artırarak bölgesel ve küresel piyasaya istikrar getirebilecekleri değerlendirilmektedir. Tüm bu çabalar, Türk Dünyası'nın aslında kendi kendine yetebilen bir gıda bölgesi olma potansiyeline işaret etmektedir. Nitekim bir analizde belirtildiği gibi, Türk Devletleri coğrafyası "paylaştığımız makro-bölge, tam gıda güvenliğini sürdürebilecek eşsizlikte; birlikte hareket ederek garantili miktarlarda üretim yapabiliriz" değerlendirmesinde bulunulmuştu.

Bu ifade, bölgenin toplam üretim kapasitesinin kendi nüfusunu beslemeye fazlasıyla muktedir olduğunu vurgular. Gerçekten de, Kazakistan'ın buğdayı, Özbekistan'ın meyve-sebzesi, Kırgızistan'ın hayvancılığı, Türkiye'nin tarımsal çeşitliliği ve Azerbaycan'ın tarıma elverişli arazileri bir araya geldiğinde büyük bir sinerji doğmaktadır. Özetle, TDT kapsamında tarım ve gıda alanında artan iş birliği, sadece üye ülkelerin gıda arzını güvence altına almakla kalmayıp, küresel gıda krizlerinin aşılmasına da katkı sunabilecek bir bölgesel güç yaratmaktadır.

Çok kutuplu uluslararası düzen, büyük güçler arasında yeni bir dengelenme ve rekabet dinamiğini beraberinde getirmektedir. Bu ortamda orta ölçekli devletler veya bölgesel ittifaklar, büyük güçler arasındaki çekişmelerde denge unsuru olma potansiyeli taşırlar. Türk Dünyası, coğrafi konumu ve artan iş birliği sayesinde Avrasya'da dengeleyici bir aktör haline gelebilir mi? Bu soruya yanıt ararken, TDT üyelerinin izlediği dış politika çizgilerini ve büyük güçlerle ilişkilerini analiz etmek gerekir. Öncelikle, Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri son yıllarda "stratejik özerklik" diyebileceğimiz bir duruş benimsemektedir. Bu yaklaşım, ne Doğu ne Batı bloklarına tam bağlı olmadan, ulusal çıkarlar doğrultusunda çok yönlü ittifaklar kurmak ve denge gözetmek anlamına gelir. Örneğin, Türkiye bu dengenin çarpıcı bir örneğidir: Bir yandan NATO üyesi olarak Batı ittifakında yer alırken, diğer yandan Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi alacak kadar kendi yolunda gidebilmiştir. Yine Türkiye, Ukrayna savaşında Rusya'nın işgalini eleştirip Ukrayna'ya insansız hava araçları sağlayarak Batı ile ortak tutum almış; fakat aynı zamanda Rusya'ya yaptırımlara katılmayıp Moskova ile enerji ve ticaret ilişkilerini sürdürmüştür. Hatta İstanbul'da Rus ve Ukrayna heyetlerini bir araya getirerek arabuluculuk yapmış, Birleşmiş Milletler himayesindeki Tahıl Koridoru Anlaşması'nın mimarı olmuştur. Bu politika, Türkiye'nin hem Doğu hem Batı ile konuşabilen eşzamanlı bir denge unsuru olduğunu

göstermektedir. Benzer şekilde, Azerbaycan da denge siyasetini başarıyla uygulayan bir Türk Dünyası üyesidir. Azerbaycan, bir yandan Rusya ile pragmatik ilişkilerini sürdürürken, diğer yandan Türkiye ile stratejik müttefiklik kurmuştur. 2020 Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin desteğiyle elde ettiği zafer, Bakü'nün Moskova'ya bağımlılığını azaltarak daha bağımsız bir dış politika izlemesinin önünü açmıştır. Savaş sonrasında imzalanan Şuşa Beyannamesi, Azerbaycan ve Türkiye arasında adeta bir güvenlik ittifakı tesis ederek bölgedeki güç dengesini değiştirmiştir.

Azerbaycan ayrıca enerji alanında izlediği dengeci politikayla, hem Rusya ile petrol-gaz projelerinde iş birliği yapmış hem de Avrupa'ya gaz satarak Rusya'nın tekelini kırmıştır. Bu sayede iki tarafla da ilişkilerini tamamen koparmadan kendi nüfuz alanını genişletmiştir. Orta Asya cephesine baktığımızda da çok yönlü dış politika (multi-vector policy) izleyen Türk cumhuriyetleri görmekteyiz. Kazakistan ve Kırgızistan, resmi olarak Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üyesi olsalar da, son dönemde Moskova'ya mesafe koyan tutumlar sergilemişlerdir. Örneğin Kazakistan, Ukrayna'daki Rus yanlısı ayrılıkçı bölgelere bağımsızlık tanımayı reddetmiş; hatta bir KGAÖ üyesi olan Ermenistan'a karşı Azerbaycan'ı destekler şekilde tarafsız kalmıştır. Bu, Moskova'nın geleneksel nüfuz alanında bir çeşit politik özerklik arayışına işaret etmektedir. Nitekim Kazakistan'ın 2020-2030 Dış Politika Konsepti, "çok taraflı ve dengeli ortaklıklar" vurgusu yaparak Türk ve Batı ile iş birliğini derinleştirmeyi, buna karşın Rusya ve Çin'le ilişkileri de çıkar temelli sürdürmeyi amaçlamıştır. Kırgızistan da benzer şekilde Rusya'ya yakın görünmekle birlikte, Çin ve diğer Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini, Türkiye ile savunma iş birliklerini geliştirmeye çalışmaktadır. Özbekistan örneği ise kültürel hamleler üzerinden denge siyasetini göstermektedir. Taşkent yönetimi, yıllardır kullandığı Kiril alfabesini terk ederek Latin alfabesine geçiş sürecini hızlandırmıştır. Bu adım, sadece dil politikası değil aynı zamanda Rus etkisinden kültürel bağımsızlık yönünde sembolik bir duruş olarak okunabilir. Özbekistan, uzun süre içine kapalı bir duruş sergiledikten sonra son 5-6 yılda Türk devletleriyle yakınlaşmakta, TDT'ye tam üyelik adımları atmakta ve Türkiye ile askeri-eğitim iş birlikleri geliştirmektedir. Bu da Orta Asya'nın en kalabalık Türk ülkesinin denkleme daha aktif bir şekilde dahil olduğu anlamına gelir.

Tüm bu örüntüler, Türk Dünyası ülkelerinin Moskova'nın gölgesinden çıkarak daha bağımsız hareket etme arzusunu yansıtmaktadır. Elbette Rusya halen bölge için önemli bir askeri güç ve ekonomik ortaktır; fakat Türk devletleri Rusya'ya tek seçenek olarak mahkûm olmadıklarını göstermeye başlamışlardır. Bu noktada, Türkiye önemli bir dengeleyici alternatif sunmaktadır. Ankara, hem tarihî-kültürel bağları hem de askeri-teknolojik imkanlarıyla Orta

Asya için çekim merkezi haline gelmiştir. Örneğin, Türkiye'nin insansız hava araçları Orta Asya pazarına girmekte; savunma sanayi iş birlikleri (Kazakistan'da ortak İHA üretimi gibi) gerçekleşmektedir. Bu durum, bölge ülkelerinin güvenlik alanında da Rusya'ya alternatifler oluşturmasına imkan tanır ki bu da dengeleyici güç olma iddiasını destekler. Türk Dünyası'nın Avrasya'da dengeleyici güç potansiyelini değerlendirmek için bir diğer boyut da kolektif diplomatik ağırlık kazanmasıdır. TDT, çok taraflı platformlarda ortak tutum alarak sesini daha gür duyurabilir. Örneğin, 2023'te Türk Devletleri Teşkilatı BM Genel Kurulu'nda bir gözlemci statüsü ya da benzeri bir temsiliyet arayışına girebilirdi (henüz resmi bir statü olmasa da, gelecekte böyle bir adım olasıdır). Zaten halihazırda TDT, Dünya Sağlık Örgütü, AGİT, BM Kalkınma Programı gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği anlaşmaları yaparak küresel yönetişimde rol almaya başlamıştır. Macaristan'ın üyeliği üzerinden AB ve NATO ülkeleriyle temaslarını artırması da diplomaside elini güçlendirir. Bu sayede, örneğin bir küresel meselede (iklim değişikliği, terörle mücadele, vs.) Türk Dünyası ülkeleri ortak tutum benimseyip ciddi bir oyun kurucu blok olarak hareket edebilirler. Özetle, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında birleşen Türk Dünyası, ne tamamen Batı yanlısı ne de Rusya-Çin eksenli bir blok olmayıp, kendi çıkarları doğrultusunda çok yönlü ittifaklar kuran bir bölgesel güç merkezi olma yolundadır. Bu konum, Avrasya'da güç boşluklarının ortaya çıktığı anlarda dengeleyici ve istikrarlaştırıcı bir rol üstlenmelerine imkan tanır. Nurettin Akçay'ın ifadesiyle, ekonomik entegrasyon ve kültürel birliktelik zemini üzerinde şekillenen bütünleşmiş bir Türk etki alanı, küresel güç kaymalarının yaşandığı günümüzde Avrasya'da istikrar sağlayıcı bir güç odağı haline gelebilir. Tabii bu rolün hayata geçmesi, Türk Dünyası'nın iç uyumuna, dış aktörlerle ilişkilerine ve karşılaşacağı sınamalara vereceği yanıtlara bağlı olacaktır. Yine de mevcut trendler, bölgenin sadece büyük güçlerin nüfuz mücadelesine sahne olan bir satranç tahtası olmaktan çıkıp, kendi başına söz söyleyen bir aktöre dönüştüğünü göstermektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın yükselişi ve Türk Dünyası iş birliğinin güçlenmesi, dış güçlerin de dikkatini çekmektedir. Bu noktada Amerika Birleşik Devletleri'nin TDT'ye ve genel olarak Türk Dünyası bütünleşmesine bakışı özel bir önem taşır. Washington, bu süreci kendi küresel çıkarları açısından bir rekabet unsuru olarak mı görmektedir, yoksa iş birliği yapabileceği bir fırsat olarak mı değerlendirmektedir? ABD'nin yaklaşımını anlamak için öncelikle stratejik büyük resme bakmak gerekir. Amerikan ulusal güvenlik belgelerinde son yıllarda öncelikli tehditler olarak Çin ve Rusya vurgulanmaktadır. 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi ve 2018 Ulusal Savunma Stratejisi, ABD dış politikasının odağını terörle mücadeleden büyük güç rekabetine çevirmiş; Çin "stratejik rakip", Rusya ise "revizyonist güç" olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede ABD, Avrasya'da Çin ve Rus nüfuzunu sınırlandıracak

her türlü gelişmeye prensipte olumlu bakma eğilimindedir. Türk Dünyası'nın bütünleşerek güçlenmesi, eğer ki Moskova ve Pekin'in bölgedeki etkisini dengeleyici bir rol oynarsa, Washington tarafından dolaylı bir kazanım olarak görülebilir. Nitekim The Diplomat'ta 2022'de yayımlanan bir analizde, Türk devletleri arasındaki yakınlaşmanın Pekin ve Moskova için ciddi bir meydan okuma teşkil ettiği belirtilmiştir. Zira Orta Asya'daki Rus etkisinin kırılması ve Çin'in Kuşak-Yol girişimine alternatif rotaların güçlenmesi, ABD'nin iki büyük rakibine karşı elini rahatlatacaktır. Somut olarak, ABD'nin Orta Asya ve Kafkas politikasında son dönemde artan bir ilgili ve katılım gözlenmektedir. 2015 yılında başlatılan C5+1 platformu, ABD Dışişleri Bakanı ile beş Orta Asya ülkesinin dışişleri bakanlarını düzenli olarak bir araya getiren bir diplomatik girişimdir. Bu platformun altında ekonomi, enerji, güvenlik ve beşeri ilişkiler gibi çeşitli alanlarda ortak çalışma grupları kurulmuştur. C5+1'ın kuruluş amacı, ABD'nin Sovyet sonrası dönemde ihmal ettiği Orta Asya'ya yeniden nüfuz etmek ve özellikle Rusya'nın bölgede sürdürdüğü etkisini dengelemek olarak ifade edilmiştir. Washington'daki düşünce kuruluşlarında yaygın kanaat, Rusya'nın Orta Asya üzerindeki "Sovyet dönemi bağımlılık ilişkilerini" devam ettirme arzusuna karşı, ABD'nin bölge ülkelerinin egemenliğini ve çok yönlü dış politikasını desteklemesi gerektiğidi.

Nitekim 2023 Eylül ayında ilk kez bir ABD Başkanı (Joe Biden), BM Genel Kurulu marjında Orta Asya liderleriyle C5+1 zirvesi yapmıştır. Bu üst düzey temas, ABD'nin mevcut jeopolitik şartlarda (özellikle Ukrayna savaşı gölgesinde) Orta Asya'ya verdiği önemin arttığını göstermektedir. Türk Devletleri Teşkilatı, C5+1 formatından farklı olarak Türkiye ve Azerbaycan'ı da içine alan, daha geniş bir jeokültürel vizyona sahip. ABD resmi söyleminde TDT'ye doğrudan atıf yapılmasa da, Türkiye'nin bölgedeki rolü nedeniyle ABD-TDT ilişkisi dolaylı bir eksende ilerlemektedir. Türkiye, NATO üyesi ve ABD'nin müttefiki olması hasebiyle, Türk Dünyası ile kurduğu ilişkilerde Batı ile köprü rolü oynayabilir. Washington, son yıllarda Ankara ile inişli çıkışlı bir ilişki yaşasa da, Orta Asya konusunda Türkiye'nin girişimlerini bütünüyle olumsuz görmemektedir. Örneğin, 2022'de TDT'nin 13. kuruluş yıldönümü vesilesiyle Washington DC'de Türkiye Büyükelçiliği'nin ev sahipliğinde düzenlenen resepsiyona ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan yetkililer katılmıştır. Bu etkinlikte ABD Güney Kafkasya ve Güney Avrupa'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Erika Olson da hazır bulunmuş, Türk ülkelerinin Washington büyükelçileriyle bir araya gelmiştir. Bu tür sembolik jestler, ABD'nin TDT'yi açık bir karşı cephe olarak görmediğini, en azından diyaloğa açık olduğunu gösterir.

21. yüzyılda küresel sistemde yaşanan çok kutuplu dönüşüm, Türk Devletleri'nin yalnızca kendi aralarındaki entegrasyonuyla değil, aynı zamanda küresel aktörlerle kurduğu

ilişkiler üzerinden de yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Rusya'nın tarihsel etkisi ve Batı'nın değer temelli stratejik rekabeti, Türk Dünyası'nı karmaşık bir jeopolitik denklemin merkezine yerleştirmiştir. Çin'in Orta Asya'daki doğrudan yatırımları 2013 sonrası 40 milyar doları aşarken, altyapı projeleri, enerji santralleri ve serbest bölgeler gibi girişimler Pekin'in bölgesel etkisini artırmıştır. Ancak bu yatırımlar zaman zaman borç sürdürülebilirliği açısından eleştirilmekte ve "borç diplomasisi" kavramı altında tartışılmaktadır.

Rusya ise dil, güvenlik ve kültürel miras alanlarında geleneksel etkisini sürdürmeye çalışmakta, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi mekanizmalarla bölgeyi etki alanında tutmayı hedeflemektedir. Ancak 2022'de Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalenin ardından Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerin tarafsız pozisyon alması, bu etkide zayıflamaya işaret etmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'in Donetsk ve Luhansk'ı tanımayacağını açıkça ifade etmesi, Rusya'nın etki alanındaki kırılmaları sembolize etmektedir.

ABD'nin Türk Dünyası'ndaki varlığı, yalnızca jeopolitik değil; enerji, güvenlik ve teknoloji ekseninde de derinleşmektedir. Chevron'un Tengiz petrol sahasındaki yatırımı 20 milyar doları aşarken, ExxonMobil Karachaganak sahasında %16,8 paya sahiptir. Azerbaycan'da faaliyet gösteren ExxonMobil ve BP gibi şirketler de enerji alanındaki Amerikan varlığını pekiştirmektedir. Bu yatırımlar sadece enerji güvenliği açısından değil, teknoloji transferi ve yerel kapasite inşası açısından da stratejik önem arz etmektedir.

Enerji dönüşümü kapsamında ABD, Türk Devletleri ile güneş, rüzgar ve hidrojen teknolojileri üzerine iş birliği geliştirmektedir. Kazakistan'ın 2060 karbon nötrlüğü hedefi doğrultusunda Amerikalı şirketlerin yenilenebilir enerji projelerine ilgisi artmıştır. Buna ek olarak ABD, Orta Asya Siber Güvenlik Girişimi (CASCI) ile bölgeye siber savunma alanında danışmanlık ve eğitim desteği sağlamaktadır. Bu bağlamda üçlü iş birliği modelleri gelişmekte, örneğin 2023 yılında ABD–Türkiye–Kazakistan arasında dijital ekonomi alanında istişareler gerçekleştirilmiş, 2024'te dijital inovasyon fonu kurulması kararlaştırılmıştır.

Türk Devletleri'nin ABD ile olan ilişkileri, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda stratejik özerklik, genç nüfusun beklentileri ve küresel entegrasyon arayışı doğrultusunda şekillenmektedir. Bu ülkeler, enerji, dijitalleşme ve eğitim alanlarında iş birliği yaparken, aynı zamanda siyasi bağımsızlıklarını korumaya büyük önem atfetmektedir. ABD'nin demokratikleşme ve insan hakları konularındaki beklentileri zaman zaman yönetsel hassasiyet yaratmakta, ancak bölge ülkeleri bu ilişkileri karşılıklı çıkar zemininde yeniden tanımlamaya çalışmaktadır.

Eğitim ve kültürel değişim alanlarında ABD'nin sunduğu fırsatlar dikkate değerdir. Fulbright bursları, YALI programları ve USAID destekli eğitim projeleri, Türk Devletleri'ndeki genç nüfus için önemli bir sosyal mobilite imkânı sunmaktadır.

Türk Devletleri, ABD ile ilişkilerde eşitlik temelinde hareket etmeyi, geleneksel hiyerarşik kalıpları reddetmeyi ve karşılıklı faydaya dayalı yeni modeller inşa etmeyi arzulamaktadır. Enerji, teknoloji ve eğitim gibi alanlarda kamu-özel sektör ortaklıkları, çok taraflı platformlar ve ortak fonlar aracılığıyla kurulan iş birlikleri, Türk Dünyası'nın bölgesel kalkınmasına katkı sağlayabilir. Bu ilişkilerin sürdürülebilirliği ise ancak karşılıklı saygı, kültürel hassasiyet ve uzun vadeli stratejik uyumla mümkün olacaktır. Türk Dünyası, ABD ile ilişkilerinde yalnızca tüketici değil, norm koyucu ve ortak çözüm üretici bir aktör olarak yer almayı hedeflemektedir.

Geleceğe dair potansiyel perspektifler bağlamında, üç temel eğilim öne çıkmaktadır. Birincisi, enerji güvenliği ve yeşil dönüşüm alanlarında Amerikan şirketleriyle daha yoğun ortaklıklar tesis edilecektir. İkincisi, siber güvenlik ve dijital altyapı konularında ABD'nin know-how'ı ile Türk Devletleri'nin dijital kapasitesi arasında stratejik sinerjiler kurulması muhtemeldir. Üçüncüsü ise, genç nüfusun eğitim, girişimcilik ve medya okuryazarlığı gibi alanlarda ABD kaynaklı programlarla daha doğrudan etkileşim içinde olması, bu ilişkileri halk temelli bir düzeye taşıyacaktır.

Sonuç olarak, ABD-Türk Dünyası ilişkilerinin geleceği, geleneksel güvenlik eksenli paradigmanın ötesine geçerek çok boyutlu stratejik ortaklık modellerine evrilecektir. Bu dönüşümün başarıya ulaşması için tarafların uzun vadeli vizyon, karşılıklı güven, kültürel hassasiyet ve bölgesel gerçekçiliğe dayalı bir çerçeve geliştirmesi kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türk Dünyası'nın Avrasya'da "dengeleyici güç" rolünü üstlenmesi ve ABD'nin bunu destekleyici yapıcı aktör olarak konumlanması, her iki taraf için de stratejik kazanımlar sağlayacaktır.

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri ile Türk dünyası ülkeleri arasındaki ilişkiler, 1991 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler ışığında çok yönlü olarak ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, ABD-Türk dünyası ilişkilerinin dinamiklerini daha net ortaya koymak ve bu alanda eksik kalan bilgi boşluklarını doldurmaktır. Yapılan analizler, bu ilişkilerin sadece diplomatik alanla sınırlı kalmayıp stratejik, ekonomik, kültürel ve jeopolitik boyutlarda da önemli bir ivme kazandığını göstermektedir. Türk devletleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası sistemde kendi pozisyonlarını belirlemeye çalışırken, ABD bu yeni aktörlerle farklı düzeylerde ilişkiler kurarak bölgedeki etkisini artırmaya odaklanmıştır.

Araştırmanın temel varsayımı, ABD'nin Türk Dünyası ülkeleriyle ilişkileri, başlangıçta jeopolitik çıkarlar ve enerji güvenliği temelinde şekillenip zamanla yumuşak güç unsurları ve çok taraflı iş birliği mekanizmalarıyla derinleşmişliği yönündeydi. Analiz edilen belgeler ve veriler, bu hipotezin büyük ölçüde doğrulandığını göstermektedir. İlişkiler, enerji, ulaşım, güvenlik, dijital altyapı, eğitim ve kültürel değişim gibi birçok alanda gelişerek daha sistematik hale gelmiştir. Bu durum, ABD'nin bölgeye sadece kısa vadeli çıkarlar için değil, aynı zamanda uzun vadeli stratejik hedeflerle yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Enerji politikaları bağlamında ABD'nin Azerbaycan ve Kazakistan ile geliştirdiği iş birlikleri hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan önemli sonuçlar doğurmuştur. Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında ABD'nin üstlendiği aktif rol, bölgedeki enerji dengelerini şekillendirmiştir. Ayrıca Orta Koridor gibi ulaşım projeleri, Çin'in "Kuşak ve Yol" girişimine karşı alternatif stratejiler geliştirme çabasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Güvenlik alanında ABD, özellikle terörle mücadele, sınır güvenliği ve askeri kapasite geliştirme konularında Türk dünyası ülkeleriyle iş birliği yapmıştır. Ancak Afganistan'dan çekilme süreciyle ABD'nin bölgedeki askeri varlığı azalmış, bu durum ilişkilerin güvenlik ekseninde yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, bazı ülkeler için yeni fırsatlar sunarken, bazıları için de belirsizlikler yaratmıştır.

Yumuşak güç alanında ABD'nin eğitim programları, burs olanakları, medya projeleri ve sivil toplum destekleri gibi girişimleri dikkat çekmektedir. Bu tür çalışmalar, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisi gibi Batı değerlerinin teşvik edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Araştırma aynı zamanda Türk dünyası ülkelerinin sadece dış etkileri kabul eden pasif aktörler olmadığını, çok yönlü ve kendi önceliklerine göre dış politika geliştiren devletler

olduğunu ortaya koymuştur. Bu ülkeler, Çin ve Rusya gibi bölgesel güçlerle olduğu kadar ABD ve Avrupa Birliği ile de dengeli ilişkiler yürütmektedir. Böylece, esnek ve bağımsız aktörler olarak dikkat çekmektedirler.

Türkiye'nin özel konumu da ayrı bir önem taşımaktadır. Hem NATO üyesi hem de kültürel ve tarihî bağları nedeniyle Türk dünyasının merkez ülkesi olan Türkiye, ABD ile Türk devletleri arasındaki ilişkilerde köprü işlevi görmektedir. Ankara'nın Orta Asya'daki artan diplomatik ve ekonomik faaliyetleri, ABD politikalarıyla zaman zaman çelişse de genel olarak tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Öte yandan, ABD ile Türk dünyası arasındaki ilişkilerin kurumsallaşma ihtiyacı halen devam etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel yapılarla doğrudan iletişim ve iş birliği eksikliği, uzun vadeli stratejilerin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. İkili ilişkilerin çoğunlukla yapısal temele dayanmaması, karşılıklı güvenin derinleşmesini engellemektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, Türk devletleri çok yönlü bir denge politikası izleyerek büyük güçler arasında manevra yapmaktadır. ABD'nin bölgedeki etkisi ise daha çok normatif ve uzun vadeli etkiler aracılığıyla sürdürülmektedir. Buna karşılık, Çin'in hızlı ekonomik yayılımı ve Rusya'nın tarihsel bağları bölgedeki dengelerin daha karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. ABD, Türk Dünyası'na yönelik çok boyutlu ve esnek bir dış politika izlemekte; eğitim, kültür ve medya gibi yumuşak güç araçlarını kullanarak etki alanını genişletmeye çalışsa da, bu araçların etkisi zaman zaman sınırlı kalabilmektedir. Enerji ve jeopolitik projelerde ABD önemli bir aktör olarak yer almakla birlikte, Çin ve Rusya'nın artan nüfuzu karşısında belirli zorluklarla karşılaşmaktadır.

Sonuç olarak, ABD ile Türk dünyası arasındaki bağlar hem tarihî derinlik taşıyan hem de geleceğe yönelik önemli potansiyeller barındıran karmaşık bir yapıdır. Bu ilişkilerin kalıcı ve sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için her iki tarafın eşitlikçi, saygılı ve karşılıklı çıkarlar temelinde hareket etmesi gerekmektedir. ABD'nin sadece stratejik ve güvenlik odaklı değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanlarda da bölgeyle ilişkilerini güçlendirmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

Akçapar, B. (2007). *Turkey's New European Era.* Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland.

Altınörs, M. N. (2020). Türkiye Cumhuriyeti-Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerine Tarihsel Bakış. *Ortak Akıl Dergisi, 5(1):*12-25.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AUCA (American University of Central Asia). (2024). Institutional Overview and Partnerships. American University of Central Asia, Bishkek.

Ayaz, A. (2010). *Türk-Amerikan İlişkileri (Truman Dönemi 1945–1953).* Der Yayınları, İstanbul.

Aydın, M. (2003). Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 5(1):* 22–43.

Aydın, M. (2009). Reconstructing Turkish-American Relations: Divergences versus Convergences. *New Perspectives on Turkey, 40*: 125–146.

Baran, Z. (2004). *Understanding the Anti-American Mindset in the Muslim World.* The Nixon Center, Washington, DC.

BBC Monitoring. (2023). *Media Narratives in Central Asia: U.S. vs. Russian Influence.*

Bilgin, M. S. (2007). *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era.* I.B. Tauris, London.

Blank, S. (2003). *U.S. Interests in Central Asia and the Challenges to Them.* Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

Blank, S. (2007). *US Interests in Central Asia and the Challenges to Them*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

Blank, S. (2010). *Russia and Central Asia: Bilateral Relations and Regional Security.* Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

Brookings Institution. (2024). *Digital Diplomacy and Global Governance.*

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives.* Basic Books, New York.

Clinton, H. R. (2010). *21st Century Statecraft.* U.S. Department of State Archives.

Cohen, A. (2006). *The New "Great Game": Oil Politics in the Caucasus and Central Asia.* The Heritage Foundation, Washington, DC.

Cohen, A. (2009). *U.S. Interests and Central Asia Energy Security.* Heritage Lecture No. 1102, Washington, DC.

Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia.* Cambridge University Press, Cambridge.

Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia.* Oxford University Press, New York.

Cornell, S. E. (2005). *The Wider Central Asia Initiative: A New Strategic Vision for the U.S.* Silk Road Paper, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Washington, DC.

Davutoğlu, A. (2010). *The Davutoğlu Doctrine and Turkish foreign policy.* Middle Eastern Studies Programme Working Paper, 8/2010, Singapore.

Davutoğlu, A. (2012). Turkey's foreign policy vision: An assessment of 2007. *Insight Turkey, 10(1),* 77–96.

Dugin, A. (2001). *Geopolitics of Russia*. Arktos Media, London.

Dugin, A. (2009). *Avrasyacılık ve Geopolitik.* Küre Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2016). *Türkiye'nin Yumuşak Güç Unsurları ve Kamu Diplomasisi.* SETA Yayınları, Ankara.

Erdoğan, R. T. (2023). *Türk Devletleri Teşkilatı Vizyonu.* Resmî Açıklamalar.

Erken, A. (2021). *Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu: Bilim, Kültür ve Siyasi İttifaklar.* VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul.

Erol, M. S. (2014). *Büyük Oyundan Büyük Stratejiye: Orta Asya ve Kafkasya.* Berikan Yayınevi, Ankara.

Erol, M. S. (2020). Türk Dünyasında Güvenlik Algısı ve Dönüşen Jeopolitik Dengeler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 25(98),* 67–89.

Eurasia Foundation. (2022). *Engaging Civil Society in Central Asia: Challenges and Best Practices,* Washington, DC.

Freedom House. (2023). *Nations in Transit: Central Asia,* Freedom House, Washington DC.

Fulbright Program. (2024). *Annual Report of Exchange in Eurasia and Central Asia,* Fulbright Program, Washington, DC.

Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795–1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1),* 227–240.

Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy 1774–2000.* Frank Cass, London.

Hill, F., & Jewett, P. (1994). Back in the USSR: Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia. *Brookings Review.*

İbişov, T. (2021). ABD'nin Yumuşak Güç Politikaları ve Türk Cumhuriyetleri. *Avrasya Etüdleri, 9(2),* 91–110.

İbişov, T. (2023). Yumuşak Güç Perspektifinden Türk-Amerikan Kültürel Etkileşimleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 78(1),* 135–160.

Janqulova, A. (2020). Kazakistan ile ABD arasındaki eğitim alanındaki iş birliği. *Türk Dünyası ve Küreselleşme, 4(2),* 123–139.

Janqulova, A. (2022). ABD'nin demokrasiyi teşvik stratejileri: Kazakistan örneği. *Orta Asya Güvenlik Dergisi, 3(1),* 87–100.

Kabdolov, A. (2019). Kazakistan ile ABD arasındaki güvenlik iş birliği. *Toplum ve Çağ, 2(58),* 45–60.

Kassenova, N. (2023). *Kazakhstan's Multi-vector Diplomacy.* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC.

Kazakh Foreign Policy Concept (2023). *Ministry of Foreign Affairs of Kazakhstan,* Astana.

Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, New Jersey.

Kirişci, K., & Tocci, N. (2020). *Turkey and the West: Fault Lines in a Troubled Alliance.* Brookings Institution Press, Washington, DC.

McFaul, M. (2011). *Engagement in Eurasia: Between Realism and Idealism.* Stanford Papers, Stanford University, California.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics.* W. W. Norton & Company.

Melvin, N. (2000). *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road.* Routledge, London.

Nichol, J. (2010). *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests.* Congressional Research Service, Washington, DC.

Nye, J. S. (1990). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. Basic Books, New York.

Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics.* PublicAffairs, New York.

Nye, J. S. (2011). *The Future of Power.* PublicAffairs, New York.

Olcott, M. B. (2005). *Kazakhstan: Unfulfilled Promise?* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC.

Olcott, M. B. (2012). *Central Asia's Second Chance.* Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC.

Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Pannier, B. (2019). U.S. Military and Economic Engagement in Central Asia. *RFE/RL Analysis.*

Saikal, A. (2006). *Modern Central Asia: A Political History since the Fall of the Soviet Union.* I.B. Tauris, London.

Saurylulov, K. (2018*). Geopolitics of Kazakhstan: Regional Security and U.S. Strategy.* Al-Farabi Kazakh National University Press, Almaty.

Saurylulov, K. (2022). Orta Asya'daki ABD etkisi ve Kazakistan'ın dış politikası. *Kazakistan Ulusal Üniversitesi Haber Bülteni, Uluslararası İlişkiler Serisi, 4,* 59–74.

Soysal, İ. (1977). Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri. *Belleten, 41(161),* 1–30.

Starr, S. F. (2007). *The New Silk Roads: Transport and Trade in Greater Central Asia.* Central Asia-Caucasus Institute, Washington, DC.

TikTok Transparency Report. (2024). *U.S. Government Outreach and Counter-Disinformation.*

Tokayev, K. (2021). *Foreign Policy Strategy of Kazakhstan in the New Geopolitical Order.*

Toktomushev, K. (2022). *Kyrgyzstan's Political Landscape and Foreign Alignments.*

Turan, İ. (2001). *Türk Dış Politikası: Yeni Açılımlar.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tüter, M. (2015). Türk-Amerikan İlişkilerinin Kökenleri. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 34(2),* 153–176.

USAID Central Asia. (2024). *Democracy and Governance Projects in the Turkic States.*

Uslu, E. (2008). *ABD-Türkiye İlişkilerinde Güvenlik Algıları.* SETA, Ankara.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics.* McGraw-Hill, New York.

Çelikpala, M. (2011). Energy and Security in the Black Sea Region. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 13(2),* 213–228.

Çelikpala, M. (2020). Orta Asya'da Güvenlik Politikaları: Aktörler ve Eğilimler. SETA Analiz, Ankara.

Özdağ, Ü. (2001). *Türk-Amerikan İlişkileri: 1945–1960.* Kripto Yayınları, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLAR

Eurasia Foundation. (2022). Engaging civil society in Central Asia: Challenges and best practices. https://www.eurasia.org/Programs/central-asia (Erişim tarihi: 02.03.2025).

Freedom House. (2023). Nations in transit: Central Asia. https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2023/central-asia (Erişim tarihi: 02.03.2025).

Fulbright Program. (2024). Annual report of exchange in Eurasia and Central Asia. https://foreign.fulbrightonline.org/about/fulbright-us-student-program (Erişim tarihi: 26.03.2025).

Hanova, S. (2007). Shifting Role of the US Foreign Policy in Central Asia. OSCE Academy. https://www.files.ethz.ch/isn/34031/Shifting_Role_of_the_US_foreign_policy_in_Central_Asia_18_05_2007.pdf (Erişim tarihi: 12.04.2025).

NATO. (2025). NATO genel bilgi notu: NATO'nun tarihi ve odağı. https://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi--notu.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2025).

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2024). OSCE documents and reports. https://www.osce.org/documents (Erişim tarihi: 02.05.2025).

Starr, S. F., & Cornell, S. E. (2021). Kazakhstan and the United States – Achievements and Challenges. Silk Road Studies. https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/USKZ-6.pdf (Erişim tarihi: 02.03.2025).

TIKA (2023). *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Faaliyet Raporu.* https://www.tika.gov.tr (Erişim tarihi: 18.01.2025).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı [TİKA]. (2023). 2023 faaliyet raporu. https://www.tika.gov.tr/tr/yayinlar/faaliyet_raporlari-24 (Erişim tarihi: 18.01.2025).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2025). Belirsizlikler çağında kararlı ve güçlü Türk dış politikası. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/belirsizlikler-caginda-kararli-ve-guclu-turk-dis-politikasi-2025-kitapcik.pdf (Erişim tarihi: 22.03.2025).

U.S. Department of State. (2021). C5+1 joint statements and regional cooperation. https://www.state.gov/c5-1-joint-statements-and-regional-cooperation/ (Erişim tarihi: 14.01.2025).

United Nations. (2005). 2005 World Summit outcome document. https://www.un.org/summit2005/documents.html (Erişim tarihi: 02.03.2025).

United States Agency for International Development [USAID]. (2024). Democracy and governance projects: Turkic states. https://www.usaid.gov/central-asia-regional (Erişim tarihi: 12.03.2025).

Yazdani, E. (2020). US Primary Policy Towards Central Asia. Journal of Cultural and Religious Studies, 8(6), 309–336. https://doi.org/10.17265/2328-2177/2020.06.001 (Erişim tarihi: 15.04.2025).

Zakiyeva, Z. (2024). The Perspectives of the U.S. Foreign Policy in Central Asia. Open Journal of Political Science, 14(3), 453–468. https://doi.org/10.4236/ojps.2024.143026 (Erişim tarihi: 23.01.2025).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Symbat ABDULMALIK
EĞİTİM DURUMU	
Lisans	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Bölgesel Çalışmalar (2018-2022)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler (2023-2025)
Tez Konusu	ABD ve Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İlişkiler: Stratejik Ortaklıklar, Ekonomik Bağlantılar ve Jeopolitik Dinamikler
Burslar	YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) Türkiye Bursları
Yabancı Dil / Diller	Türkçe (çok iyi), Rusça (çok iyi), İnglizçe (iyi)
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Türkistan Şehri Belediye Başkanlığı, Türkistan, Kazakistan. (06/2020-08/2020) Saryagaş Şehri Belediye Başkanlığı, Saryagaş, Kazakistan. (06/2021-08/2021) Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Almatı Temsilciliği, Almatı, Kazakistan. (01/2022-03/2022) Kazakistan Cumhuriyeti Antalya Başkonsolosluğu, Antalya, Türkiye. (11/2024-06/2025)